

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

RAMUNĖ ŽEMAITAIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖ STUDIJŲ
PROGRAMA

**SOCIALINIS DARBAS SU SKYRYBAS IŠGYVENANČIOMIS
ŠEIMOMIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Doc. dr. Brigita Kairienė*

Marijampolė, 2022

TURINYS

Paveikslų sąrašas	3
Lentelių sąrašas.....	4
ĮVADAS	5
1. SKYRYBAS IŠGYVENANTI ŠEIMA	8
1.1. Šeimos samprata ir jos skyrybos priežastys.....	8
1.2. Skyrybas išgyvenančios šeimos patiriami sunkumai ir socialinės pagalbos poreikis.....	11
1.2.1. Šeimos patiriami sunkumai dėl skyrybų	12
1.2.2. Socialinės pagalbos poreikis skyrybų metu	16
2. PAGALBOS TEIKIMAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIAI ŠEIMAI	21
2.1. Vaiko interesų apsaugos problematika skyrybas išgyvenančioje šeimoje.....	21
2.1.1. Vaiko interesų apsaugos problematika teisiniu aspektu.....	21
2.1.1. Vaiko interesų apsaugos problematika socialiniu, emociniu ir ekonominiu aspektais	26
2.2. Skyrybas išgyvenančiai šeimai teikiamos paslaugos ir jų principai bei praktikos	28
2.2.1. Socialinės pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai ypatybės ir praktika.....	28
2.2.2. Lietuvoje teikiamų socialinės pagalbos paslaugų skyrybas išgyvenančiai šeimai apžvalga .	34
3. SOCIALINIO DARBO SU SKYRYBAS IŠGYVENANČIA ŠEIMA TYRIMAS	39
3.1. Tyrimo metodologija	39
3.2. Tyrimo rezultatai.....	44
3.2.1. Pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, poreikis.....	44
3.2.2. Socialinio darbo kryptys, funkcijos ir iššūkiai padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms	49
3.2.3. Kokybiškos socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai prielaidos	58
3.3. Tyrimo rezultatų aptarimas	64
IŠVADOS	67
REKOMENDACIJOS	68
LITERATŪRA	69
SUMMARY	79

Paveikslų sąrašas

1 pav. Tyrimo loginė schema	42
2 pav. Šeimos narių nesutarimų ir konfliktų priežastys skyrybų metu.....	45
3 pav. Vaikų patiriami sunkumai skyrybų procese	46
4 pav. Šeimos nariai, kuriems labiausiai reikalinga socialinė pagalba skyrybų metu.....	48
5 pav. Socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, tikslai.....	50
6 pav. Socialinio darbo funkcijos skyrybų procese	51
7 pav. Asmenys, kurie dalyvauja teikiant kompleksinę pagalbą šeimai	53
8 pav. Socialinio darbuotojo teikiama pagalba vaikams	54
9 pav. Socialinio darbuotojo patiriami sunkumai teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai	55
10 pav. Socialinio darbuotojo savybės, reikalingos teikiant kokybišką pagalbą besiskiriančiai šeimai ..	59
11 pav. Klientų poreikius atitinkančios socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementai..	60
12 pav. Socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tobulinimo kryptys.....	62

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Pagrindinės tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos	40
2 lentelė. Tyrimo instrumentas	41

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Skyrybos - šiuolaikinės visuomenės pokyčių padarinys (Maslauskaitė, Baublytė, 2012). Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis (2021), Lietuvoje 2019 m. ištuokas įregistravo 8,7 tūkst. šeimų, o bendrasis skyrybų rodiklis palyginus su 2018 m. išliko nepakitęs. 2020 m. atlikto tyrimo duomenimis, dažniausiai Lietuvoje šeimos išsiskiria dėl vaidmenų konfliktų, elgesio problemų, ekspresyvių emocinių, seksualinių problemų ir neištikimybės (Maslauskaitė, 2020). Pasak L. Varžinskienės ir V. Vasilikaitės (2017), priežastys, dėl kurių įvyksta skyrybos, dažniausiai atsiranda dėl to, kad sutrinka šeimos elementų funkcionavimas. Skyrybų problema tampa dar aktualesnė pasaulinės COVID-19 pandemijos akivaizdoje, kadangi teigiama, jog pandemija kelia didelę grėsmę vaikų ir šeimų gerovei dėl iššūkių, susijusių su socialiniais – ekonominiais veiksniais, pavyzdžiui, finansiniu nesaugumu. Tikėtina, kad šių sunkumų pasekmės bus ilgalaikės. Šeimos susiduria su neapibrėžtumu, suirutės rizika ir įvairiomis baimėmis. Dėl to didėja konfliktų ir skyrybų rizika (Prime, Wade ir Browne, 2020).

Skyrybos gali būti ilgalaikė traumuojančia situacija visai šeimai. Ypatingai tai sudėtingas ir traumuojanantis įvykis vaikams, dėl kurio jie susiduria su dideliais emociniais išgyvenimais, sumažėjusiu psichologiniu atsparumu ir gerove, kas ilgalaikėje perspektyvoje gali lemti mokymosi sunkumus, depresiją ir kitas problemas. Ši neigiama patirtis tampa dar reikšmingesnė ir skausmingesnė, jeigu skyrybos yra netaikios. Ilgai trunkančios ir skausmingos skyrybos išardo šeimą kaip sistemą, susipainioja šeimos narių tarpusavio vaidmenis ir vertybės, o vaikas ima augti emociškai nesaugioje aplinkoje (Marschall, 2017). Netaikių skyrybų metu vyraujantis tarpusavio santykių priešiškusumas ir teisminis procesas, kur daug ginčijamasi, įrodinėjama kaltė ir kt., visus šeimos narius paverčia pasyviomis situacijos „aukomis“, o ypač taip galima pasakyti apie vaikus (Stokkebekk ir Iversen, 2019). Deja, net 40-50 proc. visų skyrybų yra netaikios (Hald, Strizzi, Cipric ir Sander, 2019), o tai suponuoja apie socialinių paslaugų – pagalbos poreikį šeimai.

Pasak V. Ivanauskienės (2012) teigimu, nepilna ar nedarni šeima gali būti priskirta prie socialinės rizikos ypatybių turinčių šeimų kategorijos. Todėl pagal R. P. Mbedzi (2018), visi besiskiriantys asmenys turi turėti galimybę pasinaudoti socialinėmis paslaugomis, o D. Mortelmans ir D. Van Gasse (2020) teigia, kad socialinių darbuotojų pagalba būtų labai naudinga besiskiriančių šeimų vaikams, padedant jiems suvokti save kaip atskirus tėvų konflikte ir taip susidoroti su kylančiais emociniais ir kitais sunkumais.

Kadangi Lietuvoje skyrybų problema yra aktuali ir svarbi socialinės politikos dalis, pagalba skyrybas išgyvenančioms šeimoms yra numatyta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo

ministerijos 2006 m. įsakyme „dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-11-16). Remiantis šiuo įsakymu, šeimai gali būti teikiamos tiek bendrosios, tiek ir specialiosios socialinės paslaugos. Jeigu nustatoma, kad šeima išgyvena skyrybas kartu su kitais neigiamais reiškiniais (smurtas, priklausomybės, nesaugi aplinka vaikui ir kt.), bei šeima pradėdama laikyti patiriančia sunkumus, šeimai gali būti suteikiamos ir kompleksinės paslaugos – informavimas, atstovavimas, laisvalaikio ir kultūrinės veiklos organizavimas, atvejo vadyba (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“, 2006, balandžio 5 d. Nr. A1-93). O pagal vieną iš naujausių Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimų „Dėl ilgalaikės šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programos patvirtinimo“ (2020 m. birželio 22 d. Nr. 703), „Ilgalaikėje šeimos stiprinimo programoje“ numatyta skirti daugiau dėmesio šeimai, padedant įveikti kylančias problemas, bei ugdant šeimos narių gebėjimą spręsti psichologines ir socialines problemas (I skyrius, 5 p.).

Tačiau svarbu paminėti tai, kad iš esmės skyrybų reiškinys nėra savaime suprantamas kaip rodančios specialius socialinės pagalbos poreikius, išskyrus ginčo dėl vaiko globos, kai tai kenkia vaiko interesams (Limantė, Račkauskaitė-Burneikienė, 2018). Todėl galima daryti prielaidą, kad pagalbos poreikis besiskiriančiai šeimai gali likti neidentifikuotas. O pagal J. Vorevičienę ir E. Butkevičienę (2017) bei S. Jurčę (2019) valstybė ne visada yra pajėgi patenkinti socialinės pagalbos poreikį šeimoms. Todėl galima daryti prielaidą, kad egzistuoja šeimų, kurios arba negauna socialinės pagalbos arba ji nėra savo apimtimi ar savalaikiškumu pakankama.

Temos ištirtumas. Mokslininkai, kurie tyrinėjo pagalbos šeimai skyrybų metu problematiką, daug dėmesio skyrė vaikui. V. Česnuitytė (2015) aptarė šeimos instituto raidą ir šeimos sampratos pokyčius dabartinėje visuomenėje, A. Dervinytė-Bongarzoni ir N. Gutauskienė (2014) rašė apie vaikų psichologinės gerovės užtikrinimo sunkumus konfliktuojančiose šeimose, A. Maslauskaitė (2020) gilinasi į skyrybų motyvus, A. Maslauskaitė ir M. Baublytė (2012) nagrinėjo skyrybų pasekmes visiems šeimos nariams, T. N. Liobikienė (2016) kalbėjo apie socialinio darbuotojo vykdomą krizių intervenciją ir atvejo vadybą. S. R. Rose (2008) rašė apie terapinę socialinio darbuotojo vaidmenį dirbant su šeimomis, kai siekiama sumažinti skyrybų stresą, ir kt. Tačiau mokslinėje literatūroje taip pat daug gilinamasi į tai, kaip būtų galima geriau atsižvelgti į vaiko interesus per skyrybas. Pavyzdžiui, A. Maslauskaitė ir D. Kuconytė (2016) analizavo tėvo vaidmens svarbą vaikui ir pagalbą tėvui palaikant ryšius su vaiku. A. Marschall (2017) analizavo vaiko patirtį gyvenant dviejuose namuose. Ž. V. Jonynienė ir P. Martinavičiūtė (2014) apžvelgė atvejus, kai jau mažamečiai vaikai teismo procese pasako savo nuomonę, tačiau nesvarsto nuomonės brandumo, pastovumo klausimo. C. Bernt (2018) aptarė problemą, kai vaikas tėvų skyrybų procese tarsi tampa „nepriklausomu agentu“ tarp lygiaverčių tėvų, B. Kairienė (2012) yra

daug rašiusi apie vaiko teises, poreikius ir vaiko interesų apsaugą, J. Pedro-Carrol (2020) kalbėjo apie tai, kaip socialinis darbuotojas galėtų padėti tėvams geriau įgyvendinti savo pareigas vaikams atsidūrus tarpusavio įtampose, E. Jecinta ir kt. (2019) svarstė, kaip būtų galima išplėsti socialinio darbuotojo pagalbos galimybes „skyrybų vaikams“ ir kt. Tačiau vis dar trūksta tyrimų apie socialinės pagalbos prieinamumą ir socialinio darbuotojo darbo ypatumus, bei kylančius iššūkius teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Tyrimo problema: atsižvelgiant į skyrybų klausimo aktualumą, skausmingas pasekmes šeimai bei valstybės lygmeniu didėjančią susirūpinimą šeimos gerove, svarbu apžvelgti, ar Lietuvoje yra pakankamas socialinių paslaugų prieinamumas ir savalaikiškumas besiskiriančioms šeimoms.

Ši problema egzistuoja, nes lieka neatsakyti tokie klausimai *kas lemia socialinio darbo su skyrybas patiriančiomis šeimomis kokybę? Kaip socialinis darbuotojas gali padėti besiskiriančiai šeimai ir vaikui?*

Tyrimo objektas – socialinis darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis.

Tyrimo tikslas– išanalizuoti socialinio darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis kokybės didinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti skyrybas išgyvenančios šeimos problemas;
2. Išnagrinėti socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos principus ir praktiką skyrybas išgyvenančiai šeimai;
3. Ištirti socialinių darbuotojų pagalbos galimybes ir būdus skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Tyrimo metodai. Darbe naudoti mokslinės literatūros analizės, kokybinis tyrimas - interviu, bei turinio analizės metodai.

Darbo teorinė ir praktinė reikšmė. Darbas gali būti naudingas socialiniams darbuotojams, siekiantiems geriau pažinti skyrybas išgyvenančios šeimos problemas ir joms padėti, taip pat akademinėi bendruomenei, siekiančiai susipažinti su aktualia skyrybų problematika, tyrinėti opiausius skyrybų klausimus iš socialinio darbo veiklos lauko perspektyvos.

1. SKYRYBAS IŠGYVENANTI ŠEIMA

1.1. Šeimos samprata ir jos skyrybos priežastys

Šeimos – kaip instituto supratimas, nuolat kinta. Atsiranda vis daugiau nuomonių ką laikyti šeima. Naudojami įvairūs apibrėžimai (pilna, nepilna, branduolinė, išplėstinė ir kt.), siekiant apibūdinti skirtingas šeimos formas (Česnulytė, Kanopienė ir Mikulionienė, 2014). Šiame darbe yra aktuali šeima, kurią sudaro susituokę asmenys, auginantys vaikus, esantys skyrybų procese. Mokslinėje literatūroje, siekiant apibūdinti šeimą, kurią sudaro susituokę asmenys, gyvenantys tame pačiame namų ūkyje, yra vartojamas branduolinės šeimos apibrėžimas. Branduolinė šeima gali būti susituokusi pora be vaikų, susituokusi pora, turinti vieną ar daugiau vaikų, tėvas, turintis vieną ar daugiau vaikų, arba motina, auginanti vieną ar daugiau vaikų (Tillman ir Nam, 2008). Pripažįstama, kad šiandieninė šeima gali būti įvairi, pavyzdžiui, besiskirianti šeima, šeima su neįregistruota santuoka, bevaikė, homoseksuali, vienišos mamos / tėvai ir kt., be to, suprantama ir tai, kad šeima žmogaus gyvenime nebėra vienintelis prioritetas (jos svarba lyginama su karjera) (Česnulytė, 2015).

Tradiciškai šeima suvokiama kaip visuomenės pamatas, kur patenkinami visi pagrindiniai jos narių poreikiai, rūpinamasi vaikų saugumu, vyrauja šiltus emocinius ryšius teikianti ir stabilumo jausmą kurianti atmosfera. V. Česnulytė (2015) teigia, kad šeima „a priori traktuojama kaip ideali vieta, kurioje keičiamasi idėjomis“ (Česnulytė, 2015, p. 15). Tačiau nuo XX a. vid. pakitęs šeimos tyrinėjimų rakursas šeimą leidžia suvokti plačiai ir išryškinti jos problemas (Česnulytė, 2015). Imami nagrinėti šeimos intymumo ir vidinio gyvenimo aspektai (partnerio pasirinkimas, santuokos priežastys, šeimoje vykdomi ritualai ir kt.), išryškinama smurto šeimoje problema bei kitos negerovės, griaušančios idealų šeimos vaizdinį (Česnulytė, 2015). Taigi, šeima imama suvokti ne tik kaip vieta, suteikianti žmogui bazinį saugumo ir pilnatvės jausmą, bet ir kaip vieta, kur gali būti kenčiama, vyrauti daug problemų. Pavyzdžiui, dažnos lietuvių šeimos problema yra skirtingos finansinės vyrų ir moterų galimybės ir pasiskirstymo vaidmenimis stoka (Rakauskienė, 2020), kas lemia, kad moterys daugiau laiko praleidžia su vaikais, vaikai prie jų yra labiau prisirišę, o santykis su tėčiu nukenčia, būna rezervuotas.

Pagal V. Mizarą, E. Kavoliūnaitę-Ragauskienę ir kt. (2014), teisiškai šeima traktuojama remiantis trimis požiūriais. Pirma, tai prieraišumo santykiai. Šis požiūris akcentuotinas situacijose, kuriose šeima turi būti apibrėžiama formaliai, kai turi būti įvardytas mirusįjį laidojantis asmuo, informacijos gavėjas apie susirgusio asmens sveikatą ir kt. Antras požiūris pabrėžia pareigą išlaikyti, prižiūrėti ir laidoti. Jis naudojamas, kai kalbama apie bendro ūkio, gyvenimo kartu, paramos ir mokesčių sistemos aspektus. Trečias požiūris išryškina gyvenimą kartu, apima šeimos ūkį.

Taip pat neretai mokslinėje literatūroje vartojamas „modernios šeimos“ terminas, kuris yra traktuojamas kaip šeimos narių santykių artumu, ryšių pastovumu, abipusės pagarbos, pagalbos ir tarpusavio supratimo, tarpusavio teisių, pareigų, atsakomybės ir vaikų auklėjimu grįsti susitarimai tarp asmenų (Mizaras, Kavoliūnaitė-Ragauskienė ir kt., 2014). Pagal T. Bružaitę (2015) moderniai šeimai būdinga šeimos formų įvairovė, asmeninis pasirinkimas, hierarchijos nebūvimas, lyčių lygybė ir nestereotipiniai vaidmenys. Taigi, matyti, kad modernioje šeimoje santykiai yra paremti emociniais ryšiais ir įsipareigojimais.

Vadovaujantis modernios šeimos principu, sukuriamą darni šeima. Pasak F. Pramono (2020) tai tokia šeima, kurioje kiekvienas šeimos narys bendrauja pozityviai, kad būtų išvengta konflikto, sudaroma palanki šeimos aplinka, skatinanti sėkmingą vaikų augimą ir vystymąsi. F. Pramono (2020) teigia, kad tokia šeima dažniausiai yra apibūdinama kaip laiminga ir galinti potencialiai išlaikyti ilgą ir darnią santuoką, kadangi tokioje šeimoje yra jaučiamas didesnis pasitenkinimas santykiais. Teigiama, kad darni šeima – visų šeimas kuriančių asmenų siekis, kuris, deja, ne visuomet pasiekiamas.

Vis dėlto, užtikrinti darną tarp šeimos narių pavyksta ne visuomet. Kai nepavyksta užtikrinti darnos šeimoje, pavyzdžiui, nepaisomi vieno iš sutuoktinių interesai, neatsižvelgiama į nuomonę, pažeidžiami susitarimai ar kt., kyla konfliktai (Morales ir Velando, 2013). Anot E. K. Zaitov ir D. M. Teshayev (2022) konfliktai šeimose dažniausiai kyla dėl poros tarpusavio nesutarimų, nesutarimų tarp giminaičių, nesutarimų tarp tėvų ir vaikų. Konfliktai taip pat gali kilti ir dėl įvairių socialinių-ekonominių priežasčių, kurios lemia sutuoktinių psichologines problemas, o šios savo ruožtu kenkia šeimos mikroklimatui ir tampa nesutarimų priežastimi (Prime, Wade ir Browne, 2020). Pasak E. K. Zaitov ir D. M. Teshayev (2022) tokių konfliktų atsiradimo tikimybė yra labai didelė ir netgi neišvengiama, tačiau konfliktai skiriasi pagal pasėkmes ir tai kaip jie sprendžiami (arba ne). Tai gali būti konstruktyvūs arba destruktivūs konfliktai. Jie gali būti sprendžiami, ignoruojami arba užgniaužiami. Jeigu pasirinkta ignoruoti arba užgniaužti konfliktą ir jis neišsprendžiamas, ilgainiui tie konfliktai gali peraugti į šeimos krizę, kuri pasak G. Didžklapytės (2018) yra šeimos kaip sistemos pusiausvyros sutrikimas. A. Liobikienė (2016) krizę apibūdina kaip stiprių stresorių atsiradimą ir individų gebėjimo įveikti sudėtingas situacijas stoką, kuri trunka tam tikrą laiką ir jos metu dėl įvairių priežasčių nėra prieinami pagalbos šaltiniai.

Tai, kad šeimą ištiko krizė, galima suprasti pagal padidėjusius šeimos narių nerimastingumo, jautrumo ar nepasitenkinimo santykiais jausmus. Taip pat apie tai galima spręsti, jeigu šeimoje sutrinka komunikacija, jeigu vienas arba abu sutuoktiniai pradeda netinkamai elgtis, pvz. svetimauja, piktnaudžiauja alkoholiu ar kitomis svaiginančiomis medžiagomis arba jeigu vaikams pasireiškia emociniai sunkumai. Dažnai esant krizinei situacijai šeimoje, tradiciniai šeimos narių vaidmenys

pasikeičia, pavyzdžiui, vaikai prisiima dalį tėvų atsakomybių, kuris nors iš tėvų tampa auka ir pan. Tokioje šeimoje tarsi išnyksta ribos, vertybės, tikėjimas, kad viskas susitvarkys, kad galima ištaisyti situaciją. Šeimos nariai netgi atsiriboja nuo socialinio gyvenimo, pamina savo poreikius, praranda gyvenimo prasmę (Šeimos santykių institutas, 2009).

Krizės šeimai įveikti nors ir labai sunku, tačiau įmanoma. Krizės įveikimas turi nemažai teigiamų padarinių, tokių kaip padidėjęs šeimos atsparumas problemoms, naujų psichologinių ir kitų resursų atsiradimas, stiprinantis šeimą kaip institutą. Vis dėlto, daug dažnesnis atvejis yra kai šeimos krizės neišsprendžia. Ilgai besitęsianti krizė lemia visišką šeimos narių tarpusavio santykių išsibalansavimą ir visų vidinių resursų pasibaigimą, kurie reikalingi toliau kovoti su šeimą ištikusia krize (Liobikienė, 2016). Anot N. Nakhaee ir kt. (2020) nesugebėjimas spręsti konfliktų, nepasitenkinimas tuo kaip sutuoktiniai reiškia emocijas konflikto metu ir konfliktų metu išryškėjusios neigiamos sutuoktinių savybės gilina krizę. O tokia krizės eiga lemia skyrybas.

Skyrybos reiškia, kad oficialus bendras šeimos gyvenimas nutrūksta ir atsiranda kiti santykių ir bendravimo organizavimo modeliai. Skyrybas galima aiškinti kaip perėjimą nuo vieno šeimos branduolio prie dviejų atskirų, kurie kartu yra tai pačiai šeimos sistemai priklausančios posistemės (Walsh, 2012). Pasak A. Maslauskaitės ir M. Baublytės (2012) skyrybos – šiuolaikinės visuomenės ekonominių, socialinių ir kultūrinių permainų padarinys. Dažnai jos pasirenkamos kaip priemonė kuo greičiau užbaigti šeimoje kilusius nesutarimus kaip viena iš paprasčiausių priemonių. Taip yra todėl, kad išplėtojus teisinį institutą, yra užtikrinama besiskiriančių sutuoktinių ir vaikų materialinė gerovė, o tai supaprastina skyrybų ir sprendimo skirtis priėmimo procesus.

Anot L. Varžinskienės ir V. Vasilikaitės (2017), dažniausiai skyrybų priežastys yra sutrikusios šeimos sistemos elementų funkcionavimas: „Skyrybų priežastis sutuoktinių dažnai įvardija supaprastintai, neretai kaltina kitą asmenį, bet dažniausiai šis procesas yra kompleksinis, susijęs su ankstesnėmis sutuoktinių patirtimis, kuriamais bendravimo modeliais” (Varžinskienė ir Vasilikaitė, 2017, p. 56). A. Kaušylienės ir Ž. Cikavičienės (2015) tyrimo duomenimis, dažniausios skyrybų priežastys būna šeimos atmosferos pokyčiai ir šeimos funkcionavimo problemos. Tačiau taip pat labai dažnai skyrybas lemia tokios permainos kaip edukacinės sistemos prieinamumas ir plėtra, moterų emancipacija, poindustrinė ekonomika, lyčių ir šeimos vertybių transformacija, moderni teisė, pakitę žmogaus elgesio modeliai ir skirtingi lūkesčiai partnerių ir šeimos narių atžvilgiu, plintanti kohabitacija (Maslauskaitė ir Baublytė, 2012). Skyrybų priežastis analizavusi A. Maslauskaitė (2020) rašo, kad taip pat dažni skyrybų motyvai yra subjektyviai santuokoje suvokiamos priežastys. Paprastai tai būna charakterių, pasaulėžiūrų, išsilavinimo skirtumai, elgesio problemos ir seksualinis partnerių nesutapimas.

M. Eslami, M. Yazdanpanah, P. Andalib, A. Rahimi, M. Safizadeh, A. Dadvar, ir N. Nakhaee (2018) atlikę tyrimą nustatė, kad dažniausios šeimos skyrybų priežastys yra susijusios su išoriniais veiksniais, tokiais kaip finansinės problemos. Tačiau autoriai pažymi, kad dažnai susiduriama ir su emocinėmis bei santykių problemomis – prievarta ir neištikimybė, kas taip pat yra pakankamai dažna skyrybų priežastis. M. Eslami ir kt. (2018) taip pat teigia, kad vyrai dažnai netinkamai elgiasi su moterimi, jiems trūksta socialinių įgūdžių, sunku kurti darnius santykius, to pasekoje moterys jaučiasi nemylimos, engiamos, todėl tai taip pat lemia skyrybas. Tuo tarpu H. Blbas (2019) atlikto tyrimo duomenimis, pagal dažnį šeimos skyrybų priežastys pasiskirsto taip: neištikimybė, tarpusavio pagarbos trūkumas (tarp partnerių), vienas kito nesupratimas, atjautos trūkumas, pavydas, priklausomybės. O. Cohen ir R. Finzi-Dottan (2012) teigia, kad dažniausiai skyrybos įvyksta dėl netinkamo bendravimo, meilės pasibaigimo, charakterių nesuderinamumo, neištikimybės, įvairių ligų, emocinių problemų, nesutarimų dėl vyro ir moters vaidmenų, sutuoktinių neatsakingumo.

Apibendrinant galima teigti, kad santuoka yra šeimos kūrimo pagrindas. Šeima kaip institutas dviems besituokiantiems asmenims svarbus dėl bendros sistemos, grįstos vertybėmis, pagarba, pasitikėjimu sukūrimo. Kuriant šeimą svarbus jos narių tarpusavio sutarimas, interesų ir nuomonės paisymas – darna. Vis dėlto, šeimose dažnai kyla įvairių konfliktų (dėl nesuderinamumo, neištikimybės, elgesio ir kitų priežasčių), o jų nesprendžiant šeimas ištinka krizės, kurios dažniausiai baigiasi skyrybomis. Skyrybas galima apibūdinti kaip neįveiktą šeimos krizę, kuri prasideda dar prieš skyrybų procesą. Skyrybos liudija apie sutrikusį šeimos sistemos elementų funkcionavimą, kuomet nebepakanka vidinių resursų krizei įveikti.

1.2. Skyrybas išgyvenančios šeimos patiriami sunkumai ir socialinės pagalbos poreikis

Skyrybos yra traumuojantis įvykis visiems šeimos nariams. Tačiau dauguma šeimų išlieka atsparios ir nors ir patiria didelį stresą, tačiau susitvarko su kilusiais sunkumais ir kuria gyvenimą iš naujo. Tačiau nemaža dalis, maždaug 10–20 % besiskiriančiųjų, patenka į konfliktų ir (arba) atsiribojimo procesus, dėl kurių individualios ir santykių problemos tampa labiau tikėtinos. Svarbu pabrėžti ir tai, kad socialinis atsiribojimas, neužtikrintumas ir kiti neigiami veiksniai, atsiradę dėl Covid-19 pandemijos, dar labiau padidina skyrybas išgyvenančių šeimų patiriamų sunkumų mastą ir mažina šeimos narių gebėjimą efektyviai spręsti problemas (Lebow, 2020).

Skyrybas išgyvenančių sutuoktinių sunkumus moterims ir vyrams galima sugrupuoti į keturias sritis – būsto klausimai, finansai, sveikata ir socialinė-emocinė gerovė. Su skyrybomis susiję patiriami sunkumai gali būti trumpalaikiai, vidutinės trukmės ir ilgalaikiai (Leopold, 2018). Tačiau I. J. Akpan ir

I. C. Ezeume (2020) teigia, kad pagrindiniai sunkumai besiskiriančioms šeimoms kyla dėl nesutarimo dėl finansinių klausimų, nesutarimo dėl vaiko globos, auklėjimo, bendravimo.

1.2.1. Šeimos patiriami sunkumai dėl skyrybų

Finansiniai sunkumai. Besiskiriančios šeimos, ypačiai tie iš partnerių, su kuriais lieka gyventi vaikai, patiria finansinės padėties pablogėjimą. Visame pasaulyje tai būdinga vienišų motinų vedamiems namų ūkiams (Mackay, 2015). Teigiama, kad didžiausia finansinė ir vaikų auginimo skyrybų našta tenka moterims tiek ekonomiškai pažangiose, tiek labiau atsilikusiose valstybėse. Savo pajamomis po skyrybų daugelyje pasaulio valstybių patenkintų moterų yra gerokai mažiau negu vyrų (Leopold, 2018). JAV ir Pietų Korėjoje skyrybos daro neigiamą įtaką moterų namų ūkio pajamoms, kurios krenta labai greitai, skyrybos taip pat sutrukdo ir moterų finansiniam lygiavertiškumui palyginus su neišsiskyrusiomis moterimis, tuo tarpu D. Britanijoje, Vokietijoje, Australijoje, Šveicarijoje, skyrybų pasekmių poveikis moterims trumpalaikis, tačiau nepaisant to net ir praėjusius 6-iems metams po skyrybų tokių moterų pajamos yra mažesnės palyginus su neišsiskyrusiomis moterimis (Vaus, Gray, Qu ir Stanton, 2015). D. Britanijoje, Vokietijoje ir Australijoje vyriausybės išmokos yra labai svarbios mažinant skyrybų padarinius, kompensuojant neigiamą skyrybų poveikį moterims, o ekonominis skyrybų poveikis skiriasi atsižvelgiant į skirtingas institucines sąlygas ir darbą (Vaus, Gray, Qu ir Stanton, 2015). D. Vaus ir kt. (2015) atliktas tyrimas išryškino, kad vidutinis ekonominis skyrybų poveikis labai priklauso nuo socialinės apsaugos sistemos, darbo rinkos, kultūrinių šeimos modelių ir kiekvienos šalies šeimos teisės sistemos. Nors socialinės apsaugos sistema ir tokie aspektai kaip būtinybė skyrium gyvenančiam sutuoktiniui išlaikyti vaiką, o kartais ir buvusį sutuoktinį palengvina moterų ekonomines pasekmes po skyrybų, moterų uždarbis vis tiek yra gerokai mažesnis, kas sukuria didesnio moterų skurdo situaciją (Vaus, Gray ir kt., 2015), o tuo pačiu pasikeitusi finansinė padėtis paveikia ir vaiko gerovę: suprastėja vaikų mityba ir sveikata, tad sumažėja tėvų investicijos į knygas, vaiko lavinimą, mokomuosius žaislus, kompiuterius, privačias pamokas, kartais tenka persikelti į vietas, kur vyrauja didesnis nusikalstamumas, gaunamas prastesnis išsilavinimas (Mackay, 2015).

Sunkumai, susiję su sveikata ir socialine – emocine gerove. Teigiama, kad vyrai yra labiau pažeidžiami sveikatos ir subjektyvios savijautos po išsiskyrimo srityse (Shor, Roelfs ir kt., 2012), po skyrybų jiems, labiau negu moterims, būdingas padidėjęs mirtingumas (Berntsen, Kravdal, 2012). Taigi vyrai labiausiai po skyrybų nukenčia sveikatos, emocinės savijautos požiūriu. Kalbant apie skyrybų padarinius, jaučiama, kad didesni neigiamai padariniai paliečia skyrybų neinicijavusią pusę. Ištirta, kad skyrybų iniciatoriai patiria daugiau laisvės ir malonumo vykstant skyryboms ir joms pasibaigus, vadinasi,

emociškai labiau nukenčia paliekami sutuoktiniai (Kaušylienė, Ciklavienė ir kt., 2015). Svarbu pažymėti, kad vaikai daugiausiai patiria emocinės žalos, o jos pasekmės gali būti ilgalaikės, traumuojančios. B. Rodgers, P. Gray, T. Davidson ir P. Butterworth (2011) ištyrė, kad vaikai iš išsiskyrusių šeimų dažniau išeina iš namų iki 17-ikos metų ir pradeda ankstyvą savarankišką gyvenimą, taip pat dažniau jie turi lytinių santykių iki 16-ikos metų ir dažniau iki 20-ies metų susilaukia pirmagimio. Jiems labiau negu kitiems bendraamžiams būdinga depresija, savižudiškos mintys ir narkotikų vartojimas. Vaikystės sunkumai, kurie atsiranda dėl krizės šeimoje, dažniausiai susiję su buitinais tėvų konfliktais, tėvo ir motinos piktnaudžiavimu alkoholiu / narkotikais (Rodgers, Gray ir kt., 2012). G. T. Harold, R. Sellers (2018) atskleidė, kad tėvų konflikto reikšmė vaiko vystymuisi ir santykių su tėvais kokybei yra vienas iš pagrindinių veiksnių, kurie padeda atsakyti į klausimą, kodėl vieni vaikai patiria daugiau neigiamų padarinių po tėvų konflikto, o kiti yra atsparūs ir patiria nedaug neigiamų padarinių arba jų visai nepatiria. Taip yra todėl, kad konflikto reikšmė vaikams yra skirtinga, svarbu kaip į konfliktą reaguojama ir koks vaiko amžius. Pavyzdžiui, paaugliams kognityviniai pokyčiai leidžia abstrakčiai mąstyti ir suprasti savo bei kitų pasirinkimų perspektyvas, paaugliai jau geba apmąstyti savo pozicijas socialiniuose kontekstuose (Miller ir kt., 2017). Tačiau kartu yra manoma, kad, jeigu paaugliai apie sprendžiamą situaciją žino pernelyg daug, jie gali per stipriai įsitraukti į konfliktą, tėvų priešišumą ir patirti gilesnį neigiamą konflikto poveikį, pradėti kaltinti save (Harold ir kt., 2018). Taigi, siekiant apsaugoti vaiko interesus skyrybas išgyvenančioje šeimoje pastangos turi telkiamos į tai, kad vaikai būtų izoliuoti nuo tėvų konflikto, suvoktų save jame kaip atskirus ir nuo konflikto nepriklausomus individus.

Nesutarimai dėl vaiko globos. Nustatyta, kad Norvegijoje šeimai išsiskyrus apie 10-15 proc. būdingi ilgalaikiai namų ūkio konfliktai (Stokkebekk ir kt., 2019), tai parodo, koks stiprus ir ilgai trunkantis gali būti skyrybų konfliktas. Pagrindinis ginčų objektas Norvegijoje skyrybų metu – ginčas dėl vaiko globos. Norvegijoje visi tėvai, kurie nori skirtis ir turi vaikų, jaunesnių nei 16 metų, privalo dalyvauti privalomojoje mediacijoje, rašyti susitarimus dėl tėvų pareigų ir globos teisių. Tėvai taip pat raginami suteikti savo vaikams leidimą dalyvauti vaikui tarpininkavimo procese (iki septynių sesijų), išsakyti savo nuomonę. Tačiau, nors tėvai raginami tokiu būdu spręsti konfliktus dėl vaikų klausimų, nemaža dalis ginčų dėl globos yra perduodami teismui, tokie ginčai sudaro 16 proc. visų civilinių bylų Norvegijoje (Bernt, 2018). Neigiamas neišspręsto konflikto poveikis yra poveikis vaikų gerovei ir psichosocialinei sveikatai. Gyvenimas skyrium / skyrybos taip pat kelia teisinių problemų, susijusių su vaikų gerove ir globa. „Geriausio vaiko interesai“ yra vyraujantis globos standartas, o „geriausias“ paprastai aiškinamas psichologiniais arba ekonominiais argumentais. Vis dėlto, suvokimas „geriausias“ nėra visų vienodai suprantamas, todėl besiskiriant pasitaiko atvejų, kai buvę sutuoktiniai nesutaria šiuo klausimu, todėl psichikos sveikatos specialistai ir kiti asmenys, gali dalyvauti kaip ekspertai sprendžiant

dėl vaiko globos nustatymo. Arba gali būti paskiriami tarpininkai – mediatoriai. Mediatoriai yra neutralios trečiosios šalys, padedančios skyrium gyvenantiems tėvams patiems išspręsti ginčus. Mediatoriumi gali būti, pavyzdžiui, socialinis darbuotojas. Be ginčų sprendimo, tarpininkavimas gali netiesiogiai suteikti naudą vaikams, nes mažina konfliktus, gerina auklėjimą ir skatina abu tėvus aktyviai dalyvauti savo vaikų gyvenime (D'Onofrio ir Emery, 2019).

Vaikų patiriami sunkumai. Skiriantis tėvams vaikai dažnai įtraukiami į tėvų tarpusavio kovą. Pagal J. Stokkebekk ir kt. (2019) kartais tėvai ragina vaiką siųsti piktas žinutes vienam iš tėvų, reiškia įniršį apie sutuoktinį vaiko akivaizdoje, siekia manipuliuoti institucijomis norint paveikti vaiko nuomonę apie vieną iš tėvų, naudoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimoje, kurį vaikas priverstas stebėti, jame dalyvauti. Dalį tokių konfliktų sukelia ir nesutarimų dėl vaiko globos situacija, kuomet vaikas įtraukiamas į teismo procesą, aplinkybių jame įrodinėjimą, yra kviečiamas išsakyti savo nuomonę, kuomet privalo tarsi pasirinkti tik vieną iš tėvų ir kt. Nors savarankiškai nuomonę gebantį išsakyti vaiką išklausti yra privaloma (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, teisės akto redakcija 3.1777 str.), vaiko įtraukimas į tėvų tarpusavio ginčą, nesistengiant jo nuo pastarojo izoliuoti, sukelia didelį stresą, vaikas tampa „pasyvia auka“ (Stokkebekk ir kt., 2019).

Vaiko būseną ir raidos situaciją užsitęsusio konflikto metu, kai vyksta tėvų skyrybos, nagrinėja keletas teorijų. Pavyzdžiui, *sisteminė teorija* teigia, kad po vienos šeimos sistemos dalies pokyčių turi įvykti kompensaciniai pokyčiai kitose dalyse kaip neredukuojamoje visumoje. Skyrybos, anot šios teorijos šalininkų – tai pokytis, viršijantis ribą. Sisteminės teorijos perspektyvoje užsitęsęs šeimos konfliktas tarp namų ūkių gali būti vertinamas kaip tam tikros naujos reikšmės sistemoje kūrimas, kuris kelia grėsmę nusistovėjusiems procesams ar juos sutrikdo, iškreipdamas pusiausvyrą viename arba abiejuose namų ūkiuose (Stokkebekk ir kt., 2019).

Pozicionavimo teorija akcentuoja kalbos veiksmus, pozicijas ir tolesnio gyvenimo galimus scenarijus. Ši teorija teigia, kad šeimos skyrybas patiriančio vaiko išgyvenimai dinamiški, o vaikas yra aktyvus proceso dalyvis (Nichols, 2013). Šeimos gyvenimą sudaro nuolatinis bendravimas, veiksmai ar kalbėjimas, kurį dalyvaujančios šalys vertina kaip socialiai reikšmingą aktą. Vaikas, kalbėdamas apie šeimos gyvenimą, pozicionuoja save, o jį liečiantys socialiniai epizodai susidaro iš skirtingas pozicijas užimančių žmonių. Ši teorija gali būti naudojama aiškinantis, kaip atsiranda ir kaip yra palaikomas konfliktas, pradedant konfliktais, susijusiais su klientais ir specialistais iki konfliktų tarp tautų (Nichols, 2013). Su šeimomis dirbantys specialistai gali naudoti pozicionavimo teoriją siekdami suprasti šeimos narių užimamas pozicijas, nes šeimos nariai pozicionuoja save santykiuose, susijusiuose su šeimos sistema. Pozicionavimo teorija gali būti vertinama kaip diskursyvi procedūra, pagrįsta skirtingais derybų pozicijos lygmenimis, turint abipusę įtaką ar grįžtamąjį ryšį šeimos sistemoje (Nichols, 2013).

Pozicionavimo teorija nagrinėja du skirtingus vaidmenis, kurie skyrybų situacijoje tenka vaikui – „tėvų pasirinkimo objektas“ ir „nepriklausomas agentas“. Pagal šią teoriją, abu vaidmenys yra neteisingi ir žaloja vaiko psichiką. Kiekviename socialiniame kontekste, praktikoje ar situacijoje egzistuoja „pozicijų sritis“, kurioje yra žmonės, ir tokios pozicijos yra neišvengiamai moralinės ta prasme, kad apima ar „turėtų“ apimti pareigą. Pareigos susideda iš teisių daryti tam tikrus dalykus ir veikti tam tikrais būdais bei pareigų, kurių reikia imtis konkrečiais būdais. Šeimos gyvenime deramasi dėl skirtingų dalykinių pozicijų. Tai, kaip vaikai supranta tokias „derybas“, gali paveikti vaikų suvokimą apie tai, kokios dalyko pozicijos jiems siūlomos ir prieinamos ir ar jie nori pretenduoti į šias pozicijas, ar, atvirkščiai, joms priešintis (Stokkebekk ir kt., 2019). Tačiau, jei viena šalis užima aukštesnę padėtį socialiniame kontekste, gali iškilti netolygių santykių problema, ypač kalbant apie vaikus. Šeimos gyvenimas rodo tvarką, kurią galima apibūdinti normomis ir nusistovėjusiais raidos modeliais. Užsitęsęs konfliktui šeimoje, šeimos nariai gali nesutikti, kad tais raidos modeliais žaidžiama, jie plėtojami toliau, prisiimant tam tikrus vaidmenis ir suteikiant šiuos vaidmenis vaikams konfliktinėse situacijose. Vienas asmuo, pavyzdžiui, gali užimti taip vadinamąją aukos poziciją, jeigu jam atrodo, kad jis gauna mažiau bendravimo teisių su savo vaiku. Šis vaidmuo pozicionuoja kitą tėvą kaip „engėją“, kuris yra atsakingas už tėvų nelygybę, o vaikas tampa „tėvų lygybės tarp namų ūkių auka“. Šis tėvas gali pasipriešinti tariamos priespaudos pozicionavimui ir pateikti situaciją kaip „kovą už pasirinktas vaiko teises“, o tai reiškia, kad tėvų teisių ir gyvenimo sąlygų skirtumai yra paties vaiko pasirinkimo rezultatas ir tokiu būdu vaikas pozicionuojamas kaip „nepriklausomas agentas“, kai abu tėvai laikomi „neutraliais ir palaikančiais vaiko pasirinkimo gavėjais“ (Stokkebekk ir kt., 2019). Taigi „tėvų lygybė“ nustatant vaiko globą ir tolesnį bendravimą su abiem tėvais nėra pagrįstas argumentas (Stokkebekk ir kt., 2019). Vaikams gali būti problemiška jų padėtis prisiimant abiejų tėvų vaidmenis: pirmuoju atveju, kad vaikas tampa tėvų sprendimų priėmimo „objektu“, o antruoju atveju, kad tenka našta būti „vienam atsakingam“ už visą savo tolesnį gyvenimą. Ši nuomonė teigia, kad konfliktas skyrybų procese atsiranda dėl „neteisingos nelygybės“, kuri išsprendžiama skatinant lygias tėvystės teises ir bendrą globos teisę (Lawick ir Visser, 2015). Iš tiesų vaiko gerovė autonomiška ir globos teisės bei gyvenimo tvarka turėti skirtis ir skatinti individualius vaiko poreikius (Lawick, Visser, 2015).

Dar viena *sveiko pasipriešinimo teorija* leidžia suprasti, kaip elgiasi vaikai ir mobilizuoja savo prigimtinius išteklius susidūrę su ilgalaikio šeimos konflikto iššūkiais. Šioje teorijoje teigiama, kad, kuo blogiau elgiamasi su vaikais, tuo labiau jie priešinasi. Vadovaujantis pastarąja teorija, vaiko reakcija į slegiančią situaciją (smurtas, užsitęsę konfliktai) gali suteikti informacijos, kaip galima padėti vaikui skatinant jo gerovę ir gijimo procesą (Richardson ir Bonnah, 2015).

Į *išteklius orientuotos teorijos* nagrinėja, kaip galima sudaryti geros fizinės ir psichologinės sveikatos perspektyvą esant stresinėms ir sunkioms gyvenimo sąlygoms. Šios teorijos atstovai mano, kad kai kurie vaikai ir namų ūkiai įgyja naujų kompetencijų, sėkmingai sukaupę reikalingus išteklius nelaimėms įveikti, taigi nesėkmės brandina. Tačiau sėkmingą įveikimą lydi trumpalaikis ir ilgalaikis nerimas (Richardson ir Bonnah, 2015). Pastebėtina tai, kad labai konfliktiškos skyrybos kelia potrauminio streso riziką ir tuo pat metu vaikai demonstruoja atsparumą, sėkmingus streso įveikos mechanizmus (Stokkebekk ir kt., 2019). Kad vaikai sėkmingai įveiktų stresą, pabrėžiama moralinė suaugusiųjų atsakomybė: socialiniai darbuotojai ir kiti institucijų darbuotojai matydami, kad tėvai vaiko akivaizdoje menkina vieną iš tėvų, įvardija tai kaip slegiančius veiksmus, o ne įtvirtina kaip natūralią konflikto pasekmę (Richardson ir Bonnah, 2015). Vaikai turi teisę būti globojami, o tėvai privalo saugoti juos nuo konflikto suirutės. Remiantis tokiu požiūriu, kuomet tėvams trūksta tarpasmeninio bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių, kiti asmenys turi jiems padėti ir nukreipti tinkama linkme prisiimant atsakomybę už vaiko gerovę ir jausmus. Taip atveriamos pripažinimo, orumo ir gijimo galimybės. Autoritetai ypač reikalingi jaunesniojo amžiaus vaikams, pirmenybę teikiant tėvams, kurie sugeba pripažinti, kad jų elgesys skaudinantis (Richardson ir Bonnah, 2015).

Apibendrinant šeimos patiriamus sunkumus dėl skyrybų galima teigti, kad pagrindiniai sunkumai kyla dėl finansų, kai skiriantis šeimai tenka pasidalinti turtu ir finansine atsakomybe auginant vaikus – dažnai pasitaiko atvejų kai tėvas neskiria pakankamos finansinės paramos vaiko išlaikymui. Pasitaiko atvejų kai nesutariama dėl vaiko globos, t.y. su kuriuo iš tėvų turi augti vaikai, kaip dalintis atsakomybėmis. Taip pat svarbu paminėti, kad skyrybos – traumuojanti patirtis, todėl šeimos nariai patiria sunkumų, kurie susiję su sveikata ir socialine emocine gerove. Žinoma, pastebimi sunkumai ir dėl vaikų, kurie skyrybų metu atsiduria tarp tėvų ir dažnai jais yra manipuluojama, neatkreipiamas pakankamas dėmesys, nevertinama jo savijauta, todėl vaikas dažnai traumuojamas. Atsižvelgiant į tai, kad patiriama daug sunkumų, svarbu plačiau aptarti socialinės pagalbos poreikį skyrybų metu.

1.2.2. Socialinės pagalbos poreikis skyrybų metu

Besiskiriantiems tėvams, norint sukurti bendrą supratimą tolimesnio gyvenimo klausimais, tokiais kaip gyvenamosios vietos pasidalijimas ar vaiko auklėjimas, reikia tam tikro lankstumo ir gebėjimo kartu spręsti problemas bei daryti kompromisus. Šeimos nariams, kurie iki skyrybų turėjo labai trapius susitarimus dėl vaikų auginimo, auklėjimo, gyvenimo ir kt., net menkiausi išoriniai dirgikliai, gali lemti negebėjimą bendradarbiauti. Ypatingai tai pasakytina dabartiniame COVID-19 kontekste, kur atrodo nebegali būti jokių nusistovėjusių taisyklių ir egzistuoja daugybė išorinių neigiamų faktorių,

lemiančių įtampą ir nesutarimus (Lebow, 2020). Taigi, dabar dar labiau nei bet kada kyla socialinės pagalbos besiskiriančioms šeimoms poreikis.

J. Pedro-Carroll (2020) atlikusi tyrimą nustatė, kad skyrybas išgyvenančios šeimos nariai susiduria su nuolatinių konfliktų tarp tėvų, suprastėjusio vaikų auklėjimo, sumažėjusio vaikų stebėjimo, kelių šeimos pasikeitimų (skyrybos, pakartotinė santuoka, kitos skyrybos), tėvų psichikos sveikatos problemų, chaotiškos, nestabilios buities, sutrikusių tėvų ir vaikų santykių bei ekonominio nuosmukio rizikomis. Todėl socialinė pagalba skyrybas išgyvenančiai šeimai turėtų apimti sritis, kurios užkirstų kelią šių rizikų pasireiškimui.

A. Kołodziej-Zaleska ir H. Przybyła-Basista (2016) atlikę tyrimą nustatė, kad socialinė parama yra svarbus išteklis, turintis didelę netiesioginę įtaką psichologinei asmenų savijautai skyrybų metu, todėl tai turi būti svarbus kintamasis, į kurį reikėtų atsižvelgti kuriant intervencijas, kurios leidžia sumažinti neigiamas skyrybų pasekmes.

Taigi, be specialistų pagalbos, besiskiriantiems asmenims labai sudėtinga išspręsti emocines ir finansines problemas (Kaušylienė, Cikavičienė ir kt., 2015), kadangi jie dažnai jaučiasi pasimetę, išgyvena vidinę sumaištį. Jie jaučiasi tarsi jų gyvenimo pagrindas būtų susvyravęs, todėl nebegali priimti racionalių tvirtų sprendimų (Zare ir Rajeepur, 2013). K. O. Polukordienė (2008) tvirtina, kad skyrybas išgyvenantis žmogus patiria visą spektrą neigiamų jausmų – kančią, kaltę, liūdesį, vienatvę, atsakomybės našą. Jis gali plėtoti iliuzijas, kad santykiai vėl bus atstatyti, o, kai tai neįvyksta, - vėl išgyventi pakartotinį nusivylimą ir depresiją. K. O. Polukordienė (2008) teigia, kad skyrybos yra viena skaudžiausių gyvenime patiriamų traumų, o skyrybų sukeltus jausmus ir būsenas galima prilyginti netekčiai, todėl padedant skyrybas išgyvenantiems žmonėms galima vadovautis netekčių psichologijos nuostatomis, kalbančiomis apie praradimo skausmą, gedėjimo stadijas.

Nors dažnai besiskiriantys asmenys net nesuvokia, kokia pagalba jiems reikalinga, remiantis A. Kaušylienė ir kt. (2015) tyrimo duomenimis, maždaug pusei respondentų praverstų finansinis, socialinis-psichologinis palaikymas iš šono: moterys išreiškė emocinės pagalbos sau ir vaikams poreikį, o vyrams buvo reikalinga socialinė-psichologinė pagalba, žinių apie vaikų auginimą suteikimas. Pastarasis tyrimas taip pat leido įžvelgti ir skirtingo lyčių elgesio tendencijas skyrybų metu, pastebėti koreliaciją su skyrybų inicijavimu ir siekiu išsaugoti šeimą. Išsiaiškinta, kad, pavyzdžiui, moterys, net ir inicijavusios skyrybas, yra linkusios gelbėti šeimą, ieškoti išeičių, o vyrai, jeigu jie skyrybas inicijuoja, nelinkę ieškoti šeimos išsaugojimo būdų (Kaušylienė ir kt., 2015).

A. Kaušylienės, Ž. Cikavičienės ir kt. (2015) atliktas tyrimas parodė, kad, net ir pajutę neigiamas skyrybų pasekmes tiek moterys, tiek vyrai nelinkę kreiptis pagalbos pas specialistus, tačiau, paskatinus tai daryti ir suteikus pagalbos būdus, jie ta pagalba pasinaudoja. Dažniausiai yra

konsultuojamasi su teisininkais, psichologais ir socialiniais darbuotojais. Pastarieji yra sutuoktinių tarpininkai ir konsultantai, jie suteikia kompleksinį institucinį palaikymą. Bendradarbiaujant su socialiniu darbuotoju labiausiai išskylanti problema yra žinių trūkumas – besiskiriantys sutuoktiniai nežino, ką veikia socialinis darbuotojas, kaip jis gali padėti (Kaušylienė, Ciklavčienė ir kt., 2015).

Pasak R. P. Mbedzi (2018), norint parengti socialinės gerovės politika grįstas socialinio darbuotojo, dirbančio su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, veiklos gaires, pirmiausiai reikalinga besiskiriantiems asmenims paaiškinti socialinių paslaugų pobūdį, supažindinti, kas jos yra. Tai padarius, reikia nustatyti socialinio darbo paslaugų pobūdį ir kliento poreikius atsižvelgiant į teikiamas paslaugas.

Socialinis darbuotojas reikalingas kaip asmuo, kuris padėtų įvardyti, atpažinti problemą, padrąsintų kreiptis pagalbos. Socialiniam darbuotojui reikalingos psichologinės kompetencijos, asmens psichikos, vidinio pasaulio pažinimas (Polukordienė, 2009). Teikiant pagalbą besiskiriančiai šeimai, pasak J. L. Lebow (2020) labai svarbu užtikrinti kiekvienam šeimos nariui individualios psichologinės pagalbos prieinamumą. Taip pat turi būti paskiriamas socialinis darbuotojas, kuris esant poreikiui, galėtų atlikti mediatoriaus vaidmenį bendraujant besiskiriantiems asmenims, kad būtų išvengta nesutarimų ir priimami konstruktyvūs sprendimai. D. Van Gasse & D. Mortelmans (2020) teigimu, analizuojant socialinės pagalbos poreikį skyrybas išgyvenančiai šeimai, svarbu įvertinti ir tai, kad pagalbos poreikis dažnai išlieka ilgai, tačiau laikui einant jis kinta, priklausomai nuo šeimos narių gebėjimo prisitaikyti prie situacijos. Autoriai pabrėžia, kad socialinė pagalba šeimai turėtų apimti ir atsigavimo po skyrybų procesą, kuris kiekvienam šeimos nariui gali būti skirtingas.

R. P. Mnyango ir A. H. Alpaslan (2018) analizavo socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai poreikį ir svarbą ir nustatė, kad socialiniai darbuotojai turėtų suteikti tokią pagalbą besiskiriančios šeimos nariams:

- padėti valdyti stresą, kurį sukelia skyrybos;
- padėti susitvarkyti dėl skyrybų patirtus finansinius nuostolius;
- padėti atkurti besiskiriantiems asmenims savigarbą ir pasitikėjimą savimi;
- padėti emociškai atsistatyti;
- kuruoti asmenis, kad jie įgytų santykių valdymo įgūdžių ir gebėtų tinkamai bendrauti tiek tarpusavyje, tiek ateityje kuriant naujus santykius;
- užtikrinti tėvystės įgūdžių ugdymą ar tobulinimą, suteikiant kuo daugiau informacijos kaip padėti vaikui ir jį auklėti skyrybų metu ir po jų;
- atlikti mediatoriaus vaidmenį sprendžiant konfliktus, bei ugdyti besiskiriančiųjų konfliktų valdymo įgūdžius;

- konsultuoti vaikus, nukentėjusius skyrybų metu, paaiškinant, kaip ir kodėl tėvai išsiskyrė, teikti jam visapusišką paramą.

Remiantis šia informacija galima teigti, kad besiskiriančiai šeimai yra svarbi ir reikalinga įvairi pagalba, tačiau labiausiai emocinė – padedant atsistatyti, atkurti savigarbą. Taip pat reikalinga pagalba sprendžiant konfliktus, valdant stresą ir kt. Svarbu ir tai, kad autoriai išskiria ir tai, kad socialinio darbuotojo teikiama pagalba taip pat turi būti nukreipta ir į vaiką konsultuojant tiek jį, tiek ir jo tėvus.

Pasak D. Kessler, G. Potarca ir L. Bernardi (2021) besiskiriantiems asmenims taip pat reikia finansinės paramos išlyginant finansinę nelygybę tarp besiskiriančių sutuoktinių, kadangi atsiradusi nelygybė (dažniausiai vaiko ir moters atžvilgiu) lemia didesnę jų socialinę atskirtį. Todėl socialinis darbuotojas turi užtikrinti, kad būtų suteikta tiek pirminė finansinė parama, tiek ir padėti spręsti šiuos klausimus ilgalaikėje perspektyvoje.

Anot B. Wolf (2016) skyrybų metu vaikai patiria neigiamą psichosocialinį poveikį, nerimą, depresiją, todėl šiuo laikotarpiu jiems ypatingai svarbus tampa bendravimas ir palaikymas. Autorius teigia, kad socialinė pagalba bendraujant ir palaikant vaikus turėtų pasireikšti ne tik socialinio darbuotojo bendravimu ir palaikymu, tačiau ir visos bendruomenės, mokyklos ir artimųjų įsitraukimu bendraujant su vaiku ir padedant jam įveikti sunkumus. B. Wolf (2016) išryškino, kad socialinis darbuotojas turi skatinti ir kuo didesnę tėvų įsitraukimą į vaiko gyvenimą. Kadangi pasak A. J. Ferraro ir kt. (2016), jei tėvai nedalyvauja vaiko gyvenime – tai turi neigiamos įtakos vaiko gerovei. Vis dėlto, autoriai išryškina, kad skyrybų proceso metu tėvams ne visuomet pavyksta vienodai įsitraukti į vaiko gyvenimą dėl tarpusavio nesutarimų, todėl socialinis darbuotojas turi įsitraukti ir padėti vaiko tėvams sutarti, supažindinti juos su pagrindiniais bendravimo su vaiku principais skyrybų metu: vengti vienas kitą kritikuoti, pyktis prie vaikų, nuteikinti vaiką vienas prieš kitą ir t.t.

E. Bosch-Brits, C. Wessels ir A. Roux (2018) socialinės pagalbos poreikį besiskiriantiems asmenims aptarė dar kitu aspektu. Anot autorių socialinė pagalba skyrybas išgyvenantiems sutuoktiniams reikalinga, kadangi jie patiria stiprius neigiamus išgyvenimus (pyktį, nerimą ir kt.), o tai lemia savivertės sumažėjimą, socialinę izoliaciją, atsiribojimą. Jeigu bent vienas iš sutuoktinių atsiduria tokioje situacijoje, anot autorių, jie atsiriboja ir nuo vaiko, atstumia jį, todėl abiems pusėms padaroma didelė ilgalaikė žala. Todėl pasak E. Bosch-Brits, C. Wessels ir A. Roux (2018) socialinės intervencijos skyrybų metu yra ypatingai svarbios ir reikalingos, pirmiausiai, dėl to, kad galima būtų kuo anksčiau įžvelgti neigiamą skyrybų eigą, pagalbos poreikį šeimai ir tikslingai padėti kiekvienam šeimos nariui išsaugant abiejų tėvų emocinius ryšius su vaiku (vaikais).

Apibendrinant, galima teigti, kad skyrybas išgyvenančios šeimos nariai susiduria su įvairiais sunkumais, kurie paveikia jų socialinį – ekonominį gyvenimą, psichologinę gerovę, finansus. Dėl

vyraujančios įtampos tarp besiskiriančių ir patiriamų emocinių išgyvenimų, buvusiems sutuoktiniams dažnai kyla bendravimo ir komunikavimo sunkumų, dėl kurių rasti kompromisą dėl būsto, finansų pasidalijimo ir vaiko globos bei auklėjimo klausimų dažnai tampa labai sunku arba beveik neįmanoma. Visi šie sunkumai, su kuriais susiduria skyrybas išgyvenanti šeima, suponuoja apie socialinės pagalbos poreikį, kuri turėtų apimti šeimos narių individualios pagalbos poreikio identifikaciją, materialinę paramą, psichologinę pagalbą, bei tarpininkavimą sprendžiant skyrybų metu kylančias problemas.

2. PAGALBOS TEIKIMAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIAI ŠEIMAI

2.1. Vaiko interesų apsaugos problematika skyrybas išgyvenančioje šeimoje

Skyrybas išgyvenančiose šeimose dažniausiai labai nukenčia vaikai. Tėvų išsiskyrimas ir gyvenimas „dviejuose“ namuose kelia įtampą vaikams ir paveikia jų gyvenimą ilguoju laikotarpiu. Vaikai dažnai jaučiasi blaškomi tarp ištikimybės tėvams jausmo ir ramybės bei stabilumo kasdieniniame gyvenime. Prasidėjus skyryboms tėvams tenka derinti tarpusavyje vaikų auklėjimo klausimus. Dažnai skyrybų metu vyksta ginčai ir dėl materialinių vaiko poreikių tenkinimo. Tėvai taip pat turi susitarti ir dėl tolimesnio bendravimo su vaiku, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. O kai nepavyksta susitarti taikiai, tenka sudaryti naujas tarpusavio bendravimo, bendradarbiavimo taisykles su kitų pagalba. Šiame procese svarbiausia yra visapusiška vaiko interesų apsauga. Taigi, į vaiką orientuotas požiūris po tėvų skyrybų svarbus kuriant bei vertinant pagalbą, orientuotą į vaikų poreikius po tėvų skyrybų (Johansen, Litland & Hallstrom, 2018).

2.1.1. Vaiko interesų apsaugos problematika teisiniu aspektu

Vaiko interesų apsauga suvokiama vaiko gerovės kontekste. „Vaiko interesai“ suprantami kaip saugi vaiko vystymuisi aplinka, atitinkanti individualius jo poreikius (*Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*, 2017, Bendrosios nuostatos). Pasak B. Kairienės (2012), konstituciniu požiūriu vaikas vertinamas lygiai taip pat kaip suaugęs asmuo, turintis asmens neliečiamumo, orumo, teisės į gyvybę, privatų gyvenimą, tikėjimo, minties teises ir jų apsaugą. Vaiko socialinis statusas ir požiūris į jį neturi skirtis nuo suaugusiojo asmens. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* (Lietuvos Respublikos seimas, 2017), vaikas apibrėžiamas kaip žmogus iki 18 metų. Tarptautinėje teisėje, kurioje svarbiausias dokumentas yra 1898 m. *Vaiko teisių konvencija*, kur numatyta, kad vaikas laikomas autonomišku individu, kuris vertas pagarbos (Kabašinskaitė, 2002). Pasak D. Kabašinskaitės (2002), „vaiko teisių paradigma skiria daug dėmesio vaiko, kaip socialinio veikėjo, socialinės erdvės sukūrimui <...>. Ji inicijuoja atsiskyrimą nuo raidos paradigmos, kur vaikas yra suvokiamas kaip suaugusiųjų tikslas, ir postūmį link požiūrio į vaiką kaip pilietį“ (Kabašinskaitė, 2002, p. 6).

Pagrindinė pareiga rūpintis vaiku ir užtikrinti jo interesų apsaugą tenka tėvams, tačiau ne visiems tėvams pavyksta užtikrinti geriausių vaiko interesus, sukurti vaikui saugią aplinką, ypač skyrybų metu. Be abejonės, tėvų vaidmuo vaiko gyvenime nepaneigiamas - nuo tėvų elgesio, auklėjimo būdo ir santykių šeimoje priklauso vaiko formavimasis, bazinių jo poreikių patenkinimas, prielaidos susiformuoti aplinkos vertinimui. R. A. Thompson (2014) teigimu, vaikai sukurti biologiškai pasikliauti

ankstyvąją socialinę patirtimi tokiu būdu, kuris gali būti sveikas arba netinkamas. Tėvų pareiga – apginti vaiką. Tačiau, jeigu jiems nepavyksta šis uždavinys, turi įsitraukti institucijos, kurios įvertina, kas vaikui geriausia.

Vaiko teisių konvencijos (Lietuvos Respublikos Seimas, 1992) 3 str. numatyta, kad valstybė turi imtis bet kokių veiksmų apginti vaiko interesams ir įsipareigoja suteikti vaiko apsaugą ir globą, reikalingą jo gerovei, atsižvelgiant į tėvų / globėjų teises ir pareigas/, ji taip turi užtikrinti vaiko teisių apsaugą ginančių institucijų efektyvų veikimą. J. Dudaitė ir B. Kairienė (2017) pabrėžia, jog šis straipsnis reiškia pirmumą vaiko interesų apsaugai. *Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse* (2000) numatyta, kad nagrinėjant ginčus dėl vaikų teisminėje byloje turi dalyvauti Valstybinė vaiko teisių apsaugos tarnyba, kuri, išanalizavusi vaiko gerovės sąlygas, pateikia teismui išvadas (3.178 str.). Vaiko teisių apsaugos tarnyba dalyvauja konflikte pateikdama savo nuomonę, o, esant reikalui, vaiko interesus atstovauja teisminėje byloje.

Vertinant vaiko interesus ir jiems teikiamą pirmumą, praktinėje plotmėje iškyla problemų. Nors vaikas prilyginamas suaugusiam, vaiko padėtis ypatinga. Viena vertus, vaikas suvokiamas kaip autonomiškas, nepriklausomas individas, kuris teisiniu požiūriu vertinamas lygiai taip pat kaip suaugęs asmuo, antra vertus, dėl vaiko emocinio nebrandumo, suaugusiųjų daromo poveikio vaikui ir kitų priežasčių įvertinti, kas geriausia vaiko interesams gali būti sunku (Kairienė, 2013). B. Kairienės (2012) žodžiais tariant „vaiko interesai yra poreikių tąsa“ (p. 1453). Vaiko interesus sudaro „objektyvios ir subjektyvios prielaidos“ (Kairienė, 2013). Objektyvios prielaidos – tai kiekvienam vaikui reikalinga bazinė sveiką jo vystymąsi užtikrinanti aplinka, galimybė mokytis ir žaisti, palaikyti ryšius su artimais žmonėmis ir draugais. Subjektyvios prielaidos apibūdinamos kaip atspindinčios asmens unikalumą, priklausančios nuo konkrečių vaiko savybių, o šias prielaidas gali atskleisti tik paties vaiko išsakyta nuomonė (Dudaitė ir Kairienė, 2017). Teisiniu požiūriu, pirmumas teikiamas vaiko interesams, kas reiškia pirmenybę vaiko nuomonės išklausymui, pagarbą jo apsisprendimui. Tačiau, kai vaiko nuomonės negalima vertinti kaip geriausiai atitinkančios jo interesus, vadovaujamosi vaiko poreikiais, tai yra suaugusieji nusprendžia, kas vaikui geriausia. Remiantis B. Kairiene (2012), tokiais atvejais sunku balansuoti tarp paternalistinio (dėl geriausio vaiko interesų atitikimo nusprendžia suaugusieji) ir vaiko dalyvavimo požiūrio.

Skyrybų metu iškyla vaiko teisių pažeidimo pavojus. Daug neigiamų traumuojančių išgyvenimų vaikas gali patirti, kai tėvai ginčijasi dėl nuolatinės jo gyvenamosios vietos, o siekis atsižvelgti į tai, kas geriausiai atitinka vaiko interesus, lemia, kad vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai įtraukiamas į tėvų konfliktą (Dudaitė ir Kairienė, 2017).

Tarptautiniu požiūriu, daug svarbos teikiama vaiko nuomonei tiek skyrybų, tiek kitose su vaiko interesais susijusiose bylose. Vaikas suprantamas kaip autonomiškas individas, galintis turėti savo nuomonę, laikoma, kad jo nuomonė leidžia spręsti apie prielaidas, kas geriausia jo interesams. 1989 m. Lietuvoje ratifikuotos Vaiko teisių apsaugos konvencijos 3 str. nurodo, kad imantis bet kokių veiksmų nepriklausomai nuo jų pobūdžio iniciatyvos pirmumas turi būti teikiamas vaiko interesams, o 12 str. tvirtina, kad vaiko pažiūros turi būti išreikštos laisvai atsižvelgiant į jo brandumo laipsnį. Europos Sąjungos (toliau tekste – ES) Pagrindinių teisių chartijos (2016) 24 str. nustato, kad vaikas turi teisę pareikšti nuomonę atsižvelgiant į jo brandą ir amžių, o visuose privačių ir valstybės institucijų veiksmuose turi būti vadovaujamas vaiko interesais. 2003 m. Europos konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais 6 str. pažymi teisę išklausti vaiką teismo procesuose (cit. pagal Limantę ir Račkauskaitę-Burneikienę, 2018). Tačiau daug diskusijų kyla apie tai, nuo kokio amžiaus galima išklausti vaiko nuomonę, laikoma, kad čia reikšminga ir pati nuomonės paklausimo situacija, ji turi neprieštarauti vaiko interesams. J. Stokkebek ir kt. (2019) mano, kad į vaiko nuomonę galima atsižvelgti, tačiau reikia turėti omenyje skyrybų situacijos sudėtingumą ir nedeleguoti vaikui (atsižvelgiant į jo amžių), per didelio atsakomybės lygio. Pasak B. Kairienės (2012), vertinant vaiko nuomonę teisminiuose ginčuose reikia siekti pusiausvyros tarp vaiko savarankiškumo nuvertinimo ir pirmenybės teikimo vien tik vaiko nuomonei, reikia matyti konkrečias situacijas ir individualius jų veiksnius.

Tarptautinės nuostatos palieka jurisdikciją valstybėms savarankiškai spręsti vaiko nuomonės išklausymo problematiką. Reglamente (EB) Nr. 2201/2003 dėl teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, jurisdikcijos, pripažinimo bei vykdymo (2003), skirtame šeimos bylų sunkumams spręsti, teigiama, kad „vaiko išklausymas atlieka svarbų vaidmenį taikant šį reglamentą, nors šis teisinis dokumentas nėra skirtas keisti taikomas nacionalines procedūras“ (Reglamentas EB Nr. 2201/2003). Centrinės valstybės institucijos turi siekti kiek įmanoma draugiškesnio abiejų šalių susitarimo. Kai tai neįmanoma, vadovaujamas valstybės jurisdikcija, kuri vaiko nuomonės išklausymo klausimu yra skirtinga. Iš pirmo žvilgsnio tolygiai garantuojamos teisės įgyvendinimas valstybėse labai skiriasi; itin skirtingai reguliuojamas amžius, nuo kurio vaikas išklausomas, vaiko išklausymo būdai (tiesiogiai ar netiesiogiai išklausomas vaikas), vieta, dalyvaujantys asmenys ir pati procedūra” (Limantė ir Račkauskaitė-Burneikienė, 2018).

Lietuvoje, teisiniu požiūriu, vaiko nuomonės išklausymas laikomas elementu, kuris rodo, kad vaiko interesai yra svarbūs ir kad į juos atsižvelgiama. LR Civilinio proceso kodeksas (2002) 3 str. teigia, kad nagrinėdamas bylas Teismas turi taikyti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ar jos protokolų nuostatas ir vadovautis Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimais. Lietuvoje vaiko nuomonės išklausymas minimas Lietuvos Respublikos (toliau tekste – LR) Civilinio kodekso (2000)

3.164 straipsnyje. Čia konstatuojama, kad teismo proceso metu į vaiko norus turi būti atsižvelgta, o jei neįmanoma tiesiogiai išklausti vaiko, į jo norus turi būti atsižvelgta per atstovą, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* (2017) taip pat numato, kad turi būti išklausta nuomonė vaiko, kuris sugeba suformuluoti savo pažiūras, kad vaikas turi būti išklausomas visais su juo susijusiais klausimais ir tų klausimų aspektais atsižvelgiant į jo brandą, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams pagal galimybes pasitelktus specialistus, jeigu tai būtina (11 str.).

A. Limantės ir A. Račkauskaitės-Burneikienės (2018) manymu, vaiko nuomonė šeimos bylose turi būti išklausiama ir tai gali įvykti jau ankstyvame amžiuje. Jos yra linkusios paneigti amžiaus faktorių ir iškelia bet kokio amžiaus vaiko nuomonės išklausymo svarbą: „Vien amžius negali nulemti vaiko nuomonės svarbos ir turi būti siekiama išklausti ir mažus vaikus” (Limantė ir Račkauskaitė-Burneikienė, 2018, p. 103). Tačiau kartu jos atkreipia dėmesį, kad vaiko nuomonės išklausymas yra teisė, o ne pareiga. Europos teisėje pažymima, kad vaikas gali būti išklausomas, jei geba išsakyti nuomonę, bet tai nereiškia, kad jis turi būti išklausomas visais atvejais. Pasakytina ir tai, kad vaiko nuomonė nebūtinai turi atitikti sprendimą priimančio teisėjo nuomonę (Limantė ir Račkauskaitė-Burneikienė, 2018).

Sprendžiant konfliktus teisme, labai svarbu, kad būtų apsaugoti vaiko interesai, tačiau taip pat labai svarbu, kad nebūtų paminami ir abiejų tėvų interesai, todėl svarbus socialinio darbuotojo ir kitų specialistų įsitraukimas (Verhallen, Hall ir Slembrouck, 2019).

Vaiko interesų pažeidimai skyrybų procese iškyla kai vaikui yra kliudoma bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu. A. Maslauskaitė ir D. Kuconytė (2016) teigia, kad jau skyrybų proceso metu negyvenant viename būste savaime ribojamos vaiko kontaktų su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų galimybės. Tokiais atvejais kyla išorinės pagalbos poreikis, padedant atstatyti vaikui pažeistą santykį su vienu iš tėvų. „ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 3 dalyje aiškiai pripažinta kiekvieno vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais. Šios nuostatos formuluotė paaiškina šios teisės turinį, ypač *bendravimo* sampratą: jis turi būti reguliarus, turi būti įmanoma palaikyti asmeninius santykius ir tai turi būti tiesioginis bendravimas”, - rašoma Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendime (Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2015).

Vaiko interesų pažeidimai skyrybų metu egzistuoja ir dėl smurto šeimoje (kuris dažniausiai išryškėja jau prieš skyrybas). Šeimose, kurioms būdinga deviacija, dažnai kuris nors sutuoktinis smurtauja prieš kitą. Apskaičiuota, kad 2019 m. smurto šeimoje nusikaltimai sudarė 16, 2 proc. visų nusikaltimų (LR Statistikos departamentas, 2020), o 2020 m. 17, 8 proc. policijos pradėtų tyrimų sudarė smurto šeimoje atvejai (Purvanekienė ir Venslovaitė, 2020). LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (2017) 20 str. nurodo vaiko teisę būti apsaugotam nuo smurto. Čia teigiama, kad tėvai ir visos

valstybės institucijos bei įstaigos turi imtis visų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo smurto. Įstatyme išdėstoma ir tai, kad vaiko gyvenamoji aplinka gali būti nesaugi aplinka vaikui dėl smurto ar kitų joje esančių socialinės rizikos veiksnių (2 str.). Čia minima, kad vaikas turi teisę bendrauti su atskirai gyvenančiais tėvais, išskyrus atvejus, kai tai kenkia vaiko interesams, taip pat kad vaiko bendravimas su vienu iš tėvų gali būti ribojamas, kai tai kenkia vaiko interesams (12 str.). Vaiko teisės yra pažeidžiamos, jeigu skyrybų ar separacijos proceso metu tėvai vis dar gyvena kartu, yra priverstas stebėti smurtą. Kad būtų apsaugoti vaiko interesai, tokiais atvejais, apribojama vaiko teisė matytis vienodai su abiem tėvais (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2017).

VšĮ „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai“ (toliau tekste – UAB ESTEP) (2013) tyrimo ataskaitoje teigiama, kad siekiant padėti smurtą šeimoje patiriantiems asmenims susiduriama su problemineis vaiko teisių apsaugos aspektais. Remiantis ESTEP (2017) duomenimis, dažnai vaikas smurto aplinkoje tampa „galios įrankiu“. Smurtas šeimoje iškreipia šeimos funkcionavimo pagrindus ir žaloja visus šeimos narius, o vaikas gali būti vertinamas kaip pasyvi smurto auka (ESTEP, 2013, p. 77). Pabrėžtina ir tai, kad smurto aplinkoje gali būti manipuluojama institucijomis – smurtas sukuria situaciją, kuomet vienas asmuo kontroliuoja kitą ir siekia jį įbauginti. Gali būti Vaiko teisių apsaugos tarnybai pateikiami melagingi teiginiai, grasinama vaiko atėmimu, vaikai gali būti išnaudojami šnipinėjimui ir kt. (Purvanekienė ir kt., 2020).

Remiantis C. C. Brophy ir C. P. Crespo (2019) pasitaiko atvejų, kad net ir gaudamos visą reikiamą profesionalią pagalbą, susijusią su teisminiais procesais, šeimos nariai ir toliau bylinėjasi teismuose, siekdamos išspręsti nesutarimus dėl bendrų vaikų auklėjimo, panaudodamos neproporcingai daug teismo resursų, tačiau taip ilgainiui ir neišspręsdamos ginčo. Dažniausiai taip būna dėl nesprenžiamų psichologinių buvusių sutuoktinių problemų, kurios lemia nesibaigiančias problemas.

Apibendrinant vaiko interesų apsaugos problematiką teisiniu aspektu galima teigti, kad nors teisėje pripažįstama, kad vaikas yra autonomiška individuali asmenybė ir turi būti užtikrinami jo poreikiai bei interesai, tačiau praktikoje susiduriama su situacija, kad vaiko nuomonės teiraujamasi retai. Taip pat skyrybų metu pasitaiko atvejų kai vaiko teisės yra pažeidžiamos neleidžiant jam bendrauti su vienu iš tėvų, kuris gyvena atskirai. Deja, tačiau skyrybų atveju vaiko teisių pažeidimai fiksuojami ir dėl smurto artimoje aplinkoje, t.y. jis pats tampa smurto auka (fizinio ir/ar psichologinio) arba yra priverstas matyti smurtą artimoje aplinkoje kas taip pat yra traumuojanti patirtis.

2.1.1. Vaiko interesų apsaugos problematika socialiniu, emociniu ir ekonominiu aspektais

T. Forslund ir kt. (2022) išskyrė tokius pagrindinius vaiko poreikius skyrybų metu: tėvų dėmesys, tinkamos priežiūros tęstinumas, pozityvūs santykiai, šeimos narių parama. Deja, autoriai teigia, kad skyrybų metu šie poreikiai ne visuomet yra atliepiami.

K. Donahey (2018) teigimu, didžiausi iššūkiai po skyrybų kyla dėl to, kad keičiasi tradicinė šeimos struktūra ir tėvų bendravimo būdai, todėl metodai, kuriais tėvai dirba kartu ir bendrauja su savo vaikais, turi būti iš naujo apibrėžti naujoje šeimos konstrukcijoje. Po skyrybų tęsti tėvystę kartu, nors ir sunku, svarbu, nes to nepadarius vaikai gali atsidurti nepalankioje padėtyje. Bendradarbiaujančio ir įtraukiančio auklėjimo stiliaus išlaikymas po skyrybų labai sumažina neigiamą skyrybų poveikį. Tačiau kalbant apie konfliktines skyrybas, tai padaryti dažnai yra neįmanoma, todėl kyla problemų ir iššūkių užtikrinant vaiko emocinę gerovę. O pasak L. Hashemi ir H. Homayuni (2017), vaikams emocinės skyrybos yra žalingesnės nei tėvų teisinės skyrybos.

Nustatyta, kad tėvų jaučiami neigiami išgyvenimai dėl skyrybų (stresas, piktnaudžiavimas alkoholiu, psichikos sutrikimai ir kt.) gali lemti tokias problemas kaip vaiko atstūmimas, nepriežiūra, gali pasireikšti net ir smurtas prieš vaikus (Cohen ir kt., 2016). Tačiau dažniausiai pasireiškia vaiko poreikių nepatenkinimo problema. Kai tėvai išgyvena skyrybas jie dažnai nevertina arba nesupranta individualių vaiko poreikių. Tuo tarpu vaikas dažnai būna nusivylęs ir demonstruoja netinkamą elgesį, pvz., pasireiškia pykčio priepuoliai, opozicinis elgesys ir kt. Jeigu į tokį vaiko elgesį tėvai atsako pykčiu, tai gali lemti dar blogesnę vaiko emocinę savijautą (Cohen ir kt., 2016).

R. C. van der Wal, C. Finkenauer ir M. M. Visser (2019) teigia, kad dėl didelių konfliktų vykstant skyryboms vaikams gali kilti kančių ir traumų pavojus. Pagal B. D'Onofrio ir R. Emery (2019) tėvų skyrybos / išsiskyrimas yra susijęs su padidėjusia vaikų ir paauglių prisitaikymo problemų rizika, įskaitant akademinius sunkumus (pvz., žemesnių klasių ir mokyklos nebaigimą), trikdančią elgesį (pvz., elgesio ir draudžiamų medžiagų vartojimo problemas) ir depresinę nuotaiką. Išsiskyrusių / skyrium gyvenančių tėvų atžalos taip pat dažniau imasi rizikingo seksualinio elgesio, gyvena skurde ir patiria savo šeimos nestabilumą. Rizika paprastai padidėja nuo 1,5 iki 2 karto. Įrodyta, kad struktūrinės intervencijos, siūlančios tėvystės pagalbą ir švietimą, mažina vaikų psichologines problemas. Vis dėlto, R. C. van der Wal, C. Finkenauer ir M. M. Visser (2019) atlikę tyrimą nustatė, kad vidutiniai su skyrybomis susiję potrauminio streso simptomai buvo dideli – beveik pusė vaikų patyrė klinikinį lygį. Autorių tyrimo duomenimis, vaikai yra linkę skirtingai prisitaikyti ir reaguoti į traumuojančius įvykius, todėl net ir teikiant pagalbą vaikui, specialistai susiduria su problemomis atpažįstant vaiko patiriamus sunkumus. Nors pripažįstama, kad skyrybas išgyvenantys vaikai dažnai susiduria su emocinėmis,

elgesio, švietimo ir socialinėmis problemomis, tačiau pasak T. Demir-Dagdas, Z. Isik-Ercan, S. Intepe-Tingir ir Y. Cava-Tadik (2018) kyla nemažai problemų įvertinant pagalbos poreikį vaikui, kadangi skyrybos gali daryti skirtingą įtaką vaikams, atsižvelgiant į kultūrą, etninę kilmę, šeimos struktūrą ir specialiuosius poreikius. Pavyzdžiui, vaikai, turintys specialių poreikių, dėl skyrybų gali susidurti su dideliais sunkumais tolimesniame gyvenime. Tačiau laiku atpažinus ir suteiktus pagalbą, galima sušvelninti padarinius taikant pozityvios tėvystės, palaikančio mokymo praktikas ir konsultuojant vaiką ir tėvus.

Darbas su šeima: terapija, konsultavimas ir kitos intervencijos yra ypatingai reikšmingos, siekiant mažinti vaiko patiriamų problemų mastą. Pasak B. Bertelsen (2021) konfliktuojantys tėvai dažnai neatsižvelgia į tai, kaip konfliktai veikia vaikus ir vaikai skyrybų metu yra naudojami tarsi „įrankis“ aiškintis santykius tarp besiskiriančių šalių, kartais net pasirenkama kaip „keršto“ priemonė kenkiant antrai pusei per ekonominę ar kitą prizmę. Tam, kad būtų išvengiama galimų vaiko teisių pažeidimų ir būtų sudaromos sąlygos užtikrinti vaiko teisių apsaugą, Lietuvoje numatyta atvejo vadyba – kompleksinė socialinio darbuotojo teikiama pagalba vaikui ir šeimai, kuri apima šeimos poreikių įvertinimą, pagalbos organizavimą, pagalbos plano sudarymą, pagalbos plano įgyvendinimo koordinavimą ir šeimos stebėseną (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Vaiką tėvai privalo išlaikyti atsižvelgiant į visų jo poreikių (buitinių, emocinių, dvasinių) tenkinimą kiek įmanoma labiau pagal savo galimybes ir proporcingai gaunamas pajamas tenkančiai vaiko išlaikymo daliai. Po skyrybų vaiko materialinė padėtis neturi pablogėti. Tokias vaiko teises Lietuvoje garantuoja LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (2017) 31 str., LR Civilinio kodekso 3.192 str. Tarptautiniu požiūriu paminėtinas dokumentas, pavyzdžiui, 2007 m. Konvencija dėl tarptautinio vaikų ir kitokių šeimos išlaikymo išmokų išieškojimo. „Ankstyvojo atpažinimo, prevencijos ir intervencijos (API) modelis šeimoms, išgyvenančioms konfliktiškas skyrybas ir / ar atsiskyrimą“ dokumente (VšĮ „Šeimos santykių institutas“, 2016) pažymima, kad Lietuvoje vaikai po skyrybų 90 proc. lieka gyventi su motina (net ir nesant teisminiam ginčui), tačiau apie 60 proc. skurde gyvenančių visuomenės narių Lietuvoje sudaro moterys ir vaikai po skyrybų, o net 65 proc. išsiskyrusių moterų, iš buvusių sutuoktinių, negauna vaikams teismo paskirto išlaikymo. Tai leidžia teigti, kad susiduriama su teismo paskirto vaiko išlaikymo nepaisymo problemomis. Tai gali lemti vaiko nepriežiūros problemas, nesaugią/ nepalankią augti vaikui aplinką, taip pat dar didesnį vaiko atskyrimą nuo vieno iš tėvų, kuris nepakankamai rūpinasi vaiku ir neskiria numatytos finansinės ir kitos paramos vaikui (Bertelsen, 2021). Pasak D. Kuconytės-Būdelienės (2017) išsiskyrusioms moterims, auginančioms vaikus, labai svarbi yra vaikų priežiūros, materialinė, instrumentinė ir emocinė pagalba. Autorė teigia, kad, jeigu yra galimybė,

vieniša motina, kreipiasi ir gauna šią paramą iš savo artimos aplinkos (tėvų, seserų, brolių ir kt.), tačiau dažnai susiduriama su problema, kad šios paramos jos iš savo artimos aplinkos gauti negali.

E. B. Winslow, S. Braver, R. Cialdini, I. Sandler, J. Betkowski, J. Y. Tein, ir M. Lopez (2018) teigimu, vienas iš sunkumų, su kuriuo susiduriama, siekiant užtikrinti vaiko interesų apsaugą yra per mažas tėvų įsitraukimas į intervencijas. Kitaip tariant, net jeigu tėvams bus duodamos visos pačios geriausios priemonės, skiriama pagalba ir t.t., jeigu tėvai jos nepriims – ši nebus veiksminga. Tačiau pasak I. Tamutienės ir V. Augulytės (2018) šiuo metu egzistuoja socialinių paslaugų prieinamumo problema Lietuvoje, ypač rajonuose, todėl pirmiausiai turėtų būti išsprendžiama ši problema, o vėliau ir tėvų motyvacijos priimti pagalbą problemas.

Apibendrinant galima teigti, kad visai besiskiriančiai šeimai skyrybos yra skausminga patirtis ekonominiu, socialiniu emociniu požiūriu, ypač kai jos netaikios, egzistuoja priešiška santykių atmosfera. Skyrybų metu egzistuoja daug veiksmų, kurie vaikui yra pakankamai sudėtingai, tai skatinti telkti dėmesį į didesnę vaiko interesų apsaugą besiskiriančiose šeimose. Nors šeima yra pagrindinė vaiko gerovės prielaida, skyrybų metu sumažėja kai kurių tėvų gebėjimai kiek įmanoma labiau užtikrinti vaikui emociškai saugią ir stabilią aplinką. Netaikios skyrybos išryškina tokias problemas: vaiko įtraukimas į tėvų tarpusavio kovą ir nesugebėjimas ar nenoras izoliuoti nuo konflikto, vaiko nuomonės išklausymo problematika, smurtas ir vaiko interesų apsauga, susilpnėjusių ryšių su skyrium gyvenančiu tėvu galimybė, trukdymas matytis su skyriumi gyvenančiu tėvu. Todėl labai svarbu, kad šeimai, šiuo sunkiu metu, būtų teikiama įvairiapusiška pagalba. Su šeima dirbantis specialistas turi taikyti įvairias, individualius šeimos poreikius atitinkančias priemones ir metodus, kad šeimos nariai kuo greičiau galėtų įveikti sunkumus.

2.2 Skyrybas išgyvenančiai šeimai teikiamos paslaugos ir jų principai bei praktika

2.2.1. Socialinės pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai ypatybės ir praktika

Socialinio darbo paslaugos turi tris dimensijas: terapines, kuriomis siekiama skatinti pokyčius ir (arba) teikti paramą; problemų sprendimo žmonių santykiuose, skatinant tarpasmeninę ir socialinę harmoniją ir/ar atliekantis socialinės kontrolės funkcijas; ir socialinio vystymosi ir (arba) socialinių pokyčių skatinimas. Terapinės paslaugos yra pagrindinės socialinio darbo paslaugos, teikiamos išsiskyrusiems asmenims. Terapinė intervencija reiškia, kad socialinis darbuotojas gali dirbti individualiai su išsiskyrusiais asmenimis arba grupėje ir teikti paramą ar konsultacijas. Be to, socialinis darbuotojas, teikdamas socialinio darbo paslaugas, turi remtis įvairiomis teorijomis ir technikomis, skatinančiomis išsiskyrusių asmenų fizinę, emocinę ir socialinę gerovę. Tai reiškia, kad socialiniai

darbuotojai turi būti gerai pasirengę dirbti su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, kad paskatintų teigiamus pokyčius išsiskyrusių asmenų gyvenime (Mbedzi ir Williams, 2021).

Pasak R. Constable (2016) šeimoms savo įvairovę būdingi tam tikri socialiniai (ir santykiniai) uždaviniai ir funkcijos: – narių solidarumo ugdymas ir užtikrinimas; – numatant žmogaus tobulėjimą ir narių diferenciaciją; – susidoroti ir padėti nariams susidoroti su išoriniu pasauliu; – ypatingų narių poreikių tenkinimas; – savęs, savo tinkamumo ir stiprybių apibrėžimas dažnai painioje aplinkoje, kuri gali juos nuvertinti; – susidoroti su savo unikaliais vystymosi ir struktūriniais poreikiais, kad galėtų atlikti aukščiau nurodytas užduotis. Kai šeima išsiskiria, turi būti iškeliamas socialinės pagalbos tikslas – padėti jos nariams atlikti savo užduotis.

Remiantis Y. K. Lau (2021) skyrybų ar bendrų tėvų ugdymo programos paprastai yra veiksmingos mažinant konfliktus tarp tėvų. Be to, įgūdžiais pagrįstos, dalyvavimu grindžiamos ir interaktyvios programos turi papildomos naudos stiprinant tėvystės įgūdžius. Todėl, pasak R. P. Mbedzi ir H. M. Williams (2021) socialinės paslaugos išsituokusiems asmenims turi būti lengvai prieinamos ir jos turėtų apimti konsultavimą, tarpininkavimą, tėvystės planavimą, finansinės pagalbos teikimą. Šios paslaugos turėtų būti teikiamos nuolat ir tokį laiko tarpą, kokio reikia kiekvienam skyrybas išgyvenančiam šeimos nariui individualiai. Tėvams turi būti suteikiama galimybė dalyvauti įvairiose programose, kuriose jie turėtų galimybę gauti panašioje situacijoje esančių asmenų paramą, individualią ir grupinę psichologinę terapiją, tėvystės įgūdžių ugdymo paramą (Sandler, Gunn, Mazza, Tein, Wolchik, Berkel & Porter, 2018). Pasak Turney ir Goodsell (2018) intervencijos – socialinė pagalba taip pat turi apimti ir pagalbos priemones tėvams, kurie susiduria su priklausomybių nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų problema.

Socialinis darbas su skyrybas išgyvenančia šeima yra specifinis, nes turi būti vedamas jautriai ir kūrybiškai. Dirbdamas su tokiomis šeimomis, socialinis darbuotojas gali padėti vaikui ir kitiems šeimos nariams atsiverti, išsikalbėti, pateikti „konfliktuojančios namų aplinkos“ alternatyvą. Pagrindinis socialinio darbuotojo uždavinys – atriboti vaiką nuo tėvų konflikto, identifikuoti save kaip atskirą, kuris nedalyvauja ir neturi dalyvauti tame konflikte (Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2000). Dirbdamas su tėvais, socialinis darbuotojas gali įtikinti juos, kad jie patys padėtų vaikui. Įrodyta, kad prevencinės intervencijos į šeimos krizes ir skyrybas socialinio darbo srityje teigiamai veikia vaikus ir tėvystę (Mortelmans, Van Gasse, 2020). Taip padedama vaikams mažinti izoliacijos jausmą, aiškinamos klaidingos nuomonės, patariama, kaip geriau bendrauti su kiekvienu iš tėvų, ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai, stiprinamas emocinis ir socialinis vaikų prisitaikymas (Mortelmans, Van Gasse, 2020). Darbo metodai ir priemonės turi būti pritaikomos pagal vaiko amžių, pavyzdžiui, dirbant su

mažamečiais, naudojami lėlių žaidimai, per kuriuos vaikai skatinami suprasti, kad jie nėra kalti dėl skyrybų (Pedro-Carrol, 2020).

Kaušylienės ir kt. (2015) nuomone, socialinių darbuotojų vienu metu turimi ir realizuojami skirtingi vaidmenys gali padėti skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Socialinio darbo specifika lemia tai, kad darbuotojas, vykdydamas intervenciją, vienu metu prisiima daug vaidmenų ir nėra strategijų, kurias būtų galima taikyti universaliai visoms situacijoms (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019, p. 50). Toks požiūris iškelia mintį, kad pagalba skyrybas išgyvenančiai šeimai turi būti kompleksinė, įvairi ir teikiama lanksčiai. Socialinio darbo pagrindas be socialiniam darbuotojui būtinos kompetencijos ir asmeninių savybių yra kūrybiškumas, kai, operuojant žiniomis apie daugelį pagalbos galimybių, metodų ir priemonių, parenkama tai, kas reikalinga individualiam atvejui, nes ne visada galima tiksliai apibrėžti, kas būtina dirbant su konkrečia šeima (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019).

Nacionalinė socialinių darbuotojų asociacija (toliau tekste – NASW) 1981 m. suformulavo socialinio darbo praktikos vaiko gerovės srityje standartus, kurie periodiškai peržiūrimi, tobulinami ir atnaujinami (NASW, 2013). Siekiama, kad šie standartai apimtų šeimos problemų prevenciją, vaikų auklėjimo programas, paramos šeimai programas, šeimai teikiamas paslaugas, giminaičių priežiūrą, kuri reikalinga konkretiems vaikams, kai vaikas kuriam nors laikotarpiui paimamas iš šeimos, įvaikinimą ir nepriklausomą gyvenimą. Kaip teigiama NASW (2013) ataskaitoje, vaiko gerovės sistemos visose valstybėse yra sudėtinga veiklos sritis, nes visose šalyse labiausiai pažeidžiama visuomenės grupė yra vaikai, jaunimas ir šeimos. Įvairių valstybių vykdoma socialinio darbo praktika rodo būtinybę priimti kritinius sprendimus dirbant įtemptoje darbo aplinkoje. Didelis atvejų skaičius ir darbo krūvis taip pat prisideda prie darbuotojų kaitos. Įtemptos darbo sąlygos, tokios kaip neadekvatūs atlyginimai, administracinė našta ir smurto baimė, taip pat turi įtakos kvalifikuotų darbuotojų įdarbinimui ir išlaikymui. Ekonominiai, socialiniai ir politiniai veiksniai daro didelę įtaką vaiko gerovės sistemai. Vaiko gerovės paslaugos apima prevenciją, intervenciją ir gydymą. Socialinio darbo paslaugos vaiko gerovės srityje yra skirtos apsaugoti vaikus ir jų savijautą, sustiprinti šeimas ir užtikrinti nuolatinį gyvenimą, kai vaikai negali saugiai likti su savo šeima (Torrico Meruvia, 2010).

Su skyrybas išgyvenančia šeima dirbantiems socialiniams darbuotojams reikalingos žinios apie šeimų ir vaikų raidą, traumų, tėvystės ir šeimos dinamikos įtaką bei bendruomenės sistemas, kuriose vaikas ir jo šeima yra šalia, taip pat tam tikros kompetencijos. Dirbantys vaiko priežiūros srityje socialiniai darbuotojai turi rodyti gebėjimą pritaikyti žinias, kad galėtų tinkamai dalyvauti šeimos organizacinėse ir socialinėse sistemose, nes darbas su šeimos atvejais reikalauja atidumo, subtilumo, objektyvumo, analitinio mąstymo (NASW, 2013). Socialiniai darbuotojai kaip neatsiejama šeimos gerovės sistemos sudedamoji dalis yra atsakingi ir laikosi vietinių, valstybinių ir tarptautinių teisės aktų,

reglamentų ir politikos. Jie pasižymi kultūrine kompetencija. Kultūra apima būdus, kuriais asmenys patiria aplinkinį pasaulį. Kultūrinė kompetencija yra „asmenų ir sistemų gebėjimas pagarbiai ir veiksmingai reaguoti į visų kultūrų, klasių, rasių, etninių grupių žmones <...> tai priemonė, naudojama siekiant sustiprinti žmonių ir bendruomenių žinias ir supratimą per nuolatinį mokymąsi“ (NASW, 2013, p.19). Socialinis darbuotojas yra atviras klientui ir nuolat besimokantis, jis gerbia kliento unikalumą, savita patirtį ir pasaulėžiūrą (NASW, 2013).

Nors socialinio darbuotojo pagalbos poreikis besiskiriančiai šeimai, ypač vaikams, jau aktyviai aptarinėjamas ir neginčijamas, pabrėžtina, kad socialinio darbuotojo paslaugos šeimai jautriose situacijose neturi būti skiriamos kaip koks nors iš išorės į šeimą besibraunantis elementas, kurį šeima suvoks kaip grėsmę, tada socialinis darbas bus neefektyvus. Socialinio darbuotojo teikiamos paslaugos ir bendradarbiavimas su šeima turėtų būti grindžiami pagarba šeimos kultūrai, vertybėms, papročiams, įsitikinimams ir poreikiams (NASW, 2013). Pagrindinis socialinio darbuotojo su šeima principas – abipusio bendradarbiavimo. Teikiant pagalbą šeimai, šeimos funkcijos neturi būti perimamos, o turi būti stiprinamas pačios šeimos savarankiškumas (Kavaliauskienė, 2005). R. Constable (2016) kalba apie tai, kad šeimai teikiama pagalba – tai ne pagalba „iš išorės“, o bendradarbiaujantis ir kuriantis, labiau terapinio pobūdžio santykis vengiant kontrolės elemento. B. Švedaitė-Sakalauskė, J. Bužaitytė-Kašalynienė ir L. Gvaldaitė (2014) teigia, kad socialinio darbo praktikoje galia kyla iš efektyvios socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio sąveikos. Socialinių darbuotojų vykdomų intervencijų į šeimą tikslas yra užkirsti kelią žalai ir padidinti šeimos galimybes sukurti vaikui saugią aplinką.(NASW, 2013).

Dirbdamas su šeima su skyrybas išgyvenančia šeima, kurios tarpusavio santykiai komplikuoti, socialinis darbuotojas pirmiausiai prisiima tarpininko vaidmenį. Turėdamas empatijos savybę, socialinis darbuotojas supranta, kad skyrybų metu visi šeimos nariai išgyvena pyktį, šoką ir nusivylimą, jie yra pažeidžiami ir gali elgtis destruktiviai vienas kito atžvilgiu (Sondaitė, 2006). Tinkamai tarpininkaujant, šeimai padedama ne tik atkurti santykius su socialine aplinka, bet ir suteikiama galimybė naudotis tinkama paslauga. Tarpininkavimas apima platų pareigų spektrą: situacijos vertinimas, išeičių ieškojimas, pagalba šeimai priimti pagalbą iki susisiekiimo su atitinkama tarnyba, užtikrinimas, kad šeima gaus pagalbą ir ją pasinaudos (Rose, 2008). Galima tarpininkavimo eiga: 1. Tarpininkavimo inicijavimas 2. preliminarūs užduodami klausimai 3. susitikimai 4. veiksmas po tarpininkavimo (Rose, 2008). Tarpininkaudamas šeimos konfliktuose socialinis darbuotojas gali padėti atstatyti nutrūkusį tėvų ir vaikų ryšį arba skyrium gyvenančio tėvo bendravimą su savo vaikais, skatinti tėvus atlikti finansines pareigas, bendradarbiauti švietimo įstaigose, skatinti sąžiningą bendravimą ir bendradarbiavimą tarp konfliktuojančių pusių (Rose, 2008).

Socialinio darbo profesija, kaip atkreipia dėmesį A. Kaušylienė ir Ž. Cikavičienė (2015), ne tik skatina socialinius pokyčius, žmonių tarpusavio santykių problemų sprendimus, bet ir teikia galimybes kokybiškesnei žmogaus gyvenimo raidai siekiant harmonijos. Šeimos kontekste tarpininkaudamas socialinis darbuotojas gali padėti šeimai atsiriboti nuo emocijų ir pernelyg didelio subjektyvumo bei pažinti socialinę, teisinę aplinką, suteikti naujų galimybių bendradarbiauti tarpusavyje. Tarpininkavimas apima plačią „socialinio rūpesčio“ aprėptį: situacijos vertinimas, šeimos paruošimas priimti pagalbą iki susisiektimo su atitinkama tarnyba, padėti šeimai spręsti konfliktą ar gerinti abipusį bendravimą skyrybų krizės metu. Atlikdamas tarpininko vaidmenį, socialinis darbuotojas turi pasižymėti etika, savanoriškumu, neutralumu, konfidencialumu (Kaušylienė ir Cikavičienė, 2015).

Dar vienas vaidmuo – įgalintojo. Dažnas socialinio darbuotojo tikslas dirbant su besiskiriančia šeima yra tėvų įgalinimas rūpintis vaiko interesais. „Įgalinimo“ (angl. *empowerment*) sąvoka socialinių paslaugų kontekste suprantama kaip gebėjimas pasiekti rezultatų, galia veikti (Ruškus, Mažeikienė ir kt., 2013). Kitais žodžiais tariant, įgalinimas yra galios delegavimas tėvams, kurie skyrybų situacijose dažnai jaučiasi bejėgiai, neįveikiantys sudėtingų aplinkybių. Įgalinimas nurodo vienų žmonių santykį su kitais, kur kontroliuojamoji galios prigimtis yra peržengiama ir vyksta lygiavertis išteklių, galimybių paskirstymas (Vencloviene, 2015). A. Vonbergen (2012) atliktas tyrimas atskleidė, kad daugelis jaunų suaugusiųjų pasakodami apie vaikystėje ar paauglystėje išgyventas tėvų skyrybas teigė, kad didesnę pasitenkinimą jautė tais atvejais, kai jų tėvai dalijosi tėvystės pareigomis. Toks požiūris parodo, kad vaikai geriausiai jaučiasi, kada tėvai bendradarbiauja, yra skatinamas bendradarbiavimas.

Socialinis darbuotojas dirbdamas su skyrybas išgyvenančia šeima atlieka ir konsultanto vaidmenį. Jis turi skatinti sunkumų patiriančią šeimą bendradarbiauti šeimas su institucijomis, nebijoti atsiverti, kreiptis pagalbos ir išvengti praktikoje dažnai pasitaikančios situacijos, kai bijoma kreiptis pagalbos į socialinius darbuotojus arba vaiko teisių specialistus (baiminantis, kad vaikas bus paimtas iš šeimos pasikartojus smurtui tarp tėvų, kad darbuotojas bus neobjektyvus ar šališkas kurio nors iš tėvų atžvilgiu, kad bus pernelyg priklausomas nuo iš anksto institucijoje užsibrėžtų strateginių tikslų ar politinių uždavinių ir kt.) (ESTEP, 2013).

Skyrybų procese dalyvaujančiam socialiniam darbuotojui iškyla pavojus nukrypti į „formalios“ pagalbos teikimą – persiūsti informaciją, gilintis į bylą ir teismines procedūras, o ne spręsti šeimos kaip vieneto problemas. Kad ir koks geras specialistas būtų socialinis darbuotojas, šeimos problemų neįmanoma išspręsti vien išorine intervencija, nes dažnai šios problemos būna labai jautrios, asmeniškos, pažeidžiančios itin gilius emocinio suvokimo ir psichikos sluoksnius ir reikalaujančios dalyvaujančio specialisto žmogiško solidarumo (Nichols, 2013).

ESTEP (2013) atlikto tyrimo rekomendacijose nurodomos pagalbos besiskiriančioms šeimoms sritys, kuriose veikiant pasitelkiama socialinio darbuotojo pagalba: ugdymo bei lavinimo įstaigų (vaikų darželiai, mokyklos) darbuotojų informavimas ir konsultavimas supažindinant juos su smurto šeimoje problematika, pagalbos vaikui suteikimas dėl rizikos dalyvauti šeimyninėse smurto situacijose, pagalba vaikams auginantems vienišiams tėvams skyrybų proceso metu ar po jo, pagalba šeimos užimtumui, bendradarbiaujant su formalaus ir neformalaus lavinimo įstaigomis ir siekiant, kad būtų sudarytos vaikų užimtumo galimybės vasaros metu, konsultavimasis su kitais specialistais ir institucijomis sudarant individualius pagalbos planus šeimoms.

Dirbant su skyrybas išgyvenančių šeimų vaikais, gali būti taikomos įvairios grupinio darbo praktikos. S. R. Rose (2008) teigimu, „grupinio darbo kontekstas normalizuoja skyrybų patirtį ir teikia paramą vaikams, kuriems jos reikia“ (p. 27). Viena iš tokių – „Rollercoasters“ grupinio darbo programa, kuri skirta padėti 9-12 metų amžiaus tėvų skyrybas išgyvenantiems vaikams sprendžiant psichologines jų problemas. Šios programos įvertinimas parodė, kad 85 proc. tėvų nurodė vaikų emocinės būklės pagerėjimą po šios programos lankymo, mokytojai teigė, kad pagerėjo šių vaikų mokymosi kompetencija ir pradėjo spręsti elgesio problemas. Taip pat yra sukurta grupinio darbo programų, kurios padeda „skyrybų vaikams“ ir kartu yra sutelktos į vaikų psichikos sutrikimų, piktnaudžiavimo narkotikais ir alkoholiu prevenciją. Kaip tokią programą, pavyzdžiui, galima paminėti „Stress Management and Alcohol Awareness Program“ (SMAAP) 12-ikos sesijų programą, sukurta ketvirtos, penktos ir šeštos klasės vaikams. Skyrybų kontekste ji reikšminga tuo, kad padeda vaikams susikurti socialinio palaikymo ir socialinės paramos strategijas. Vertinant šios programos veiksmingumą 10-13 metų vaikų grupėje, paaiškėjo, kad ją baigę vaikai pasižymėjo aukštesne saviverte ir streso įveika, sumažėjo jų nerimas ir asocialus elgesys. Dar viena aptartina programa – tai „The Children of Divorce Intervention Program“ (CODIP), orientuota į tiesioginį darbą su „skyrybų vaikais“. Kitas praktikoje naudojamas projektas – „Šeimos stilius“, – sudarytas iš 10 užsiėmimų ir skirtas 1–6 klasių moksleiviams. Juo siekiama palengvinti skyrybų padarinius vaikams ir užkirsti kelią vaikų agresijai. Įrodyta, kad šio projekto programas baigusią vaikų emociniai ir elgesio rodikliai pagerėjo palyginus su laukiančiųjų eilėje kontroline grupe: programą baigę „skyrybų vaikai“ pasižymėjo stipresniu teigiamu savęs suvokimu, mažesniu depresijos lygiu, geresne savikontrole, teigiamu tėvų įvaizdžiu, geresniu su skyrybomis susijusių jausmų supratimu ir vertinimu, socialine kompetencija (Rose 2008). E. Jecinta ir kt. (2019) aprašo naudojamą darbo su šeimomis praktiką, šalinant šeimos patiriamus sunkumus, kuri vadinama „sutelkta šeimos praktika“ ir kuri gali būti taikoma ir šeimoms pradėjus skyrybų procesą. Vadovaujantis pagalbos šeimai praktika, laikomasi požiūrio, kad visa šeimos aplinka yra jos veikimo ir interesų laukas. Iš esmės tai reiškia, kad visi individai ir žmonės yra išklausomi intymiaje šeimos sistemos kontekste,

kuriai priklauso. Vykdydamas „šeimos sutelktą praktiką“, socialinis darbuotojas užima įvairius vaidmenis, dirba su kitomis šeimai įtaką darančiomis sistemos kaip mokykla, ligoninė, kalėjimai, socialinės rūpybos įstaigos ir kt. (Jecinta ir kt., 2019).

Pagalbos šeimai metodai vadinami *šeimos santykių pažinimo ir korekcijos metodais*. Jie turi būti objektyvūs, pagrįsti mokslinių tyrimų patvirtinta nauda, bet kartu taikomi lanksčiai, subjektyviai, priklausomai nuo individualios situacijos, specialisto patirties ir asmeninių savybių, šeimos santykių ir jų raiškos būdo (Ruškus, 2010). Šeimos situacija interpretuojama teoriškai, tada parenkama poveikį šeimai atitinkanti strategija, numatomi konkrečiai pasireiškiantys jos veiksmai, krizės intervencija. Pagalbos plano tikslas – *geresnė šeimos savitarpio ryšių kokybė* (Navaitis, 2007).

Dar galimi *sociometriniai šeimos konsultavimo metodai*, kurie grindžiami šeimos narių vaidmenimis ir funkcijomis. Jais siekiama diagnozuoti ir koreguoti šeimos narių tarpusavio santykį. Taikant sociometrinius šeimos konsultavimo metodus, gali atsiskleisti nauji, netikėti šeimos narių tarpusavio santykių aspektai, kurie iki tol šeimos tradicijose buvo neaptarti ar ignoruojami (Ruškus, 2010).

Dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, gali būti braižomos *šeimos sociogramos, genogramos, šeimos ryšių tinklai*. Pastarosios metodikos gali padėti identifikuoti šeimos lyderius, atstumtuosius, šeimos narių susivienijimus ir atliekamus vaidmenis. Sociograma skatina nustatyti šeimos narių vaidmenis atsakant į konkrečius klausimus: su kuriuo šeimos nariu jūs paprastai leidžiate daugiausiai laiko? Kurį šeimos narį jūs laikote svarbiausiu? Su kuriuo šeimos nariu dažniausiai tvarkote kartu butą? Kurį šeimos narį jūs apibūdintumėte šiomis savybėmis...? ir kt. (Ruškus, 2010).

Apibendrinant galima teigti, kad dirbant su šeima, specialisto gebėjimai turi būti sutelkti į atpažinimą, kokia yra šeimos situacija, kokios jos patiriamos problemos, kiek įmanoma suformuluoti šeimos poreikius ir objektyviai pažinti. Pažindamas skyrybų situacijų įvairovę ir sudėtingumą, socialinis darbuotojas turi vienu metu reaguoti į abiejų sutuoktinių poreikius bei vaiko teisių apsaugą. Taigi jis. gali būti šeimos konsultantu, tarpininku, specialistu, padedančiu mažinti įsiplieskusius konfliktus, švelninti emocinę skyrybų krizės įtampą, tenkančią abiems šeimos nariams, bendradarbiauti su teisininkais ir psichologais. Socialiniam darbui čia atsiveria daug veiklos horizontų.

2.2.2. Lietuvoje teikiamų socialinės pagalbos paslaugų skyrybas išgyvenančiai šeimai apžvalga

Lietuvoje šeimai gali būti taikomos bendrosios ir specialiosios socialinės paslaugos. Bendrosioms socialinėms paslaugoms priskiriama informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, organizavimas, sociokultūrinės ir laisvalaikio leidimo paslaugos, priežiūros paslaugų

organizavimas kitos paslaugos, o specialiosioms socialinėms paslaugoms priskiriamos paslaugos, kurios vadinamos socialine priežiūra ir socialine globa (*Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*, 2006 m. balandžio 5 d. Nr. A1-93). Skyrybas išgyvenančios šeimos atveju, kaip specialiosios socialinės paslaugos gali būti teikiama intensyvi krizių įveikimo pagalba, socialinių įgūdžių ugdymas. Teikiant bendro pobūdžio paslaugas tokias kaip informavimas, konsultavimas atstovavimas su šeima analizuojama ir įvardijama probleminė situacija, tarpininkaujama tarp šeimos ir institucijų, nukreipiama pas kitus specialistus, teikiant specialiąsias paslaugas vykdoma atvejo vadyba (*Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*, 2006 m. balandžio 5 d. Nr. A1-93). Iš esmės darbas su skyrybas išgyvenančia šeima gali būti plataus pobūdžio ir kompleksinis. Jis orientuotas tiek į įvairių paslaugų pasirinkimo spektro galimybę, tiek į tų paslaugų gylį (ilgalaikė atvejų vadyba, intensyvi krizių įveikimo pagalba).

Atvejo vadyba suprantama kaip atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės paslaugos. Ji taikoma klientams, kurių problemų negali išspręsti viena institucija ar viena sistema ir kurie turi poreikį ilgai trunkančiai tęstinei pagalbai. Atvejo vadyba gali būti suprantama kai advokatavimas (krizių intervencija, išteklių paieška ir kt.), įgalinimas (akcentuojamas kliento savarankiškumas, siekis išryškinti stipriąsias jo puses) (Pivorienė, 2007). Vykdamt intensyvią krizių pagalbą, siekiama suteikti sudėtingoje situacijoje atsidūrusiam asmeniui / asmenims pagalbą, o paslaugos gavėjai gali būti tiek suaugę asmenys, tiek vaikai (*Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*, 2006 m. balandžio 5 d. Nr. A1-93).

Vaiko teisių įgyvendinimo priežiūra grindžiama atvejo vadyba daugiausiai vykdoma per tiesioginės grėsmės vaiko gyvybei ir sveikatai nustatymo lygį. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymas* (Lietuvos Respublikos seimas, 2017) vaiko atvejo vadybą numato esant galimam vaiko teisių pažeidimui. Iš pradžių yra nagrinėjamas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai pateiktas pranešimas (35 str.). Jeigu policija nustato esant vaikui nesaugią aplinką, tarnyba atlieka atvejo vadybą (37 str.). Atvejo vadybą, kaip nurodoma minimo Įstatymo 5 str., sudaro rizikos lygio šaltinių ir poreikių įvertinimas, pagalbos plano sudarymas, šeimos stebėseną ir plano įgyvendinimo priežiūra. Atkreiptinas dėmesys į 38 str. nurodomus grėsmės vaikui lygius ir vaiko nuomonės išsiaiškinimo svarbumą.

Lietuvoje vyraujantis pagalbos šeimai modelis – *atvejo vadyba* ir *tinklo intervencija*, kuomet su šeima dirba vienas specialistas arba specialistų komanda. Anot R. Barkauskienės ir A. Zacharevičienės (2019), tinklo intervencija reiškia, kad šeimos artimiausias socialinis tinklas yra ta aplinka, į kurią socialinis darbuotojas galėtų įsiterpti, ją veikti ir koreguoti. Socialinio darbuotojo apsisprendimas lemia

pagalbos kryptį, pobūdį ir trukmę. Dar galima ir intervencija per *sistemas stiprinimą*. Tai intervencija, kuri nurodo į neformalius socialinius tinklus, tampančius pagalbos teikėjais ir palaikytojais, o socialinis darbuotojas atlieka *ryšio nustatymo, santykių iniciatoriaus, patarėjo vaidmenis* (Barkauskienė ir Zacharevičienė, 2019).

Lietuvoje yra įgyvendinama pozityvios tėvystės programa, kurioje skatinami pozityvūs tėvų ir vaikų santykiai, tinkami auklėjimo metodai, skatinami psichologiniai tėvų pokyčiai ir kt., o socialinis darbuotojas yra vienas iš svarbiausių asmenų, kuris lemia tai, jog tėvai juose dalyvauja (Račkauskienė, 2018).

2012 m. Apžvalgoje dėl vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu, išvelgiama problematika dirbant su vaikais tėvų skyrybų metu (Vaiko teisių apžvalgos kontrolieriaus tarnyba, 2012):

- Nepakankamas šeimos ir vaiko situacijos ištyrimas;
- Nepakankamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas valstybės, savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinų organizacijų ir bendruomenių vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos klausimais;
- Vaiko teisių apsaugos tarnyba neišnaudoja teisinių galimybių ir neskiria daug dėmesio kompleksiniam ir aktyviam bendradarbiavimui su kitomis įstaigomis bei institucijomis, ypač su socialines paslaugas teikiančiomis institucijomis;
- Tarpdisciplininė komanda, vadovaujantis *Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. A1-207*, neatlieka savo vaidmens koordinuojant darbą su socialinės rizikos šeimomis, arba šeimomis, kurios potencialiai gali būti priskirtos socialinės rizikos šeimoms. Jos pagrindinė veiklos funkcija, šiuo atveju, - sudaryti veiksmų planą konkrečiai šeimai, siekiant užtikrinti kokybišką šeimos funkcionavimą ir vaiko saugumą;
- Dažnai vaiko interesų pažeidimas konfliktinėse šeimos situacijose sprendžiamas vaiką paimant iš šeimos, o ne įvertinus socialinio darbuotojo pritaikytų pagalbos priemonių ir metodų šeimai tinkamumą, rezultatyvumą, neapžvelgiama, ar prieš paimant vaiką išnaudotos visos pagalbos šeimai galimybės;
- Pernelyg ilgai renkama informacija apie šeimą.

Vis dėlto, Lietuvoje dar nėra aktyviai taikoma pagalba šeimai, naudojant socialinį darbą, socialinio darbuotojo vaidmenis ir kompetenciją, o socialinio darbuotojo pareigos šioje srityje dažnai būna „formalios“. 2021 m. atlikto tyrimo duomenimis, šeimoms trūksta socialinės pagalbos paslaugų, specializuotos pagalbos (pvz. psichologo), taip pat finansinės paramos, su užimtumu susijusios paramos, egzistuoja nusivylimas gaunamomis paslaugomis (Merkys, Bubelienė ir Blažaitė, 2021).

R. Bradauskienės ir J. Pivorienės (2018) atlikto tyrimo duomenys rodo, kad tėvų motyvacijos pokyčiams stoka, nepalaikanti šeimos aplinka ir neigiamas bendruomenės požiūris į sunkumus patiriančias šeimas lemia neefektyvų socialinį darbą. Socialinio darbo su rizikos šeimomis efektyvumą stabdo socialinių paslaugų sistemos apribojimai. Netinkamas socialinių darbuotojų veiklos organizavimas, ribotos socialinių darbuotojų galimybės racionaliai panaudoti turimus išteklius, per didelis darbo krūvis lemia neefektyvų socialinių paslaugų teikimą.

Lietuvoje pagalba besiskiriančiai šeimai turi būti plėtojama įgyvendinant keletą etapų: 1. padėti besiskiriančios šeimos nariams įvardyti savo jausmus ir pripažinti, kad reikia pagalbos, 2. paskatinti skyrybas išgyvenančios šeimos narius suprasti savo vaidmenis skyrybų situacijose ir atskirti juos nuo kitų šeimos narių vaidmenų, 3. dirbti su „skyrybų vaikais“, taikant prevencines priemones, specialias metodikas ir programas, 4. konsultuoti ir informuoti bendradarbiaujant su kitais specialistais ir institucijomis, teikti savo išvadas (Šeimos santykių institutas, 2016).

V. Gudžinskienė, S. Burvytė ir M. Barkauskaitė (2017) savo tyrime aptarė vaikų dienos centrų plėtros ir prieinamumo didinimo poreikį, kaip vieno iš socialinės pagalbos vaikams būdų. Anot autorių tokie centrai labai svarbūs, siekiant skatinti vaikų užimtumą ir normalizuoti jų santykius su socialine aplinka, kadangi tokiuose centruose galima būtų ugdyti vaikų socialines, emocines ir kitas kompetencijas, bendruomeniškumo jausmą, suteikti jam paramą iš aplinkos, nukreipti dėmesį nuo neigiamų išgyvenimų. Autorės teigia, kad tokiuose centruose vaikams organizuojami įvairūs užsiėmimai: žaidimai, kūrybinės veiklos, elgesio koregavimo veiklos, pažintinės veiklos, terapinės veiklos, pramoginės veiklos ir kt., taip pat gali būti teikiama specialioji pagalba. Taigi, galima teigti, kad siekiant padėti vaikams skyrybų metu būtų tikslinga plėsti tokių centrų vaikams tinklą ir didinti jų prieinamumą ne tik didžiuosiuose miestuose, tačiau ir mažesnėse savivaldybėse, rajonuose, kaimuose.

O. Mačėnaitė ir J. Požėrienė (2020) savo darbe aptarė ir tai, kad svarbu vykdyti programas, skirtas naikinti Lietuvos visuomenėje egzistuojančius stereotipus vyrų atžvilgiu, bei didinti specializuotos pagalbos vyrams prieinamumą. O. Mačėnaitė ir J. Požėrienė (2020) išskyrė tai, kad Lietuvoje teikiamų socialinių paslaugų spektras turėtų būti plečiamas kuriant naujas paslaugas, orientuotas į skirtingų šeimos narių poreikius. Autorės savo darbe aptarė vyrų, išgyvenančių skyrybas, socialinės įtraukties didinimo programas. Kaip galimybę autorės pasiūlo kurti socialinių pokyčių grupes vyrams, kur jie galėtų išreikšti savo jausmus, mokytis priimti situaciją, valdyti emocijas, kovoti su išgyvenimais, atkurti savigarbą. Anot autorių tokios grupės padėtų vyrams atsistatyti, įgyti daugiau pasitikėjimo savimi, pripažinti problemas ir efektyviai jas spręsti. Galima daryti prielaidą, kad tokių programų vyrams sukūrimas galėtų padėti efektyviau spręsti šeimos patiriamus sunkumus skyrybų metu.

Apibendrinant, Lietuvoje skyrybas išgyvenančiai šeimai gali būti teikiamos bendro pobūdžio (bendrosios) socialinės paslaugos ir specialiosios socialinės paslaugos. Bendro pobūdžio socialinės paslaugos yra orientuotos į pagalbą šeimai padedant jai pasirūpinti savo situacija – teikiant informaciją organizuojant, padedant susisiekti su reikiama specialistais ir kt., o specialiosios socialinės paslaugos teikiamos taip pat siekiant įgalinti šeimą, tačiau kartu ir vykdant atvejo priežiūrą, stebėseną, tam tikrą kontrolę. Galia yra suprantama kaip konstruktyvi, kurianti, atsirandanti abipusiame socialinio darbuotojo ir kliento bendradarbiavime, jiems abipusiu sutarimu suradus problemos sprendimo būdus, atsisakant veikimo iš galios pozicijos. Vaiko interesų apsaugos požiūriu, atvejo vadyba vykdoma vertinant grėsmės vaikui lygį, kas nebūtinai apima skyrybų problematiką. Socialiniam darbuotojui reikalingos tam tikros asmeninės profesinės savybės ir lyderystės gebėjimą. Jų turėjimas skatina, kad klientai socialinį darbuotoją suvoktų kaip specialistą, dalyvaujantį pagalbos priemonių ir bendradarbiavimo procese, kurio pagrindinis tikslas – padaryti kokybiškesnius šeimos narių tarpusavio santykius. Socialinio darbo praktikos galimi pasirinkimai – tai ir grupinio darbo metodų paieška (terapinis akcentas) ir kitos praktikos.

3. SOCIALINIO DARBO SU SKYRYBAS IŠGYVENANČIA ŠEIMA TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Išanalizavus mokslinę literatūrą išryškėjo tokie probleminiai klausimai *kas lemia socialinio darbo su skyrybas patiriančiomis šeimomis kokybę? Kaip socialinis darbuotojas gali padėti besiskiriančiai šeimai ir vaikui?* Šiems klausimams atsakyti iškeltas tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinio darbuotojo vaidmenį, galimybes ir probleminius aspektus, padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms, per socialinio darbuotojo perspektyvą.

Tyrimo metodas.

Šiems tyrimo uždaviniams įvykdyti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas – pusiau struktūrizuotas interviu. Remiantis K. Kardeliu (2002), interviu suteikia plačias galimybes nuodugniau pažinti tiriamą asmenį, o pagal V. Žydzūnaitę (2011) toks tyrimo metodas leidžia tiriamą reiškinį ištirti ne „į plotį“, o „į gylį“, taip pat ir R. Tidikis (2003) teigia, kad toks tyrimo metodas yra naudingas siekiant išsiaiškinti subjektyvų tiriamųjų požiūrį, o ne tik bendrus faktus. Taigi, toks tyrimo metodas suteikia galimybę ištirti socialinį darbą socialinių darbuotojų aspektu. Tai yra ypatingai reikšminga tyrimui, kadangi socialiniai darbuotojai yra asmenys, kurie per savo darbo praktiką gali geriausiai įžvelgti socialinių paslaugų trūkumus, tobulintinas sritis atsižvelgiant tiek į savo, kaip paslaugos teikėjo, tiek ir į šeimos, kaip paslaugos gavėjo, poreikius.

Empirinio tyrimo imtis.

Taigi, šiuo tyrimu bus siekiama apklausti socialinius darbuotojus, kurie dirba su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis. Kadangi pagal V. Žydzūnaitę (2011) atliekant kokybinį tyrimą, tyrimo dalyvių skaičius priklauso nuo to, kiek tyrimo autorius gali gauti naujos ir reikšmingos informacijos, tiksli tyrimo imtis nėra numatoma, kadangi vienam tyrimui gali užtekti vos kelių tyrimo dalyvių atsakyti į tyrimo uždavinius, o kitame tyrime gali prireikti ir keliolikos tyrimo dalyvių.

Tyrimo dalyvių atranka – tikslinė. Pagal K. Kardelį (2002) toks tyrimo dalyvių atrankos būdas yra tinkamiausias, kai tyrėjas siekia į tyrimą įtraukti tik tuos asmenis, kurie yra tipiškiausi tiriamojo požymio atžvilgiu. Taigi, pagal šio baigiamojo darbo specifinį tikslą, svarbu apklausti socialinius darbuotojus. Vis dėlto, svarbu pažymėti, kad socialiniai darbuotojai dirba su įvairiais asmenimis, kurie susiduria su įvairiomis problemomis ir sunkumais, todėl tyrimo autorė, siekdama apklausti tuos socialinius darbuotojus, kurie gali pakomentuoti situaciją apie pagalbą skyrybą išgyvenančioms šeimoms, išskyrė šiuos kriterijus, kuriuos turėjo atitikti tyrimo dalyviai:

1. socialinis darbuotojas, kuris dirba su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis;
2. ne mažesnė nei 4 m. socialinio darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis patirtis;

3. aukštasis socialinio darbo išsilavinimas;

4. dirba Kalvarijos socialinių paslaugų centre – šis centras pasirinktas todėl, kad pagal 2021 m. duomenis, Marijampolės savivaldybėje ištuokų buvo užregistruota net dvigubai daugiau nei santuokų. Remiantis VĮ Registrų centro duomenimis (2022) laikotarpiu nuo 2022-01-01 iki 2022-03-31 Marijampolės savivaldybės civilinės metrikacijos skyriuje ištuokų užregistruota net 62 proc. daugiau, nei santuokų, o lyginant su kitomis savivaldybėmis – tai dvigubai daugiau (pvz. Alytaus miesto civilinės metrikacijos skyriuje ištuokų registruoja 38 proc. daugiau, nei santuokų, Kauno miesto civilinės metrikacijos skyriuje ištuokų registruoja 27 proc. daugiau, nei santuokų, o Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus civilinės metrikacijos skyriuose registruota daugiau santuokų nei ištuokų). Konkrečiai Kalvarijos savivaldybėje 2020 m. ištuokų skaičius pirmą kartą per 10 metų laikotarpį taip pat viršijo santuokų skaičių (Lietuvos statistikos departamentas, 2022). Todėl galima daryti prielaidą, kad socialinio darbuotojo paslaugos skyrybas išgyvenančioms šeimoms čia labai aktualios.

1 lentelė. *Pagrindinės tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos*

Kodas	Amžius	Lytis	Soc. darbo su skyrybas patiriančiomis šeimomis patirtis	Išsilavinimas	Darbo vieta	Pareigybė
S1	40 m.	Moteris	9 metai	Aukštasis, magistro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Atvejo vadybininkė
S2	28 m.	Moteris	4 metai	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S3	30 m.	Moteris	5 metai	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S4	33 m.	Moteris	8 metai	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S5	30 m.	Moteris	5 metai	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S6	33 m.	Moteris	6 metai	Aukštasis, magistro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Atvejo vadybininkė
S7	46 m.	Moteris	10 metų	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S8	51 m.	Moteris	14 metų	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja
S9	56 m.	Moteris	15 metų	Aukštasis, bakalauro laipsnis	Kalvarijos socialinių paslaugų centras	Socialinė darbuotoja

Pagal 1 lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad tyrime dalyvavo 9 socialinės darbuotojos, kurių amžius yra nuo 28 iki 56 metų, o darbo patirtis nuo 4 iki 15 metų. Tyrime dalyvavo dvi atvejo vadybininkės įgijusios aukštąjį išsilavinimą magistro laipsnį ir 7 socialinės darbuotojos taip pat turinčios aukštąjį išsilavinimą, tačiau bakalauro. Visi tyrime dalyvavę asmenys dirba Kalvarijos socialinių paslaugų centruose.

Empirinių duomenų rinkimo instrumentas.

Remiantis I. Gaižauskaite ir N. Valavičiene (2016) formuojant empirinių duomenų rinkimo instrumentą kokybiniam tyrimui (konkrečiai – pusiau struktūrizuotam interviu), tikslinga numatyti 3-5 pagrindinius tyrimo klausimus – gaires, kuriais vadovaujantis būtų vedamas interviu ir interviu metu, užduoti papildomus, tyrimo dalyvių pasisakymus praplečiančius, tyrimo klausimus. Kadangi tyrimo autorė, išsikėlė 3 pagrindinius tyrimo uždavinius ir tikslą, kad išsiaiškintų tyrimo dalyvių patirtį ir nuomonę, pagrindiniai tyrimo klausimai suformuoti taip, kad būtų įvykdyti numatyti uždaviniai ir įgyvendintas tikslas. Kiekvienam ir pagrindinių klausimų iš anksto numatyti juos papildantys/ praplečiantys klausimai, kurie gali būti koreguojami interviu metu. Tyrimo instrumentas pateikiamas 2 lentelėje.

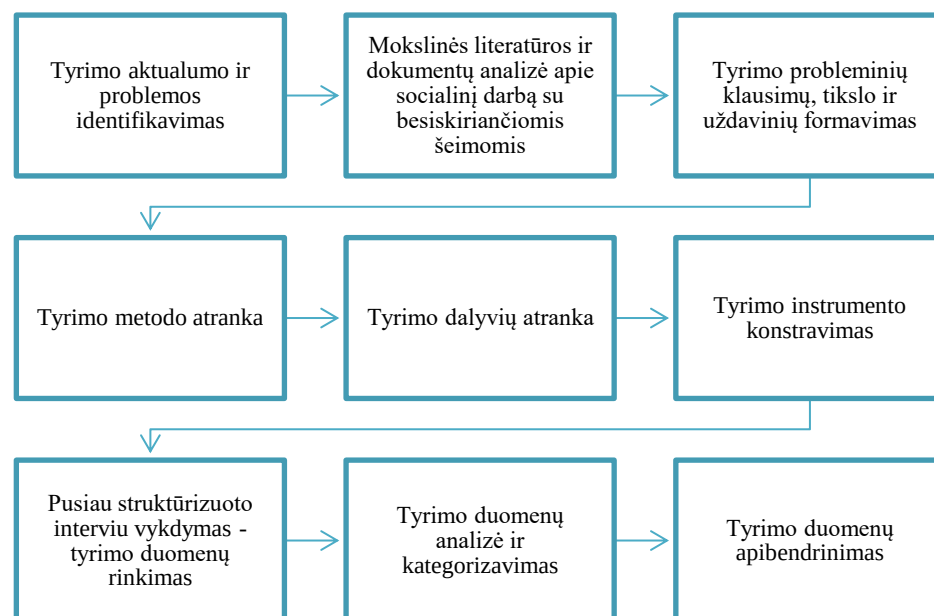
2 lentelė. Tyrimo instrumentas

Klausimas	Papildantys klausimai	Klausimų tikslas	Teorinis klausimų pagrindimas
Apibūdinkite savo, kaip socialinio darbuotojo patirtį ir vaidmenį dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis.	Apibūdinkite ką reiškia dirbti su šeima, kuri yra skyrybų procese. Papasakokite, kaip socialinį darbuotoją mato besiskiriantys klientai ir kaip į socialinį darbuotoją žiūri kiti šeimos nariai, vaikai? Kokius lūkesčius Jums turi? Pakomentuokite, kokią prasmę socialinio darbo su besiskiriančia šeima matote Jūs? Kokioje situacijoje atsiranda šeimoje augantys vaikai ir kaip juos veikia skyrybų procesas? Papasakokite, kuo socialinis darbas su besiskiriančia šeima ypatingas? Papasakokite, kokios yra pagrindinės socialinio darbo veiklos kryptys dirbant su skyrybas išgyvenančia šeima? Kokius profesinius vaidmenis dažniausiai tenka atlikti dirbant su skyrybas patiriančia šeima? Plačiau pakomentuokite ir pateikite pavyzdžių. Kokias funkcijas dažniausiai atliekate teikdami pagalbą skyrybas patiriančiai šeimai? Plačiau pakomentuokite ir pateikite pavyzdžių. Papasakokite, kokių žinių, asmeninių savybių turi turėti socialinis darbuotojas dirbantis su skyrybas patiriančia šeima. Plačiau pakomentuokite, kodėl šios savybės ir žinios yra svarbios. Su kuriomis institucijomis, specialistais bendradarbiaujate dirbdami su skyrybas išgyvenančia šeima, kodėl?	Aptarti socialinių darbuotojų patirtį ir vaidmenį dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis	Mbedzi ir Williams (2021); Constable (2016); Turney ir Goodsell (2018); Lau (2021); Williams (2021); Kaušylienė ir kt. (2015) nagrinėjo socialinio darbuotojo vaidmenį, pagalbos būdus ir svarbą padedant šeimoms.

2 lentelės tęsinys

Nurodykite su kokiomis problemomis susiduriate padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms?	Papasakokite, kurie socialinio darbo metodai yra efektyviausi ir kodėl dirbant su skyrybas išgyvenančia šeima. Papasakokite, kurios srities specialistų pagalbos pasigendate planuodami ir teikdami pagalbą besiskiriančioms šeimoms. Su kokiais sunkumais dažniausiai susiduriate, dirbdami su skyrybas patiriančia šeima? Kaip juos sprendžiate. Pateikite pavyzdžių. Nurodykite, kuriems šeimos nariams ir kokią pagalbą dažniausiai skiriate, dirbant su skyrybas patiriančia šeima? Kodėl? Kuriems šeimos nariams, Jūsų nuomone, labiausiai reikia/ trūksta dėmesio ir paramos?	Nustatyti probleminius socialinių darbuotojų darbo aspektus padedant šeimoms, išgyvenančioms skyrybas	Pagrindinius socialinio darbo sunkumus ir jų įveikimo svarbą aptarė Nichols, (2013); Vaiko teisių apžvalgos kontrolieriaus tarnyba (2012); Merkys, Bubelienė ir Blažaitė (2021).
Nurodykite kaip Jūs, kaip socialinis darbuotojas, galėtumėte/ norėtumėte pagerinti teikiamą pagalbą skyrybas patiriančioms šeimoms?	Kaip Jūs manote ko trūksta Jūsų darbe teikiant pagalbą besiskiriančioms tėvams ir jų vaikams ir kas padėtų pašalinti tuos trūkumus? Įvardinkite pagrindinius aspektus, kuriuos Jūsų nuomone, būtų tikslinga keisti, teikiant socialinę pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai? Pamodeliuokite idealų pagalbos scenarijų skyrybas patiriančiai šeimai.	Identifikuoti pagrindines socialinio darbuotojo pagalbos ir darbo kokybės, su skyrybas patiriančiomis šeimomis, didinimo galimybes	Socialinio darbo su skyrybas išgyvenančia šeima kokybės prielaidas analizavo NASW (2013); Constable (2016); Sondaitė, (2006); (Rose, 2008); Ruškus, (2010).
Demografinė charakteristika	Nurodykite savo: Darbo patirtį, išsilavinimą, darbovietę, amžių, lytį, pareigybę.	Nustatyti tyrimo dalyvių demografines charakteristikas.	

Siekiant, kad tyrimas vyktų sklandžiai ir būtų pasiektas tyrimo tikslas ir uždaviniai, tyrimo autorė sudarė tyrimo loginę seką (žr. 1 pav.), kuria vadovavosi viso tyrimo metu.



1 pav. Tyrimo loginė schema

Pagal 1 paveikslą pateiktus duomenis matyti, kad tyrimas sudarytas iš 9 pagrindinių etapų, kurie yra tyrimo aktualumo ir problemos nustatymas, mokslinių tyrimų ir dokumentų analizė, tyrimo probleminių klausimų kėlimas, tyrimo metodo ir dalyvių pasirinkimas, tyrimo instrumento formavimas, tyrimo įvykdymas, surinktų duomenų analizė ir apibendrinimas.

Tyrimo organizavimas.

Tyrimas buvo atliekamas Kalvarijos socialinių paslaugų centre. Prieš atliekant tyrimą su socialinio paslaugų centro vadovu buvo žodžiu suderintas tyrimo atlikimas. Tyrimas vyko 2022 m. kovo mėn. socialinių paslaugų centre ir nuotoliniu būdu per informaciją ir ryšio technologijas. Iš viso įvykdyti 9 interviu, kurių trukmė buvo nuo 20 iki 45 min. Prieš atliekant tyrimą gauti žodiniai sutikimai iš tyrimo dalyvių dalyvauti interviu ir padaryti pokalbių įrašus.

Duomenų analizės metodai.

Tyrimo autorė, interviu metu į diktofoną įrašinėjo pokalbius su tyrimo dalyviais. Šiuos įrašus tyrimo autorė pasibaigus tyrimui perklausė ir transkribavo (pažodžiui perrašė interviu įrašą). Šis žingsnis buvo atliekamas todėl, kad kai kokybiniai duomenys pateikiami teksto formatu, lengviau ieškoti prasmių tekste (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Bei nuasmenino duomenis, suteikiant tyrimo dalyviams kodus, kad būtų užtikrintas tyrimo dalyvių anonimiškumas.

Kai duomenys perrašyti, buvo atliekama kokybinio tyrimo duomenų turinio (angl. content) analizė kategorizuojant duomenis pagal tam tikrą kodavimo sistemą: išskiriant kategorijas ir subkategorijas, kurias sudaro panašūs tyrimo dalyvių pasisakymai, kurie atspindi visumą apie kokį nors reiškinį. Pagal I. Gaižauskaitę ir N. Valavičienę (2016) turinio analizė leidžia sumažinti duomenų apimtį, padeda sistemizuotai išanalizuoti duomenis pašalinant tyrėjo prielaidų ir lūkesčių įtaką, bei užtikrinti informacijos patikimumą. Ši analizė taip pat padeda suteikti dėmesį į prasmes ir reikšmes, detalai iširti reiškinį ar procesą, išlaikyti jautrumą kontekstui ir aplinkybėms.

Tyrimo etika.

Siekiant užtikrinti, kad tyrimas būtų moralus ir atitiktų pagrindinius tyrimo etikos principus, tyrimo autorė prieš pradedant tyrimą numatė tyrimo etikos principus, kuriais vadovavosi viso tyrimo metu, pradedant nuo tyrimo planavimo, tyrimo dalyvių pritraukimo dalyvauti tyrime ir iki pat tyrimo duomenų rinkimo (interviu metu) bei surinktų duomenų analizės pabaigos. Tyrimo autorė numatė ir laikėsi šių svarbiausių interviu tyrimo etikos principų (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016; Žydzūnaitė, 2011):

1. informuoti tyrimo dalyvius apie tai, kodėl jie yra pakviesti dalyvauti tyrime ir kad šis tyrimas yra atliekamas tik mokslo, o ne komerciniais tikslais.
2. gerbti tyrimo dalyvių laisvanorišką apsisprendimą dalyvauti (arba ne) tyrime ir suteikti

galimybę bet kuriuo metu atsisakyti dalyvauti tyrime;

3. suteikti tyrimo dalyviui (tiek esamam, tiek ir potencialiam) visą privalomą informaciją apie tyrimą (tyrimo tikslą, eigą, tyrimo duomenų apdorojimą, naudojimą, saugojimą);

4. užtikrinti, kad būtų apsaugotas tyrimo dalyvio anonimiškumas, apibūdinant konkrečius veiksmus, kurių tyrimo autorė imtis, kad būtų užtikrinamas konfidencialumas ir privatumas (tyrimo dalyviams suteikiami kodai, tyrime neatskleidžiami jokie tyrimo dalyvių asmens duomenys, tyrimo duomenys naudojami tik baigiamajame darbe, tyrimo duomenis apdoroja ir iki tyrimo pabaigos autorė saugo savo asmeniniame kompiuteryje (laikmenoje) ir įsipareigoja tų duomenų neplatinti).

5. pagarbiai bendrauti viso tyrimo metu.

Tyrimo ribotumai.

Tyrimas atliktas Kalvarijos savivaldybės socialinių paslaugų centre, todėl tyrimo rezultatai pristato tik tirtą regioną.

3.2. Tyrimo rezultatai

Interviu metu apklausus Kalvarijos socialinių paslaugų centro darbuotojus išryškėjo 3 pagrindinės temos: pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, poreikis; socialinio darbo kryptys, funkcijos ir iššūkiai padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms ir kokybiškos pagalbos besiskiriančiai šeimai prielaidos. Todėl toliau pateikiami tyrimo rezultatai pagal šias tris temas.

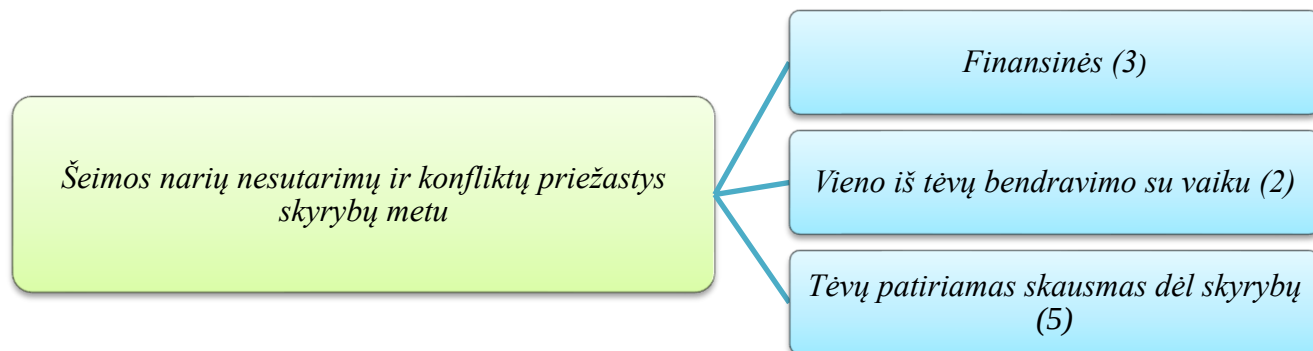
3.2.1. Pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, poreikis

Siekiant ištirti pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, poreikį tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų buvo pasiteirauta dėl kokių priežasčių dažniausiai nesutaria šeimos, kokius sunkumus patiria besiskiriantys asmenys ir jų vaikai, bei kokia pagalba jiems yra reikalinga.

Atlikus tyrimą ir išanalizavus tyrimo dalyvių pasisakymus išryškėjo trys kategorijos, kurios suponuoja apie pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, poreikį. Pirmiausiai tai **šeimos narių nesutarimų ir konfliktų priežastys skyrybų metu**, kurios suponuoja apie galias problemas, kurių be socialinio darbuotojų įsikišimo išspręsti neįmanoma arba yra labai sudėtinga. Taip pat, atlikus tyrimą išryškėjo **vaikų patiriami sunkumai skyrybų procese**, kas suponuoja apie pagalbos poreikį bei **šeimos nariai, kuriems labiausiai reikalinga socialinė pagalba skyrybų metu**. Kiekviena iš šių kategorijų dar išskirstyta į subkategorijas, kurios tiksliau atskleidžia minėtus aspektus.

Šeimos narių nesutarimų ir konfliktų priežastys skyrybų metu. Išanalizavus tyrimo duomenis nustatyta, kad dažniausiai šeimos skiriasi dėl priklausomybių ir neištikimybės. Anot tyrimo dalyvių: S6: „*Iš mano šeimų su kuriomis dirbau tai pagrindinė skyrybų priežastis buvo arba alkoholis*

arba neištikimybė.“; S3: „šeimoje smurtas, žalingi įpročiai, neištikimybė“. Kadangi tokios skyrybų priežastys dažnai nėra taikaus skyrybų pagrindas, todėl besiskiriančios šeimos patiria įvairių nesutarimų bei konfliktų (žr. 2 pav.).



2 pav. Šeimos narių nesutarimų ir konfliktų priežastys skyrybų metu

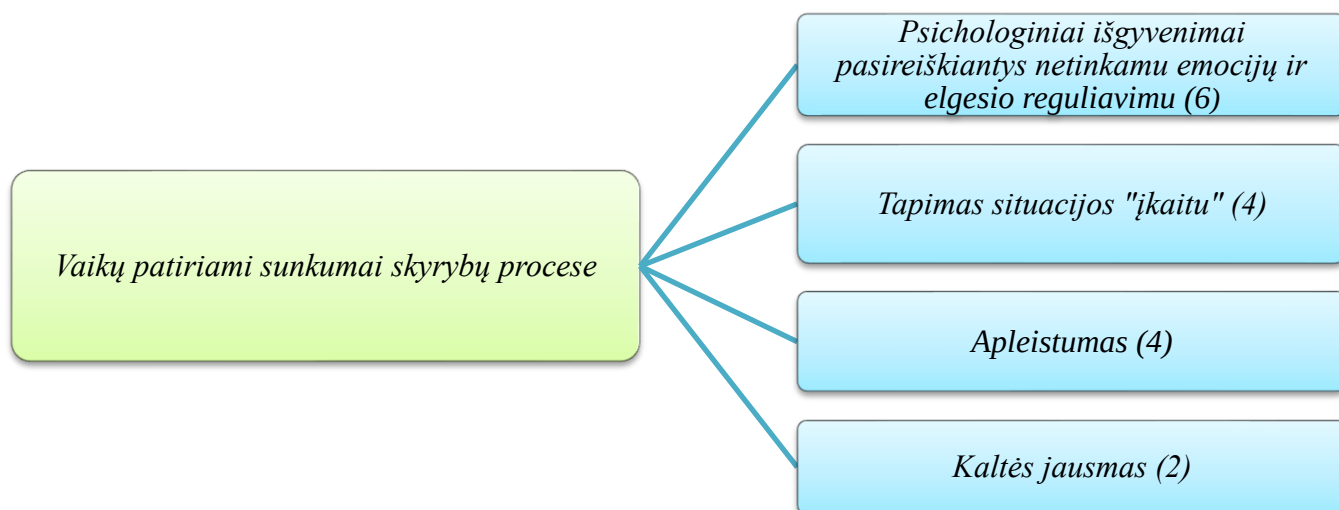
Finansinės konfliktų priežastys dažniausiai pasireiškia dėl to, kad besiskiriantys asmenys nesutaria dėl pinigų ir nekilnojamojo turto pasidalijimo, taip pat nesutariama ir dėl finansinio vaikų išlaikymo. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Pastebėjau, kad besiskiriančios šeimos dažniausiai nesutaria dėl finansinių reikalų (pinigų, nekilnojamo turto), ko pasekoje, pvz.: tėvas savavališkai nemoka išlaikymo vaikams, neprisideda prie jų išlaikymo, neva vaikams skirtus pinigus panaudos mama savo poreikiams.“; S4: „Pagrindiniu klausimu mano darbo praktikoje visuomet būdavo, ne vaikų gerovė, tačiau finansiniai klausimai, kas mokės alimentus, kiek mokės, kokiais tikslais pinigai bus naudojami, kaip dalinsimės turtus“; S3: „turto dalybų ir t.t...“.

Taip pat labai dažnai nesutariama dėl **vieno iš tėvų bendravimo su vaiku**, kadangi jie nesutaria kas turėtų auginti vaikus, o jeigu ir sutaria dėl šio klausimo, iškyla situacijų kai vienas iš tėvų tarsi „pasisavina“ vaiką ir uždraudžia bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Besiskiriant savavališkai neleidžia vaiko pas tėvą, nors yra teismo nustatyta bendravo tvarka.“; S3: „Skyrybų proceso trukmė, priklauso nuo daug išorinių faktorių: besiskiriančių asmenų pretenzijų vienas kitam, dėl jų vaikų ateities[...]“.

Taip pat, besiskiriantys **tėvai patiria skausmą dėl skyrybų**, dėl kurio kyla nesutarimai bei konfliktai. Šios psichologinės problemos dažnai yra susijusios su skausmingu situacijos išgyvenimu, pykčiu vienas kitam, o tai lemia negebėjimą konstruktyviai bendrauti, todėl visa situacija dar labiau eskaluojama ir kyla dideli nesutarimai. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Žinoma, mano darbe pasitaikė ir moterų, mamų, kurios taip pat labai principingos. Taip besiskiriančios šeimos vadovaujasi savo principais, nepagalvodamos kaip jaučiasi jų vaikai.“; S4: „Dažniausiai šeimos nerasdavo susitarimo,

bendro susikalbėjimo, išlikdavo konflikto stadijoje.”; S1: „Dažnai įsukti skyrybų sukurio žmonės nebepajėgia adekvačiai įvertinti situacijos ir puola vienas kitą kaltinti, manipuliuoti vaikais.”; S3: „Dažniausiai besiskiriantys asmenys tarpusavyje nesusikalba, o adekvačiai įvertinti situaciją trukdo nuoskaudos, ambicijos, principai, „negirdėjimas“ vienos kito, netgi abiejų pusių šeimų įsikišimai aštrina situaciją.”; S9: „Tėvų priešišku vienas kitam, apatija ir žeminimu vienas kito vaikų akivaizdoje. Vaikų nepasidalinimu ir manipuliacija.“

Skyrybų proceso metu labai dažnai nukenčia vaikai. **Vaikų patiriami sunkumai skyrybų procese** anot tyrimo dalyvių: S8: „Skyrybos skaudžiausiai paliečia vaikus, nesvarbu kokio amžiaus jie būtų.“; S4: „Visuomet ypatingai skaudžiai į skyrybas reaguoja vaikai: dažniausiai jaučia baimę, nepasitiki savimi ir mano, kad jie yra kalti, tampa uždari. Todėl yra sunkus darbas ir kelias atrasti metodus kaip bendrauti ir dirbti su tėvų skyrybas išgyvenančiu vaiku ir kaip jam padėti tai lengviau išgyventi.“. Tyrimo metu išryškėjo kokie pagrindiniai vaikų patiriami sunkumai skyrybų procese (žr. 3 pav.).



3 pav. Vaikų patiriami sunkumai skyrybų procese

Tyrimo duomenimis vaikai labai dažnai patiria **psichologinius išgyvenimus, kurie pasireiškia netinkamu emocijų ir elgesio reguliavimu**: pamokų nelankymu, rūkymu, maištavimu, netinkamomis emocijų išraiškomis, pykčiu ir kt. Anot tyrimo dalyvių: S6: „Prasidėdavo maištavimai mokykloje, pamokų nelankymai, rūkymas, išgėrinėjimas. Manau jie taip bandydavo rasti kaip save užimti, negrįžti namo, parodyti, kad padėtis namuose jiems nerūpi, kad galiu ir „pats“ susitvarkyti.“; S3: „Sunkiausiai tai išgyvena vaikai, todėl didžiausias dėmesys turi būti skiriamas jų emocinei būklei, nes jau nuo vaikystės formuojasi jų požiūris į šeimą, jos vertybes. Todėl labai svarbu padėti jam suvokti, kad jis ir toliau bus mylimas abiejų tėvų ir pan.“; S4: „Ypatingai sunkūs atvejai kai skyrybas išgyvenančioje

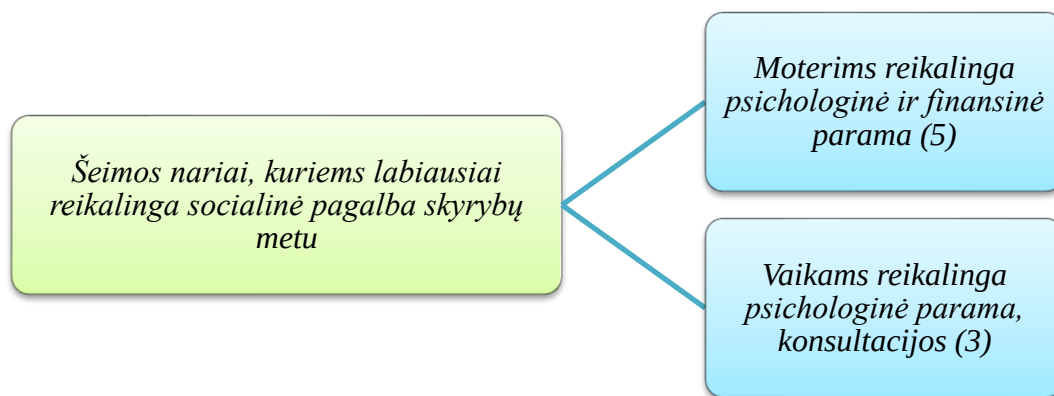
šeimoje yra paauglių vaikų, nes paauglystė yra tas metas kada itin jautriai ir emocingai reaguojama į kiekvieną situaciją.” Šie emociniai ir elgesio sunkumai iš dalies gali būti lemti ir **psichologinių** sunkumų, kuriuos patiria vaikas, kai skiriasi jo tėvai. Vaikui yra sunku susitaikyti su situacija, jis jaučiasi nesaugiai. Anot tyrimo dalyvių: S6: „dažniausiai jie būdavo tylūs ir ramūs taip sugerdami visą informaciją, galiu pasakyti, kad kalbėdamasi su vaikais pastebėjau, kad jie būdavo tylūs ir uždari, be nuomonės, su viskuo sutikdavo“, S5: „Vaikai būna užsisklendę, jų išgyvenimai skausmingi, mato įrančią šeimą“, S8: „Vaikai tampa nervingesni, uždaresni, nesaugūs.”

Skyrybų procese dažnai pastebimas atvejis kai **vaikas tampa situacijos „įkaitu“**. Tai pasireiškia tuo, kad tėvai naudojasi vaiku savo nesutarimams spręsti, tėvai vaiką naudoja tarsi „įrankį“, kuriuo gali daryti neigiamą įtaką vienas kitam, o tai labai kenkia vaikui, kadangi anot tyrime dalyvavusių socialinių psichologų: S6: „O mažieji tapdavo lyg skyrybų manipuliavimo įrankiu tarp tėvo ir motinos.“; S2: „Vaikas tampa įrankiu ir tėvai pamiršta arba nenori išgirsti jo nuomonės.“; S4: „Pastebėjau, kad dažnai vaikai tampa tėvų įrankiais, tėvai nesistengia, kad vaikai lengviau išgyventų skyrybas, tačiau žiūri savo interesų.“; S9: „Vaikai dažnai jaučiasi praradę namus ir įsipareigoję abiem tėvams dėl to yra skaldomi pusiau, jog norisi abu palaikyti ir neišduoti nei vieno. O dažnai tėvai vaikus naudoja kaip karo įrankį. Kas vaikus gali priversi atsiriboti, tapti priešiškesniais ir frustruotais.“

Visa tai lemia, kad vaikas yra **apleistas**, tėvai juo nesirūpina, pamiršta vaiko poreikius, nes susikoncentruoja tik į savo asmeninių problemų sprendimą ir emocijų bei principų tenkinimą. Anot tyrimo dalyvių: S9: „Priklausomai nuo šeimos disfunkcijos gali būti itin reikalinga vien kad būtų išvengta vaikų socialinio apleistumo.“; S2: „Dažniausiai, skyrybų procesą mažiausiai dėmesio sulaukia vaikai, ir , deja, dažniausiai, iš pačių artimiausių asmenų – tėvų.“; S4: „Dėmesio ir paramos taip pat labiausiai trūksta vaikams.“; S1: „Dažnai skyrybų atveju vaikams mažiausiai dėmesio skiriama, nes tėvai būna susikoncentravę į savo emocijas, todėl vaikus socialiniai darbuotojai turėtų iškelti į pirmą vienką kaip būtinumą suteikti pagalbą.“

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad vaikai dažniausiai netinkamai suvokia skyrybų situaciją ir ypatingai, jeigu tėvai juos naudoja „kovoje“ vienas prieš kitą, apleidžia, vaikas pradeda jausti **kaltės jausmą**, tarsi jis būtų atsakingas už tai kas vyksta tarp jo tėvų. Anot tyrimo dalyvių: S4: „Mano darbo patirtyje galiu pateikti įžvalgą, kad sunkiausia yra vaikams, kurie išgyvena kaltės, išsiskyrimo jausmus. Didžiausią dėmesį visuomet skyriau vaikų psichologinei būsenai“; S8: „Vaikai tampa nervingesni, uždaresni, nesaugūs. Vaikams reikia žinoti tėvų skyrybų priežastį, tam, kad neimtų dėl to kaltinti savęs.”.

Tyrimu taip pat atskleista kokiems **šeimos nariams labiausiai reikalinga socialinė pagalba skyrybų metu** ir kokia pagalba jiems reikalinga (žr. 4 pav.).



4 pav. Šeimos nariai, kuriems labiausiai reikalinga socialinė pagalba skyrybų metu

Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai atskleidė, kad labiausiai reikalinga pagalba yra moterims ir vaikams. Anot socialinių darbuotojų: S5: „*Tai ta pagalba iš socialinio darbuotojo dažniausiai vyksta su moterimi ir su vaikais. Vyrai šiuo klausimu būna daugiau atstumtoji pusė.*” Deja, tačiau vyrai lieka, tarsi nuošalyje. Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų teigimu taip yra todėl, kad: S8: „*vyrai dažniausia nepriima pagalbos.*” S6: „*vyrai praktiškai išviso pagalbos nepriimdavo.*“ Tačiau, tai nereiškia, kad pagalba jiems nėra reikalinga. Pasak tyrimo dalyvio S4: „*Tenka vyrams aiškinti, kad lankytis pas psichologą, nėra ligos požymis, nėra taip, kad ten lankosi tik psichikos sutrikimų turintys asmenys ir pan. Vis tik ilgų konsultacijų su vyrais metu, po intensyvaus motyvavimo rezultatas būdavo, vyrai kreipdavosi psichologinės pagalbos, žinoma pasitaikydavo ir išimčių.*”

Nepaisant to, kad manoma, jog pagalba turi būti skiriama visiems šeimos nariams: S2: „*Pagalba besiskiriančiai šeimai turi būti lygiagreti tėvams ir vaikams.*”, Anot tyrimo dalyvių moterų, lyginant su vyrais, dažniau kreipiasi į socialinį darbuotoją pagalbos. Pasak tyrimo dalyvio S6: „*Gal labiau moterų tikėdavosi, kad padėsiu išspręsti jų problemas*“. **Moterims reikalinga psichologinė, finansinė parama.** Tyrimo dalyviai teigia, kad S5: „*Moterys dažnai užsisiklėdžia, nes, kaip žinia, dažniausiai šeimos namus palieka vyrai.*”, S8: „*Dažnai neigia realybę, pyksta ant partnerio.*” Pasak tyrimo dalyvių moterims pagalba dažnai ir labiau reikalinga nei vyrams, nes jos lieka vienos su vaikais: S5: „*moterys lieka su vaikais, tai jos prisiima visa našta ir atsakomybę ir dėl finansinės pusės ir kad vaikus pamaitinti, apmokyti, išleisti į mokyklą, tai vaikams gali skirti mažiau dėmesio.*”, patiria finansinius ir kitus sunkumus: S8: „*Mano nuomone daugiausiai paramos reikia moteriai, nes pas ją lieka vaikai, todėl dažniausiai moteris susiduria su finansiniais sunkumais, mažesnis darbo pasirinkimas (dėl vaikų negali dirbti pamaininio darbo).*” Tačiau net ir moterys kartais nesikreipia pagalbos, dėl vyraujančių įsitikinimų, S5: „*Yra ir psichologai ir psichiatrai ir krizių specialistai, tikrai tokios pagalbos dažnai bijoma, nes pas mus dar yra toks nusistovėjęs stereotipas, kad jeigu kreipiesi pas psichologą, tai esi*

kvailas arba durnas. Galvoja ką aplinkiniai pasakys baidomasi, todėl moterys bando užgniaužti psichologinius poreikius.”

Tačiau visi tyrime dalyvavę specialistai vienareikšmiškai teigė, kad didžiausias pagalbos poreikis skyrybas išgyvenančioje šeimoje yra vaikams. Pagal tyrimo dalyvių pasisakymus, **vaikams reikalinga psichologinė parama, konsultacijos**: S7: „*Mano nuomone, kad labiausiai dėmesį skirti reikia vaikams, nes jie čia pažeidžiamiausi.*“ S6: „*Žinoma skyrybų sukuryje buvo nuolatos vaikai, mažesni tarkim iki kokių šešių metų situaciją suprasdavo iš dalies, vyresni pergyvendavo labai sunkiai. [...] Labiausiai būdavo gaila vaikų kai matydavo rėkiančius ir vienas kitą kaltinančius tėvus.*“; S4: „*savo darbo praktikoje didžiausią dėmesį visuomet skirdavau vaikams, todėl kad mano nuomone jiems sunkiausia išgyventi, suprasti, susidėstyti mintis kaip jie gyvens toliau nepilnoje šeimoje.*“

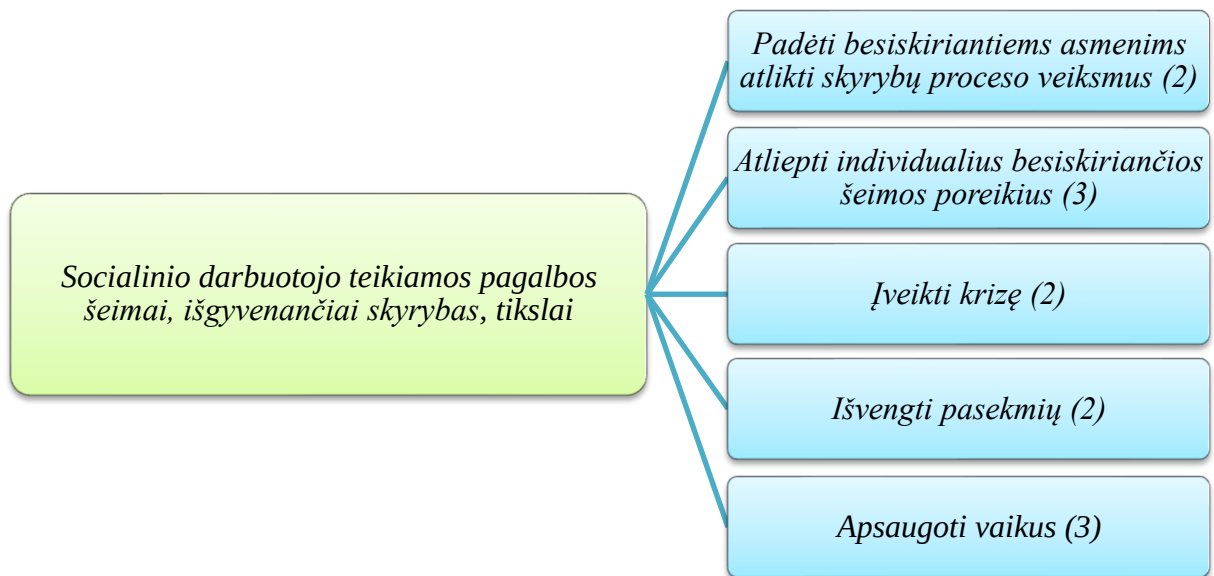
Apibendrinant pagalbos šeimai, kuri išgyvena skyrybas, poreikį galima teigti, kad jis kyla iš didelių besiskiriančių asmenų nesutarimų ir konfliktų, kurie dažniausiai nulemti finansinių, vaiko globos klausimų bei psichologinių problemų. Visa tai lemia didelius vaiko patiriamus sunkumus skyrybų procese, kurie pasireiškia emocijų ir elgesio, psichologiniais sunkumais, tapimu tarsi „įkaitu“ situacijoje, apleistumu ir kaltės jausmu. Taigi, didžiausias pagalbos poreikis yra vaikui, tačiau dažnai ir jų mamoms, kadangi dažniausiai pasitaikantys atvejai yra susiję su tuo, kad šeima išyra dėl vyro kaltės.

3.2.2. Socialinio darbo tikslai, funkcijos ir iššūkiai padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Tyrimu buvo siekiama atskleisti socialinio darbo tikslus, funkcijas ir iššūkius padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms, todėl tyrimo dalyvių buvo teiraujama kokią pagalbą jie dažniausiai teikia, kokias funkcijas atlieka padedant šeimai, kas dar be jų dalyvauja teikiant pagalbą, bei kokie sunkumai jiems kyla teikiant pagalbą šeimai.

Išanalizavus tyrimo duomenis išryškėjo tokios pagrindinės kategorijos, susijusios su socialinio darbo tikslais, funkcijomis ir iššūkiais padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms: socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, tikslai; socialinio darbo funkcijos skyrybų procese; asmenys, kurie dalyvauja teikiant kompleksinę pagalbą šeimai; socialinio darbuotojo teikiama pagalba vaikams; socialinio darbuotojo patiriami sunkumai teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai.

Socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, tikslai. Tyrimu nustatyta, kad socialinis darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis yra veikla, apimanti ne vieną tikslą (žr. 5 pav.).



5 pav. Socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos šeimai, išgyvenančiai skyrybas, tikslai

Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad vienas iš socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos tikslų yra **padėti besiskiriantiems asmenims atlikti skyrybų proceso veiksmus**: kokius dokumentus susitvarkyti, kokius sprendimus priimti, kad skyrybų procesas įvyktų sklandžiai. Anot tyrimo dalyvių: S8: „*Dažna šeima net nežino kur kreiptis skyrybų atveju, nuo ko pradėti skyrybų procesą*”; S1: „*dažna, ypač žemesnio išsilavinimo žmonių dalis net nesuvokia tikrojo skyrybų problemų masto ir mano, kad viską gali susitvarkyti patys. Tokio požiūrio pasekoje problema neišsprendžia, tik atsiranda daugiau kivių, kaltinimų, nusivylimų, nes skyrybos nevyksta be nuoskaudų.*”.

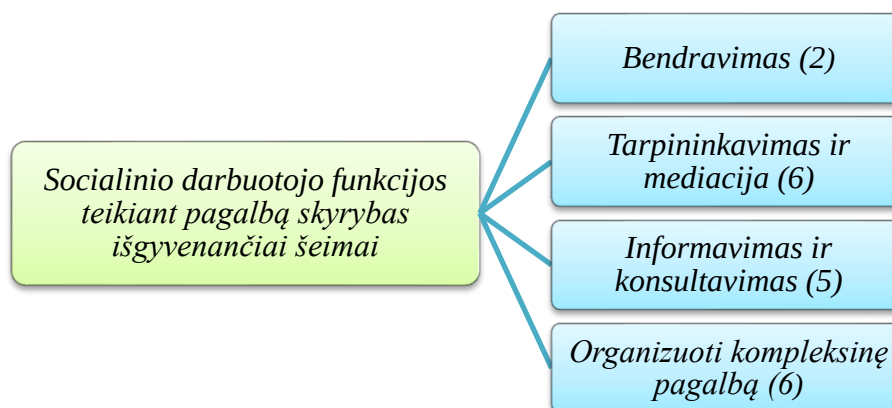
Kita svarbi teikiamos pagalbos kryptis – **atliepti individualius besiskiriančios šeimos poreikius**, kadangi visų besiskiriančių šeimų, bei atskirų asmenų poreikiai skiriasi, turi būti padedama taip, kaip labiausiai reikia konkrečioje situacijoje esantiems asmenims: S8: „*Kadangi skyrybos pakeičia gyvenimą kiekvieno šeimos nario, todėl pagalbą skiriame visiems šeimos nariams, atsižvelgiant kokia pagalba reikalinga kiekvienam šeimos nariui.*”; S1: „*Kiekvienas atvejis skyrybų procese būna unikalūs, todėl ir pagalbos poreikis skiriasi.*”; S3: „*Vykstant skyrybų procesui, pagalbos reikia visiems šeimos nariams, nes tai asmeniškai paliečia kiekvieną, nors ir skirtingai.*“

Kita svarbi teikiamos pagalbos kryptis yra padėti šeimai **įveikti krizę**, tokia pagalba gali padėti atsistatyti po patirtų sunkių išgyvenimų. Anot tyrimo dalyvių: S1: „*Skyrybos – sunkus išgyvenimas šeimoms. Tam, kad jas išgyventi dažnai reikalinga aplinkinių pagalba.*”; S8: „*Užsitęsę šeimos narių konfliktai, neigiami išgyvenimai ar pats skyrybų procesas trikdo normalų šeimos funkcionavimą, sukelia naujas problemas. Todėl šeimos nariams yra reikalinga profesionali pagalba, siekiant gilesnio krizės įveikimo.*”

Socialiniai darbuotojai teigė, kad jie taip pat padeda **išvengti pasekmių** – t.y. bando sutaisyti besiskiriančius sutuoktinius, kai mato, kad galbūt dar nėra viskas prarasta. Anot socialinių darbuotojų: S9: „Darbas su šeima gali pakeisti santykių eigą ir visą likusį gyvenimą sėkmės atvejais. Galima išvengti skaudžių pasekmių arba palengvinti esamą situaciją.“; S3: „Socialinio darbuotojas, visų pirma, turi įvertinti, ar tikrai šios šeimos jau nėra galimybės išgelbėti. Išbandyti visas galimas priemones, kad šeima neiširtų.“.

Kaip jau minėta anksčiau, labai svarbi užduotis – padėti vaikams. Todėl viena iš socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos krypčių – **apsaugoti vaikus** nuo neigiamų išgyvenimų, nuo apleistumo ir kitų sunkumų, kuriuos patiria vaikai. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Mano nuomonė, kad ne viskas priklauso ir nuo pačio specialisto, labai didelę įtaką turi ir pačios šeimos suvokimas ir noras išsiskirti be pykčių, sutarti ir nemanipuliuoti vaikais, nenuiteikinti vaikų vienas prieš kitą, kas dar labiau apsunkina visą situaciją.“; S2: „Tačiau, mano nuomone, svarbiausia padėti tėvams suprasti, kad skiriasi jie, o ne vaikai, ir vaikai neturėtų dalyvauti skyrybų procese.“; S1: „Dažnai skyrybų proceso eigoje užklupus daugeliui teisinių klausimų ir tėvų nuoskaudų pasekoje pamirštami vaikai.“

Socialinio darbuotojo funkcijos teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai. Atlikus tyrimą išryškėjo tai, kad socialinio darbuotojo funkcijos yra įvairios ir priklauso nuo situacijos: S8: „Socialinis darbuotojas teikia skirtingas paslaugas šeimai pagal poreikį, todėl jis atlieka skirtingus vaidmenis. Kokį vaidmenį atliks socialinis darbuotojas priklauso nuo šeimos problemos ir situacijos.“; S4: „Kokiais metodais dirbsi, ar kokius vaidmenis prisiskirsi atlikti, labai priklauso nuo šeimos problemos ir situacijos.“ Vis dėlto, atskleistos pagrindinės socialinio darbo funkcijos, kurios atliekamos teikiant pagalbą šeimai (žr. 6 pav.).



6 pav. Socialinio darbo funkcijos skyrybų procese

Socialiniai darbuotojai atlieka **bendravimo** su besiskiriančiais asmenimis funkciją, kad galėtų jiems patarti, nukreipti. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Su tokiomis šeimomis labai daug dirbame, daug

kalbamės, bandome atverti akis“; S3: „Labai svarbu, kad socialinis darbuotojas su besiskiriančia pora dirbtų subtiliai, neįkyriai, „nevadovaujančiai“. Socialinis darbuotojas- tai nesavanaudiškas patarėjas, kuriuo galima pasitikėti ir garantuojantis konfidencialumą.“.

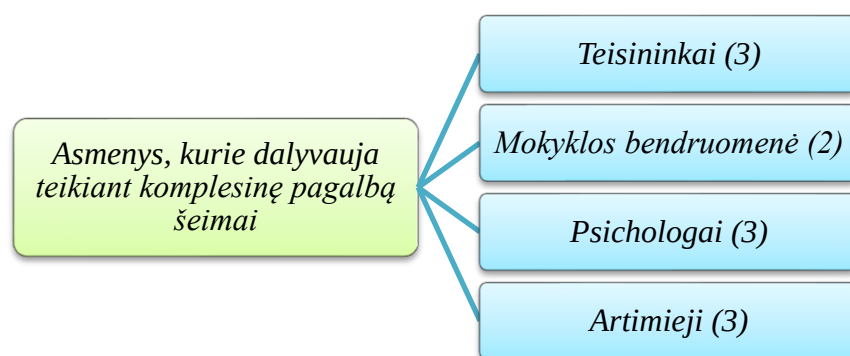
Svarbi funkcija yra **tarpininkavimas ir mediacija**, kadangi dažnai sutuoktiniai pykstasi, jiems sunku rasti bendrus konstruktyvius sprendimus, todėl asmuo – tarpininkas, labai reikalingas. Anot tyrimo dalyvių: S6: *„vykdavau į šeimą spręsti konfliktinių situacijų, išklausydavau. Tapdavau tarsi toks objektas, į kurį galima kreiptis bet koku klausimu“*; S2: *„Kartais į socialinį darbuotoją žiūrima kaip į tarpininką, galintį padėti susitarti, suteikti reikalingą pagalbą. Dažniausiai, siekiant padėti susitarti tarpusavyje, atliekamos mediatoriaus funkcijos, pvz. tėvai kviečiami susitikti dalyvaujant socialiniam darbuotojui ir pabandyti susitarti tarpusavyje. Socialinis darbuotojas tokioje situacijoje praktiškai atlieka mediatoriaus vaidmenį.“*; S3: *„reikia kiek įmanoma mažinti įtampą tarp besiskiriančiųjų ir padėti „susikalbėti“ taikiai, tarpininkauti su institucijomis, su kuriomis neišvengiamai susiduriama skiriantis.“*; S4: *„tarpininko, kad nukreipti, įgalinti gauti reikiamas paslaugas. Padėdavau spręsti tarpusavio konfliktus“*; S9: *„Dažnai tenka stengtis suvaldyti emocijas bendraujant sutuoktiniams ir padėti vienam kitą išgirsti. Padėti susitarti ir pasidalinti. Stebėti, jog neatsirastu naujų priklausomybių ir padėt prisitaikyt.“*; S8: *„Socialinis darbuotojas gali atlikti ir mediatoriaus vaidmenį.“.*

Informavimas ir konsultavimas taip pat labai svarbus, kadangi besiskiriantys asmenys dažnai neturi pakankamai žinių kur ieškoti, kur kreiptis pagalbos, kokius veiksmus atlikti. Anot socialinių darbuotojų: S3: *„Vykstam skyryboms, socialinis darbuotojas atlieka informavimo, konsultavimo [...] vaidmenį“*; S9: *„Vaikams, konsultacijas ir suaugusiems taip pat.“*; S4: *„pagalbininko-nukreipti šeimą, kuria linkme reiktų judėti bei kokias priemones naudoti lengviau išgyventi skyrybas visiems šeimos nariams. Dažnai konsultuodavau tėvus kaip bendrauti su vaikais, kad jie lengviau išgyventų krizę.“*; S8: *„Soc. darbuotojo vaidmenys: tarpininkas, gynėjas, vertintojas, konsultantas, mokytojas. Švietėjiška socialinio darbuotojo veikla reikalinga kiekvienai šeimai.“*; S1: *„Socialiniai darbuotojai turi būti kaip kuratoriai, gelbėjant žmonėms skyrybų atveju, nes gali nukreipti žmones tinkama linkme pagalbos paieškose.“*

Kadangi šeimai besiskiriant susiduriama su įvairios pagalbos poreikiu (tiek teisinės, psichologinės ir kt.), viena iš funkcijų – **organizuoti kompleksinę pagalbą**. Anot tyrimo dalyvių: S7: *„Kaip žinia, jeigu nepadedą vien socialinio darbuotojo motyvacija ir pan., tuomet įtraukiame ir kitus specialistus, psichologus, mediatorius ir pan., tačiau tai nėra prievarta“*; S4: *„Savo darbo praktikoje specialistų pagalbos nepasigedau, nes iš tiesų turėjau gerą socialinių paslaugų paketą, visuomet galėdavau šeimą nukreipti teisinės pagalbos, psichologinės pagalbos ir svarbiausia sudaryti sąlygas kreiptis mediacijos. Dažniausiai būdavo reikalinga teisinė ir psichologinė pagalba.“*; S9: *„Medikais,*

teisėsauga, kitais socialiniais ir pedagoginiais darbuotojais. Dažnai konfliktai apima platų veiklų spektrą.“; S8: „Dažniausiai bendradarbiaujama su VTAS, psichologais, teisininkais.“; S3: „Tam pasitelkti atitinkamus specialistus: pedagogus, psichologus, teisininkus, dienos centrų darbuotojus, poros artimuosius.“; S5: „Bendradarbiaujame su savivaldybe, kad sutvarkyti teisinę pagalbą, kad ją sutvarkyti reikia bendradarbiauti su seniūnija išimant šeimos sudėtį, gyvenamosios vietos deklaracijas, su socialinių reikalų skyriumi – pažymas apie gaunamas pajamas, su Užimtumo tarnyba kartais tenka ir su paslaugų centru, kad gautų psichologinę pagalbą, jeigu tą pagalbą šeima priima.“

Asmenys, kurie dalyvauja teikiant kompleksinę pagalbą šeimai. Pasak tyrimo dalyvių: S4: „Šeimos, išgyvenančios skyrybas, labai svarbu parama, tinkamai parinktas socialinių paslaugų tinklas.“ Taigi, tyrimo dalyviai išskyrė asmenis, kurie dalyvauja teikiant kompleksinę pagalbą šeimai (žr. 7 pav.).



7 pav. Asmenys, kurie dalyvauja teikiant kompleksinę pagalbą šeimai

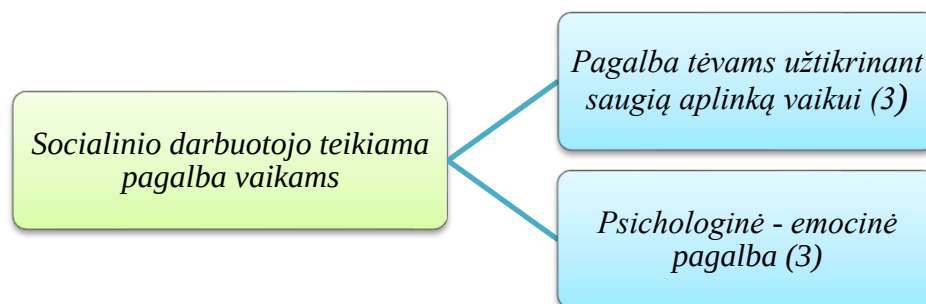
Teisininkai yra svarbūs asmenys skyrybų procese, kadangi tenka spręsti daug teisinių klausimų, kurie susiję su turto dalybomis, vaikų globa, vaikų išlaikymu. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Manau, kad su besiskiriančiomis šeimomis turėtų dirbti kiti specialistai, galbūt teisininkai ir psichologai, nes labai dažnai tenka šeimoms konsultuoti teisiniais klausimais bei besiskiriančios šeimos dažniausiai nesutaria ne tiek kiek dėl vaikų, bet dėl turtinių reikalų.“; S6: „Su šeimomis dirba teisininkas; S5: „Pagalbos dažniausiai reikia teisinės. Su teisine pagalba, bent jau pas mus savivaldybėje kaip ir yra viskas gerai, galima gauti susirinkus pažymas iš seniūnijos ir iš socialinių reikalų skyriaus. Galima kreiptis pirminės ir antrinės teisinės pagalbos, būna paskirti advokatai ir teisinius dalykus tikrai pavyksta ganėtinais nesunkiai susitvarkyti.“

Tyrimo dalyviai išryškino, kad teikiant pagalbą labai svarbus ir **psichologų** vaidmuo, kadangi šeimos nariai dažniausiai skausmingai išgyvena skyrybas. Anot tyrimo dalyvių: S6: „Šiuo metu tenka teikti psichologo paslaugas, su šeimomis dirba dirba krizių įveikimo konsultantas.“; S5: „Psichologinė pagalba irgi taip pat yra teikiama“; S4: „Labai svarbu dirbant su skyrybų eigoje esančiais klientais, šeimą nukreipti į įstaigas, kuriose būtų teikiama profesionalios psichologų, psichoterapeutų paslaugos.“

Artimiausia aplinka besiskiriantiems taip pat labai svarbus palaikymo šaltinis, todėl **artimieji**, pasak tyrimo dalyvių taip pat turėtų būti įtraukti: S3: „*Tam galima pasitelkti žmones, kurie jį supa ir jais pasitiki. Tai gali būti vaiko seneliai*“; S4: „*ir palaikymas iš artimųjų, draugų, pažįstamų.*“; S8: „*Šeimai išgyvenančiai skyrybas labai svarbu parama ir palaikymas iš artimųjų, draugų, o kai to nėra, tada šeimai labai svarbi socialinio darbuotojo pagalba, parama, patarimai.*“

Siekiant sumažinti vaikų patiriamų sunkumų mastą labai svarbus ir **mokyklos bendruomenės** įsitraukimas: S6: *Taip pat pasigendama bendradarbiavimo su mokyklomis, ten dirbančiais mokytojais bei socialiniais darbuotojais*“; S3: „*darželio auklėtojai, mokytojai.*“

Tačiau vaikams reikalinga ne tik mokyklos bendruomenės pagalba. Atlikus tyrimą išryškėjo socialinio darbuotojo teikiama pagalba vaikams (žr. 8 pav.).



8 pav. Socialinio darbuotojo teikiama pagalba vaikams

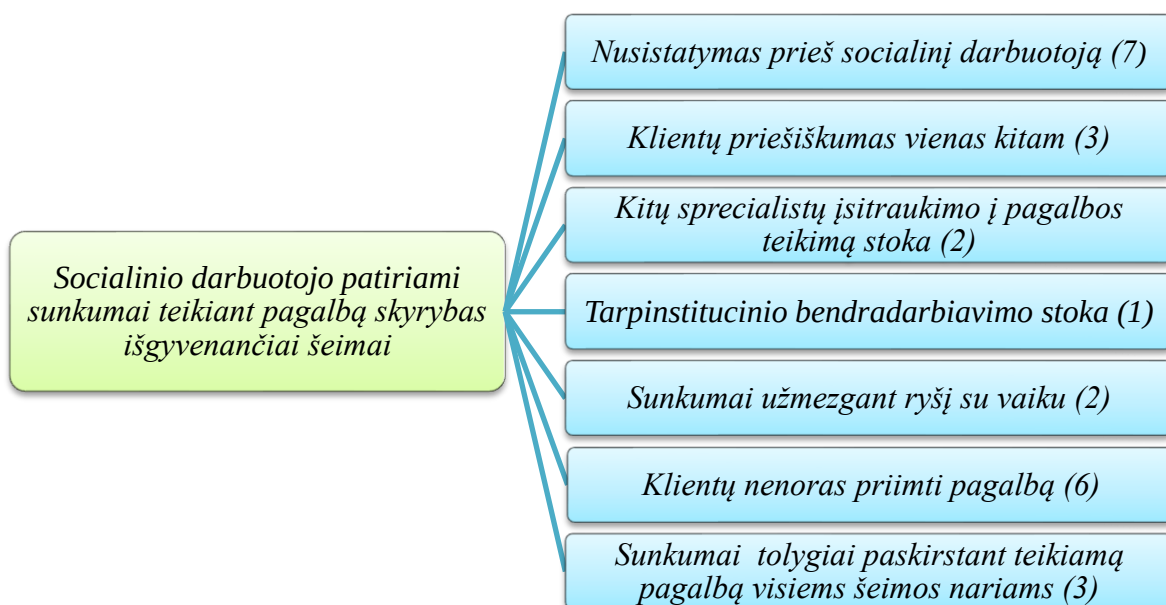
Tyrimu nustatyta, kad socialinis darbuotojas siekia **padėti tėvams užtikrinant saugią aplinką vaikui**, kadangi tėvai patys dažnai „pamiršta“, kad vaikas turi poreikius, kad jam sėkmingai vystytis reikalinga saugi aplinka ir rūpestis, todėl socialinis darbuotojas stengiasi padėti vaikams bendraujant su tėvais ir skatinant juos kurti saugią aplinką: S6: „*Mano nuomone, labiau dėmesio ir pagalbos trūksta vaikams. Jiems trūksta ne tik saugios aplinkos, bet ir palaikymo, supratimo, tėvų globos, žinojimo kad vaikas yra saugus.*“; S8: „*Todėl tėvų visada prašoma sukurti mylinčią, saugią ir palaikančią aplinką, kurioje vaikas susidurdamas su naujais žmonėmis ir naujomis situacijomis jaustųsi emociškai saugūs.*“; S1: „*Vaikams tėvų skyrybos yra didžiulė trauma, nes kiekvienas vaikas nori augti saugioje pilnoje šeimoje. Vaikams tėvų skyrybos asocijuojasi su griūtimi, kada nelieta saugumo.*“

Kadangi vaikai susiduria ir su vidiniais sunkumais ir įvairiais išgyvenimais kai skiriasi tėvai, socialiniai darbuotojai vaikams stengiasi suteikti ir **psichologinę – emocinę** pagalbą. Anot socialinių darbuotojų: S2: „*Į skyrybų procesą įtraukiami vaikai, todėl labai svarbi pagalba ir jiems, dažniausiai psichologinė.*“; S1: „*Todėl socialiniai darbuotojai labai atidžiai turi įvertinti kiekvieno vaiko būdą, stebėti jų emocijas ir bendradarbiaujant su ugdymo įstaigomis nukreipti vaikus psichologinei pagalbai. Praktiškai daugiau ar mažiau kiekvienam vaikui reikalinga psichologinė pagalba tėvų skyrybų atveju, o*

ypatingai jei tėvams sunkiai pavyksta rasti bendrą kalbą.”; S7: „[...] daug bendraujame. Nepuolame kalbėtis apie tėvų problemas, pradedame nuo paprastesnių pokalbių apie vaiko pasiekimus mokykloje, draugus, laisvalaikį, taip vaikas po truputį įgauna socialinio darbuotojo pasitikėjimą ir ima pats atsverti ir pasipasakoti.“

Socialinio darbuotojo patiriami sunkumai teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai.

Išanalizavus tyrimo duomenis nustatyta, kad socialinis darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis yra sudėtingas. Anot tyrimo dalyvių: S7: „Iš savo darbo patirties galiu pasakyti, jog tai sunkiausia grupė paslaugų gavėjų (skyrybas išgyvenančios šeimos). Tokie paslaugų gavėjai dažnu atveju nesutaria besiskirdami [...]“; S4: „Dirbti su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis yra gana sudėtinga. Sunku būti tarp dviejų asmenų, kurie išgyvena krizę.“; S8: „Dirbti su šeima, kuri yra skyrybų procese yra labai sudėtinga.“; S6: „Tiesa sakant dirbti yra labai sunku su tokia šeima, nes abi pusės yra emociškai pažeistos.“; S7: „Darbas su šeima, kuri yra skyrybų procese yra gana sudėtingas.“. Nustatyta, kad socialiniams darbuotojams kyla įvairių iššūkių dirbant su skyrybas išgyvenančia šeima (žr. 9 pav.).



9 pav. Socialinio darbuotojo patiriami sunkumai teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai

Nusistatymas prieš socialinį darbuotoją. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai atkreipė dėmesį į tai, kad besiskiriantys asmenys, o dažniausiai – vyrai, neigiamai žiūri į socialinius darbuotojus, kurie siekia padėti. Jiems atrodo, kad socialinis darbuotojas kišasi į asmeninį gyvenimą. Anot socialinių darbuotojų: S7: „Susiduriu su nenoru bendradarbiauti, nenoru įsiklausyti, tėvų vienas kito nuteikinėjimu prieš vaikus ir prieš socialinį darbuotoją ar kitus specialistus.“; S6: „Mane kaip socialinį darbuotoją šeimos nariai su kuriais dirbdavau matydavo kaip svetimą, pašalinį žmogų, kuris kišasi į jų problemas,

sunkiai mane priimdavo.“; S5: „I socialinį darbuotoją tokios šeimos dažniausiai būna nusiteikę priešišškai, kadangi jų būna ir taip sunki emocinė būklė ir kartais žiūri į kaip dar vieną besikišantį į šeimą.“; S2: „Kartais – klientai visiškai nesupranta ir pyksta dėl socialinio darbuotojo kišimosi į šeimos gyvenimą.; S9: „Kartais kaip priešą, kartais gan neutraliai – priima situaciją. Kartais mato kaip įsibrovėlį, kartais kaip šaltinį pailsėti nuo įprastos aplinkos, kur yra suprantamas.“

S8: „Tu nori padėti visiems šeimos nariams, bet dažniausia kažkuris iš jų (mano darbo patirtį vyrai, nes žmona būna skyrybų iniciatorė) būna priešišškai nusiteikę.“; S1: „Dažniausia problema yra žmonių priešiškumas, ypač priešišškai dažnai būna nusiteikę vyrai, nes socialinė darbuotoją mato kaip bandantį įsibrauti, pakenkti. [...] pykti, kad socialinis darbuotojas kišasi į asmeninius dalykus.“

Taip pat socialiniams darbuotojams kyla iššūkių dėl **klientų priešiškumo vienas kitam**, kadangi tai trukdo suteikti kokybišką pagalbą, lemia per mažą klientų įsitraukimą į pagalbos teikimą. Anot socialinių darbuotojų: S2: „Dažniausios problemos – klientų priešiškumas vienas kitam, nenoras kalbėtis, vaikų įtraukimas į skyrybų procesą, skundai į įvairias institucijas (pvz. vaiko teisių apsaugos skyrių, policiją), nepritarimas psichologinei pagalbai vaikui.“; S3: „Sunkiausiai, kai tarp besiskiriančių porų yra bendravimo problemos- vyrauja nevaldomos emocijos, pyktis ir keršto troškimas. Rasti bendrą kalbą, pasiūlyti specialisto pagalbą, nėra taip paprasta, nes problema yra matoma ne savyje, o partneryje.“; S7: „Labai gaila, jog socialinis darbuotojas nelabai turi įtakos pakeisti tokias šeimas, gal ne tai, kad pakeisti, bet atverti akis ir pagalvoti apie savo vaikų emocinę būseną, kurie ir taip sunkiai išgyvena tėvų skyrybas, o ypač jeigu tėvai dar ir nesutaria ir mėgina dar labiau vienas kitam pakenkti.“

Kitas iššūkis – **kitų specialistų įsitraukimo į pagalbą teikimą stoka**. Kaip minėta anksčiau, labai svarbus yra mokyklos bendruomenės, psichologų, teisininkų ir kitų specialistų įsitraukimas į pagalbos teikimą, tačiau socialiniai darbuotojai teigė, kad jiems trūksta jų dalyvavimo, todėl negali pilnai patenkinti klientų pagalbos poreikių. Anot socialinių darbuotojų: S7: „Norėčiau paminėti, kad labai pasigendu psichologo, mokyklos specialistų pagalbos teikiant pagalbą besiskiriančioms šeimoms. Iš psichologų dažnai tenka girdėti, kad paslaugų gavėjas neatsiveria, neišsipasakoja, todėl paslaugos būna nutraukiamos, minėti specialistai nemato poreikio konsultacijoms, pastebiu mažai pastangų siekiant sumotyvuoti paslaugų gavėją kalbėtis apie esamas problemas.“; S6: „yra pastebima, kad mokyklos bendruomenė yra visiškai nesuinteresuota teikti pagalbą vaikams kurie auga besiskiriančiose šeimose, nuolat reikia skambinti ir klausti kokie yra pastebėjimai vaikų elgesyje, mokymosi rezultatuose, lankomume ir .t.t.“ Taip pat tyrimu atskleista, kad egzistuoja **specialistų stokos problema**, kurie teikia specializuotos sveikatos priežiūros paslaugas, kas taip pat yra reikšmingas iššūkis socialiniam darbuotojui, teikiant pagalbą besiskiriančiai šeimai. Anot socialinių darbuotojų: S3: „Labai dažnai, gero specialisto konsultacijos yra mokamos, o skiriantis atsiranda ir finansinių sunkumų.“; S8: „Žmonės

neturi finansinių galimybių vykti į didžiuosius miestus specialistų konsultacijoms, susiduriama su transporto problemomis Viena iš didžiausių problemų yra tai, kad mažame miestelyje nėra įstaigų, kuriose socialinė pagalba būtų teikiama kompleksiskai. Pasigendame šių specialistų: psichoterapeutų, pas profesionalius psichologus didelės eilės.”

Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai pažymėjo, kad taip pat **stokojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo**, o tai lemia, kad teikiama pagalba nėra koordinuota pakankamai ir kyla grėsmė nesuteikti klientams visos reikiamos, tikslingos pagalbos. Anot socialinių darbuotojų: S6: „*Mūsų savivaldybe didžiausios problemos yra bendravimas ir susikalbėjimas su institucijomis, kiekviena institucija „žiūri iš savo pusės“, vaikų teisių specialistai nesutaria ir neieško kompromiso su Socialinių paslaugų centro darbuotojais, savivaldybės darbuotojai taip pat nėra labai suinteresuoti teikti pagalbą. Buvo ne kartą visuotiniai savivaldybės institucijų susirinkimai ir būdavo išsakytos problemos iš mūsų kaip socialinių darbuotojų pusės, teikėme siūlymus kokių paslaugų trūksta, kokių darbuotojų ir specialistų reikia, tačiau jokio progreso taip ir neįvyko.*“

Socialiniai darbuotojai taip pat pažymėjo, kad jiems kyla **sunkumų užmegzti ryšį su vaiku**: S7: „*Tačiau vaikai prie tėvų nėra linkę išsipasakoti, stebi jų reakciją.*“; S5: „*į socialinį žmogų žiūri kaip į svetimą žmogų, tai kaip ir bijo kreiptis. Jeigu pavyksta rasti ryšį su mama, tada lengviau būna prieiti ir prie vaikų.*“ . Taip pat, socialiniams darbuotojams sunku suteikti pagalbą, kadangi **klientai nenori priimti pagalbos**. Pasak tyrimo dalyvių: S5: „*Problemos: Sunkiausia šeimą yra prikalbinti priimti psichologinę pagalbą. Tai vyksta intensyvių pokalbių, kad įkalbinti, kad nesiklausytų tų stereotipų ir priimtų psichologinę pagalbą, kad gautų iš šalies palaikymą, kad galėtų išsipasakoti, nelaikyti savyje savo tų skaudžių išgyvenimų. Tas sudėtingiausia.*“; S7: „*dažnai šeimos atsisako specialistų pagalbos.*“; S2: „*vis dar dažnai tėvai nesupranta psichologinės pagalbos svarbos ir jos atsisako.*“; S4: „*Sunkumai su kuriais susiduri dirbant su tokiomis šeimomis, turbūt nenoras šeimų, daugiau vyrų priimti pagalbą. Sunku priversti kreiptis psichologinės pagalbos*“; S8: „*Taip pat ir šeimos kai kurių narių nenoras priimti pagalbos, šeimoje esančių problemų neigimas.*“; S1: „*kiti gali užsiblokuoti ir sunkiai priimti siūlomą pagalbą*“.

Tyrimu atskleista, kad susiduriama su problema, jog socialinis darbuotojas turi pasirinkti kurio iš besiskiriančiųjų pusę palaiko. O tai sudaro **sunkumus tolygiai paskirstyti teikiamą pagalbą visiems šeimos nariams**. Anot tyrimo dalyvių: S2: „*Klientai dažniausiai siekia socialinio darbuotojo palaikymo, t. y. kiekviena iš konfliktuojančių pusių siekia, kad socialinis darbuotojas būtų „jo pusėje“, stengiasi „juodinti“ buvusį savo partnerį.*“; S9: „*Dažnais atvejais sutuoktiniai stengiasi konkuruoti dėl palankumo stengdamiesi specialistą patraukti į savo pusę.*“; S6: „*Man ši darbinė patirtis buvo sunki nes*

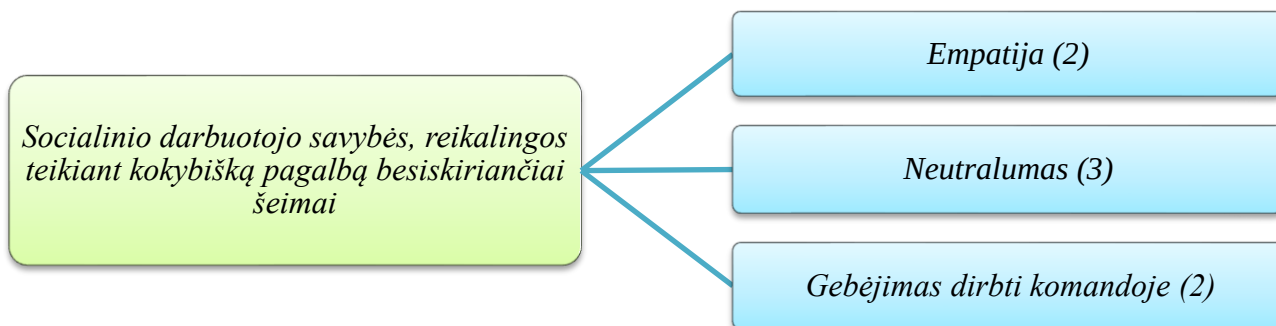
jų skyrybų procese buvau tarytum tarpininkė, norėjau padėti abiem pusėm, tiek vyrui tiek moteriai tiek vaikučiams, bet ne visada pavykdavo išpildyti lūkesčius. “

Apibendrinant socialinio darbo tikslus, funkcijas ir iššūkius padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms, galima teigti, kad pagrindiniai socialinio darbo tikslai yra: padėti besiskiriančiai šeimai atlikti skyrybų proceso veiksmus, suteikti individualizuotą pagalbą, įveikti krizę, išvengti pasekmių, apsaugoti vaikus. Pagrindinės socialinio darbuotojo funkcijos yra bendravimas su klientais, tarpininkavimas ir mediacija, informavimas ir konsultavimas, bei kompleksinės pagalbos organizavimas. Pažymėta, kad teikiant kompleksinę pagalbą svarbus įvairių asmenų ir specialistų įsitraukimas: teisininkų, mokyklos bendruomenės, psichologų, artimųjų. Išskirtinai vaikams socialiniai darbuotojai siekia suteikti kuo daugiau saugumo bei psichologinės – emocinės pagalbos, nes mano, kad vaikai skyrybų metu kenčia labiausiai ir labiausiai būna apleisti. Tyrimu atskleista, kad teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai socialiniai darbuotojai susiduria su įvairiais sunkumais: nusistatymu, klientu priešišku vienas kitam, kitų specialistų prieinamumo ir įsitraukimo į pagalbos teikimą stoka, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, sunkumais užmegzti ryšį su vaiku, klientų nenoru priimti pagalbą ir sudėtingumu tolygiai paskirstyti teikiamą pagalbą visiems šeimos nariams.

3.2.3. Socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tinkamumo prielaidos

Tyrimu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti kaip tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai supranta kokybišką pagalbą besiskiriančiai šeimai, todėl tyrimo dalyvių pasiteirauta kaip jie vertina kokių jiems patiems reikia turėti savybių, kad galėtų suteikti kokybišką pagalbą, taip pat kokie pagalbos teikimo proceso elementai svarbūs teikiant pagalbą ir kaip būtų galima patobulinti teikiamą pagalbą besiskiriančiai šeimai. Atlikus tyrimą išryškėjo, kad siekiant suteikti kokybišką pagalbą besiskiriančiai šeimai svarbu, kad socialinis darbuotojas pasižymėtų tam tikromis savybėmis, kad būtų išpildomi visi socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementai, bei, kad teikiamos pagalbos procesas, bei jam įtaką darantys veiksniai būtų nuolat tobulinami.

Socialinio darbuotojo savybės, reikalingos teikiant kokybišką pagalbą besiskiriančiai šeimai. Atlikus tyrimą išsiaiškėjo, kad socialinis darbuotojas turi pasižymėti specifinėmis savybėmis, kurios sudaro kokybiškos pagalbos prielaidas (žr. 10 pav.).



10 pav. Socialinio darbuotojo savybės, reikalingos teikiant kokybišką pagalbą besiskiriančiai šeimai

Tyrimo dalyvavę socialiniai darbuotojai išryškino, kad viena svarbiausių socialinio darbuotojo savybių padedant šeimai skyrybų metu yra **empatija**, kuri pasireiškia supratingumu ir nenuvertinimu šeimos narių, siekiant įsijausti į jų situaciją ir žvelgti ne tik per savo, tačiau ir per jų prizmę. Anot tyrimo dalyvių: S5: „Pirmiausiai darbuotojas turi būti supratingas, išklausančias, gebantis priimti bet kokias emocijas: ir agresiją ir pyktį, turi suvaldyti pats, neįaudrinti tos pusės puolančios, nes tiesiog žmonės skyrybų procese išgyvena įtampą ir tą įtampą kartais išlieja ir ant socialinio darbuotojo, todėl turi būti be proto kantrus ir supratingas.”; S4: „Dirbdama su besiskiriančiomis šeimomis, šeimos narius, drąsinau, palaikiau, stiprinau, patariau kaip elgtis, kaip iš visos situacijos atrasti kažką teigiamo, pozityvaus. Svarbiausia socialiniam darbuotojui būti empatišku, dėmesingu, mokyti aktyviai klausytis, greitai reaguoti į situaciją, mokėti priimti klientų silpnybes ir nesėkmes.”

Taip pat išryškėjo ir kita svarbi savybė – tai **neutralumas**. Socialinis darbuotojas turi vadovautis principu, kad visi šeimos nariai yra lygiateisiai ir visiems vienodai sunkus šis procesas, todėl jie nusipelno lygiavertiško dėmesio. Anot socialinių darbuotojų: S2: „Mano nuomone, socialinis darbuotojas, tokioje situacijoje turi išlikti tiek tai įmanoma neutralus, klientų tarpininkas, padėti jiems priimti sprendimus, geriausiai atitinkančius vaikų interesus.”; S9: „Savitvardą ir gebėjimą atsiriboti, tvirtabūdiškumą gebėjimui sustabdyti besikeliančius vaidus ar kaltinimus.”; S1: „Socialiniam darbuotojui reikia sugebėti išlikti ramiam ir turėti daug kantrybės, kad sugebėti įtikinti žmones dėl pagalbos poreikio. Socialinis darbuotojas turi sugerti visas šeimos emocijas ir išlikti nešališkas, kad tinkamai įvertintų situaciją ir nuspręstų kokia pagalba reikalinga kiekvienam šeimos nariui. Socialinis darbuotojas neturi remtis asmeniškumais.”.

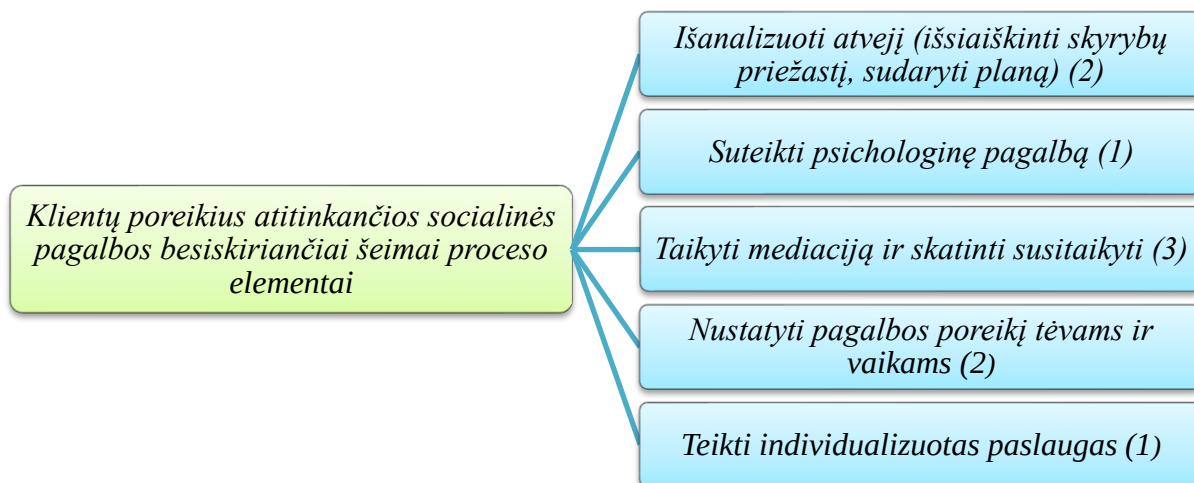
Kadangi besiskiriančiai šeimai dažnai reikalinga kompleksinė pagalba, socialinis darbuotojas turi **gebėti dirbti komandoje** ir koordinuotai su kitais specialistais priimti sprendimus, bei atlikti įvairius veiksmus teikiant paramą. Anot tyrimo dalyvių: S8: „Socialinis darbas su besiskiriančia šeima ypatingas tuo, kad reikia daug psichologinių žinių, mokėti dirbti komandoje; S7: „Dirbant su besiskiriančiomis

šeimomis bendradarbiaujame su daug specialistų, tokių kaip vaiko teisių tarnyba, policija, psichologai, atvejo vadybininkai, gydymo įstaigos, mokykla, mediatoriai, teisininkai.“.

Pažymima, kad šias savybes turi papildyti ir profesinės socialinio darbuotojo žinios ir kompetencijos – teisinės, psichologinės, kad tinkamai galėtų tarpininkauti, suteikti pirminę psichologinę pagalbą, žinoti įvairius aspektus dėl teisinių, socialinių bei kitų pagalbos rūšių. Anot tyrimo dalyvių: S2: „Socialinis darbuotojas, dirbantis su skyrybas išgyvenančia šeima, turi turėti psichologijos, mediacijos žinių.“; S8: „Socialinis darbas su besiskiriančia šeima ypatingas tuo, kad reikia daug psichologinių žinių“; S1: „Taip pat socialinis darbuotojas turi turėti ir teisinių žinių pagrindus, kad galėtų tinkama linkme nukreipti besiskiriančius asmenis sprendžiant teisinius klausimus.“.

Klientų poreikius atitinkančios socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementai.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad ne tik socialinio darbuotojo asmenybės bruožai lemia teikiamos pagalbos kokybę, tačiau ir tai kiek ir kaip išpildomi visi pagalbos šeimai proceso elementai (žr. 11 pav.)



11 pav. Klientų poreikius atitinkančios socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementai

Atlikus tyrimą nustatyta, kad vienas iš klientų poreikius atitinkančios socialinės pagalbos šeimai proceso elementų yra **atvejo analizė išsiaiškinant skyrybų priežastis ir sudarant pagalbos šeimai planą**. Tyrimo dalyvių teigimu: S1: „Pirmiausiai reikia nustatyti skyrybų problemą. Jeigu skiriamasi taikiai be emocijų, žmonės jau kurį laiką gyvena skyriumi ir jau yra apmąstę, susitaikę su esama situacija, tada viskas aišku. Bet jeigu skyrybos yra spontaniškos dėl tam tikros susidariusios situacijos, pvz. vieno iš sutuoktinių neištikimybės, tada reikia sudaryti skyrybų planą.“; S3: „Pirmasis žingsnis būtų, išanalizuoti poros skyrybų atvejį, susidaryti planą, kuriuo vadovaujantis imtis teikti pagalbą.“

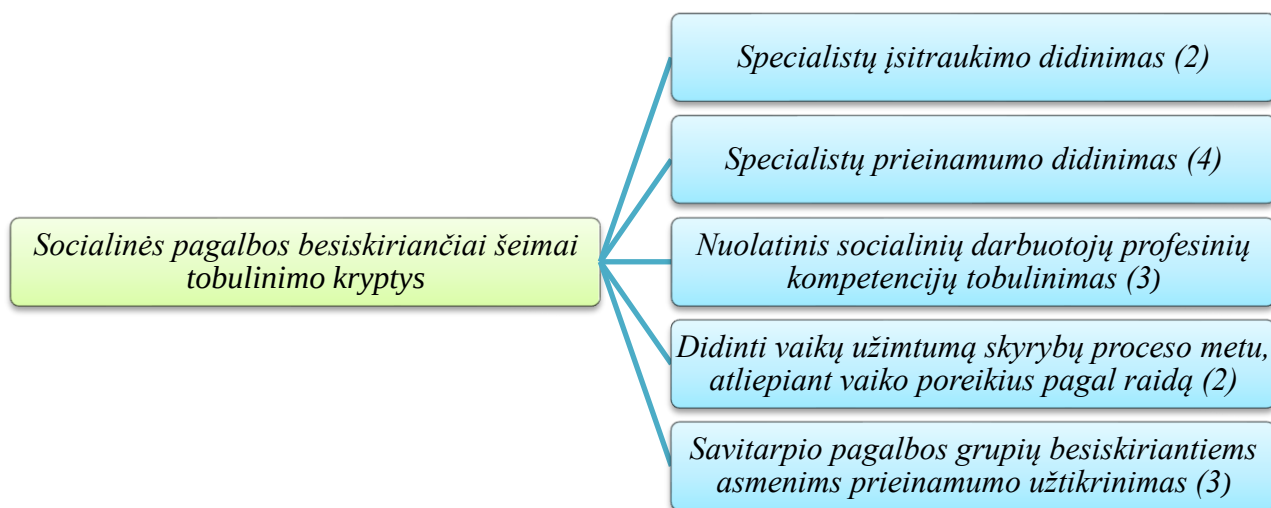
Taip pat labai svarbu yra **suteikti psichologinę pagalbą**, teigiama, kad tai turi būti prioritetinga sritis: S1: „Pirmiausiai, mano nuomone, žmonėms turėtų tokiu atveju būti paskirta psichologinė pagalba. Ją turėtų suteikti kompetentingas tik toje srityje besispecializuojantis specialistas. Kai teikiama

psichologinė pagalba išlošiam laiko, o laikas skyrybose labai svarbus, nes bėgant laikui slūgsta emocijos ir žmonės labiau tampa orientuoti į problemų sprendimą, o ne į emocijų išliejimą, norą atkeršyti. Mano nuomone, besiskiriantiems asmenims besąlygiškai pirmiausiai turėtų būti suteikta nemokama psichologinė pagalba kiekvienam šeimos nariui atskirai. Po nustatytų psichologinių seansų turėtų būti paskirta mediacija, nes dabar žmonės nueina į mediaciją su dideliu emocijų bagažu ir "nenuleidę garo" ima ginčytis ten. O kur yra ginčas su emocijom, kaltinimais ir nuoskaudom niekada nepavyks rasti tinkamo ginčo sprendimo būdo."

Socialinis darbuotojas prieš pradedant visus skyrybų procesus, pirmiausiai, turi **taikyti mediacijos metodą bandant sutaikyti** besiskiriančius asmenis, kadangi esama atvejų kai išsiaiškinus nesutarimus dar galima išgelbėti šeimą. Anot tyrimo dalyvių: S1: „*Po psichologinių seansų kurso turėtų sekti mediacija. Nepavykus mediatoriui sutaikyti besiskiriančių asmenų turėtų būti suteikta teisinė pagalba. Ir visame šiame modelyje nereikia pamiršti vaikų, nes dažnai vaikams pernešti skyrybas sunkiausia.*”; S5: „*Pirmas žingsnis geriausia, jei būtų mediatorius ar krizių valdymo specialistas, kad šeimai praveisti pokalbį, akistatą vyro su moterim ir galbūt po to žmogaus įsikišimo ir galbūt susitvarkytų santykiai ir atkristų tie sprendimai.*”; S3: „*Atidžiai išklausius abi puses (jeigu tas yra įmanoma), įvertinti jų norą tikrai skirtis, nes labai dažnai skyrybomis grasinama užvaldžius pykčiui, ambicijoms, atėjus nusivylimui ir t.t. Nedaryti išvadų skubotai, palaukti, kol atvės emocijos.*“

Jeigu jau šeima nutaria skirtis ir mediacija nepadedą, tuomet socialinis darbuotojas turi **išsiaiškinti pagalbos vaikams ir jų tėvams poreikį**, kuriuo remiantis būtų teikiama kompleksinė, individualizuota pagalba kiekvienam šeimos nariui: S3: „*Jeigu pora, nepaisant duoto laiko, tvirtai eina skyrybų link, supažindinti juos su visa proceso eiga ir nustatyti kokios konkrečios pagalbos jiems ir jų vaikams reikia.*“; S4: „*Atsakysiu trumpai apie idealų scenarijų: manau idealu būtų pradedant darbą nuo tėvų, kad jie gebėtų visų pirma atsižvelgti į vaikus, ir ginčus spręsti atsižvelgiant į vaiko interesus. Gebėti sumotyvuoti tėvus, kad jiems tai pavyktų, tai irgi labai sunki užduotis, tačiau manau įmanoma. Būtina bendradarbiauti su pagalbą teikiančiais specialistais, tarpininkauti tarp šeimos ir specialistų šeimai „pasiimant“ pagalbą išgyvenant krizę.*“ **Individualizuotos pagalbos teikimas** turėtų apimti įvairias sritis, pasak tyrimo dalyvių: S5: „*reikėtų apsispręsti kas palieka šeimos namus, kas ieškosi kitos gyvenamosios vietos, tada pas ką lieka vaikai, kam teikiama pirminė teisinė pagalba, padedamos susitvarkyti pažymos, kiti dokumentai, kad susitvarkyti išlaikymą dėl vaikų, nes vienam likusiam sudėtinga išlaikyti, o dažnai būna, kad ir nenorima prisidėti, todėl alimentų prisiteisimas yra reikalingas. Jeigu nedarba, turi būti tvarkomos ir socialinės pašalpos. Na ir paskutinis žingsnis – teikti psichologinę pagalbą žmogui likusiam su vaikais ir vaikams, be abejo, nes išgyvena ir paliktoji pusė ir vaikai.*“

Socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tobulinimo kryptys. Atlikus tyrimą atskleista, kad teikiant socialinę pagalbą besiskiriančioms šeimoms egzistuoja trūkumai, kuriuos būtina pakoreguoti, kad būtų teikiama kokybiška, klientų poreikius atitinkanti pagalba skyrybų metu (žr. 12 pav.).



12 pav. Socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tobulinimo kryptys

Anot tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų, siekiant pagerinti teikiamas Kalvarijos socialinio paslaugų centro paslaugas besiskiriančioms šeimoms svarbu **didinti specialistų įsitraukimą** į teikiamą pagalbą šeimai: S7: „Aš kaip socialinė darbuotoja siekiant padėti besiskiriančioms šeimoms, norėčiau didesnio specialistų „įsikišimo“, dirbti neatmestinau, ką dažnai pastebiu. O vienas socialinis darbuotojas be kitų specialistų dirbant su tokiais šeimomis sunkiai pasiekia teigiamų rezultatų.“; S5: „čia galėtų mokyklos socialiniai darbuotojai įsitraukti, klasės auklėtojos, kad labiau pastebėti ir atkreipti dėmesį, į tokius vaikus, kurių šeimose vyksta skyrybų procesai.“; S6: „Turi dirbti psichologai, atsižvelgti ir mokykla į situaciją, fiksuoti vaiko elgesio pokyčius ir komunikuoti su soc. darbuotoja.“ Taip pat reikalinga ir **didinti specialistų prieinamumą**, kadangi: S6: „Trūksta psichologų, specialistų kurie dirbtų su vaikais (jeigu tokių ir yra tai kompetencijos jie turi minimaliai), mediatorių, nemokamų teisininkų, porų terapeutų. Mano manymu tai pirmiausia mūsų įstaigoje labai trūksta kvalifikuotų darbuotojų, kurie galėtų profesionaliai dirbti su tokiais šeimomis. Dauguma darbuotojų yra senyvo amžiaus todėl nėra suinteresuotos išspręsti besiskiriančių problemas. Man kaip jaunai darbuotojai norisi, kad darbuotojas galėtų maksimaliai iš savęs „išspausti“ ir išnaudoti visas galimybes, kad besiskirianti šeima rastų taiką savo situacijos sprendimą, kad vaikai būtų laimingi, netraumuoti ir suprantantys situaciją.“; S5: „Kokios srities spec. labiausiai pasigendama: Aš manau, kad reikėtų mediatorių, kad galbūt galėtų vykti tų šeimų sutaukymas. Galbūt galima būtų skirti porų krizių specialistus, kurie galėtų dar bandyti išgelbėti tą šeimą, nes gal ten dar nėra taip blogai, kad būtina skirti. Gal būtų galima dar poroje išsiaiškinti. Tokių specialistų pas mus savivaldybėje, kiek žinau, tai

nelabai yra.”; S2: „Manau, būtų puiku ir reikalinga, kas įstaigoje, teikiančioje pagalbą, būtų mobilios psichologo paslaugos, t. y. psichologas galėtų pats nuvykti į šeimą ir užmegzti pabandyti užmegzti ryšį su šeima“; S9: „[trūksta] Mitigacijos, psichologų-psichoterapeutų, kartais teisininkų. [reikia] Padidinti specialistų prieinamumą pagal šeimos poreikius.“. Socialiniai darbuotojai pripažįsta, kad svarbu **nuolat tobulinti ir socialinių darbuotojų profesines kompetencijas**, kadangi: S6: „Ir man pačiai kaip darbuotojai norėtųsi daugiau žinių. Man labai trūktų mokymų, seminarų, gerųjų praktikų tokiose situacijose. Dar kartą pabrėšiu, kad man trūksta patirties ir žinių kaip reikia dirbti su tokiomis šeimomis.“; S5: „Manau, kad reikėtų, nes darbuotojai yra apmokyti dirbti daugiau įprastom sąlygom kai viskas vyksta šeimoje, o skyrybų procesas vistiek yra toks Skausmingesnis. O mokymų ar supervizijų metu gal tuos pačius darbuotojus labiau apmokyti kaip rasti priėjimą prie vaikų, prakalbinti juos, kaip suprasti juos, kad jiems padėti, nes jie vistiek jaučia skaudžius išgyvenimus ir jaučiasi vieniši, palikti, galbūt ir nemylimi, nes daug kas priima ir asmeniškai, kitą kartą galvoja, kad čia dėl manes išėjo, gal aš čia kažkuo dėtas, gal dėl to tėvai išsiskyrė. Tai, kad labiau būtų galima prie vaikų to priėjimo pasimokyti seminaruose ar mokymuose.”; S8: „Socialinis darbuotojas stengiasi pagal galimybes dalyvauti seminaruose, mokymuose, norėdamas įgyti daugiau žinių.”

Apart šių tobulintinų sričių, kurios susijusios su pagalba teikiančiais specialistais, tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai išryškino, kad reikia **didinti vaikų užimtumą skyrybų proceso metu, atliepiant vaiko poreikius pagal raidą**, pasak jų: S6: „Mano manymu kaimo vietovėse jeigu būtų daugiau užimtumo centrų, bendruomenės aktyvesnės ir vaikus įtrauktų į veiklas, tai nukreiptų jų mintis, jie būtų veiklūs, jų emocinė būseną pasikeistų. Tačiau mūsų kaimai yra „apmirę“, vaikai be veiklų ir be užimtumo, gyvena rutinoje, ko pasekoje tampa vis labiau užsisklendę kas atsiliepia jų raidai, elgesiui.“; S4: „Nebent tik gal daugiau užimtumo vaikams suteikti, nes tuo metu reikėtų nukreipti jo dėmesį kažkur kitur.” Taip pat ir tėvams suteikti daugiau paslaugų, bei resursų iš kur pasisemti stiprybės šiuo sunkiu metu, pavyzdžiui, **užtikrinant savitarpio pagalbos grupių besiskiriantiems asmenims prieinamumą**. Anot socialinių darbuotojų tai labai svarbu: S5: „Gal jeigu vyktų kažkokie užsiėmimai, kad galėtų pasidalinti patirtimi, tie kas jau tai išgyvenę ir perėję, su tais, kas dabar yra tame procese. Toms šeimoms, toms moterims gal. Gal pasidalinus patirtimi, toms šeimoms būtų lengviau. Nes kitą kartą į tą psichologą žiūri kaip į nieko nesuprantantį žmogų, o jei dalintųsi su savo likimo draugais, tai gal gautų palaikymą.”; S3: „Būtų gerai įkurti savipagalbos centrus, kuriuose būtų dalijamasi išgyvenimais ir gerąja patirtimi.“; S8: „Besiskiriančioms šeimoms trūksta kompleksinės pagalbos sistemos, galėtų būti rengiamos savitarpio pagalbos grupės, kuriose krizę išgyvenantys asmenys galėtų pasidalinti savo patirtimi bei išgyvenimais.”

Apibendrinant kokybiškos pagalbos besiskiriančiai šeimai prielaidas galima teigti, kad jos yra tokios: socialinio darbuotojo asmenybė, savybės (empatija, neutralumas, profesionalumas, gebėjimas dirbti komandoje); visų socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementų išpildymas (atvejo analizė sudarant pagalbos planą, psichologinės pagalbos suteikimas, mediacijos taikymas skatinant susitaikyti, poreikio vaikams ir tėvams nustatymas bei individualizuotų paslaugų teikimas); bei nuolatinis socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tobulinimas atkreipiant dėmesį į specialistų prieinamumo bei įsitraukimo į pagalbos teikimą didinimą, nuolatinį socialinių darbuotojų kompetencijos tobulinimą, vaikų užimtumo užtikrinimą bei savitarpio pagalbos grupių besiskiriantiems asmenims prieinamumo užtikrinimą.

3.3. Tyrimo rezultatų aptarimas

Mokslinės literatūros duomenimis, šeimai kuri skiriasi dažniausiai kyla nesutarimų dėl finansinių klausimų (Leopold, 2018). Šio baigiamojo darbo tyrime taip pat atskleista, kad finansiniai nesutarimai tarp besiskiriančiųjų yra bene dažniausi, jie nulemti nesutarimais dėl turto dalybų ir vaiko išlaikymo. D. Vaus ir kt. (2015) teigimu šioje situacijoje dažniausiai moteris tampa auka, kadangi jai tenka vaiko išlaikymo našta, o ir darbo užmokestis moterų dažniausiai žemesnis nei vyrų. Tai sutampa su šio tyrimo rezultatais. Kita priežastis dėl ko besiskiriančios šeimos nariai nesutaria dėl vaiko globos (Stokkebekk ir kt., 2019), šiame tyrime taip pat patvirtinama, kad tai – viena iš dažniausių nesutarimų priežasčių ir ji pasireiškia, tuo, kad vienam iš tėvų neleidžiama susitikti su vaiku, nors pasak Lawick ir Visser (2015) skyrybų procese turėtų būti užtikrinamos abiejų tėvų lygios teisės globojant vaiką. Tokia nepalanki situacija, tiek J. Stokkebekk ir kt. (2019), tiek ir šio baigiamojo darbo tyrimo duomenimis, lemia didelius vaiko emocinius sunkumus, kuris dažnai jaučiasi kaltas dėl to kas įvyko, o dar blogiau, naudojamas kaip „įrankis“ tėvų skyrybų procese. Pasak B. Bertelsen (2021) tai labai dažna problema kai vyksta skyrybos.

Tyrimu atskleista, kad ne tik vaikui, tačiau ir mamoms reikalinga socialinė pagalba skyrybų metu. Mamoms dažnai reikia pagalbos, dažniausiai pasitaikantys skyrybų atvejai yra susiję su tuo, kad šeima išyra dėl vyro kaltės. Moterims dažniausiai reikalinga finansinė ir psichologinė parama. Tai aiškinama tuo, kad moterų pajamos yra mažesnės palyginus su vyrais (Vaus, Gray, Qu ir Stanton, 2015), todėl kai po skyrybų sutuoktinis palieka moterį, jai tampa sunku vienai išlaikyti vaiką. O pasak Kaušylienės, Cikataučienės ir kt. (2015) skyrybose emociškai labiau nukenčia palikti sutuoktiniai, todėl moterims pagalba skyrybų metu labai reikalinga. Taip pat tikslinga atsižvelgti į šio tyrimo rezultatus, kad vyrai dažnai nepriima pagalbos ir net priešingai – neigiamai žiūri į socialinį darbuotoją, mano, kad jis neturėtų kištis į skyrybų procesą, todėl socialinis darbuotojas negali tinkamai padėti vyrams, kurie

nepriima pagalbos, nors kai kurių mokslininkų tyrimo duomenimis, vyrai yra labiau pažeidžiami sveikatos ir subjektyvios savijautos po išsiskyrimo (Shor, Roelfs ir kt., 2012) ir po skyrybų jiems, labiau negu moterims, būdingas padidėjęs mirtingumas (Berntsen, Kravdal, 2012). Galima daryti prielaidą, kad šis neigiamas socialinio darbuotojo įsikišimo į skyrybų procesą vertinimas kyla iš nežinojimo, nesupratimo, ribojančių įsitikinimų. Todėl būtų tikslinga ieškoti būtų kaip pakeisti vyrų požiūrį į socialinį darbuotoją ir jų teikiamą pagalbą. Pasak R. P. Mbedzi (2018) tai galima padaryti parengiant socialinės gerovės politika grįstas socialinio darbuotojo, dirbančio su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, veiklos gaires ir besiskiriantiems asmenims paaiškinant socialinių paslaugų pobūdį, supažindinti, kas jos yra. Tai padarius, reikia nustatyti socialinio darbo paslaugų pobūdį atsižvelgiant į kliento poreikius.

Akademiniėje literatūroje teigiama, kad socialinis darbuotojas turi būti tarsi mediatorius – tarpininkas padedant besiskiriantiems sutuoktiniams susitarti ir tai turi būti taikoma, dar prieš pradedant oficialų skyrybų procesą, kadangi tikslinga atlikti visus įmanomus veiksmus, kad šeima išliktų (Bernt, 2018). Mediacijos svarbą pripažįsta ir šio baigiamojo darbo tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai, teigiantys, kad mediacija ir tarpininkavimas yra viena iš pagrindinių jų atliekamų funkcijų padedant besiskiriančios šeimos nariams. Tačiau apart šios funkcijos, išryškėjo, kad skyrybų procese socialinio darbuotojo vaidmuo atsiskleidžia per įvairias kitas funkcijas – tai informavimas ir konsultavimas, kompleksinės pagalbos organizavimas, padėti įveikti krizę, apsaugoti vaikus. Šios teikiamos pagalbos kryptys sutampa su R. P. Mnyango ir A. H. Alpaslan (2018) tyrime išryškintomis teikiamos pagalbos kryptimis, todėl galima teigti, kad Kalvarijos socialinių paslaugų centre dirbančios socialinės darbuotojos stengiasi suteikti kompleksinę pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Vis dėlto, atlikus tyrimą išaiškėjo, kad teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai socialiniai darbuotojai susiduria su įvairiais sunkumais: kitų specialistų prieinamumo ir įsitraukimo į pagalbos teikimą stoka, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka. Deja, tai patvirtina, kad I. Tamutienės ir V. Augulytės (2018) nagrinėtos paslaugų prieinamumo stokos problemos Lietuvoje vis dar nėra išspręstos. Taip pat socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais užmegzti ryšį su vaiku nusistatymu, klientu priešišku vienas kitam, klientų nenoru priimti pagalbą ir sudėtingumu tolygiai paskirstyti teikiamą pagalbą visiems šeimos nariams. Pasak E. B. Winslow ir kt. (2018) tokia situacija gali lemti nepakankamą vaikų interesų užtikrinimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad Kalvarijos socialinių paslaugų centre dirbančios socialinės darbuotojos pripažįsta vaiko pažeidžiamumo problemą, todėl stengiasi kuo daugiau dėmesio skirti vaikams padedant tėvams užtikrinti saugią aplinką vaikams ir psichologinę – emocinę pagalbą. Tai yra labai svarbu, kadangi remiantis Dudaite ir Kairiene (2017) skyrybų metu iškyla vaiko teisių pažeidimo pavojus. Daug neigiamų traumuojančių išgyvenimų vaikas gali patirti, kai tėvai ginčijasi dėl nuolatinės

jo gyvenamosios vietos, o siekis atsižvelgti į tai, kas geriausiai atitinka vaiko interesus, lemia, kad vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai įtraukiamas į tėvų konfliktą. Tyrimu atskleista, kad vaikai dažnai naudojami kaip „įrankiai“ tėvų konfliktams spręsti, tačiau remiantis R. C. van der Wal, C. Finkenauer ir M. M. Visser (2019) dėl didelių konfliktų vykstant skyryboms vaikams gali kilti kančių ir traumų pavojus, o pagal B. D'Onofrio ir R. Emery (2019) tėvų skyrybos / išsiskyrimas yra susijęs su padidėjusia vaikų ir paauglių prisitaikymo problemų rizika, įskaitant akademinius sunkumus (pvz., žemesnių klasių ir mokyklos nebaigimą), trikdančią elgesį (pvz., elgesio ir draudžiamų medžiagų vartojimo problemas) ir depresinę nuotaiką. Todėl socialiniai darbuotojai turi stengtis, kad tėvai būtų kuo labiau suinteresuoti apsaugoti vaiką, užtikrinti jo interesų apsaugą. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tai galima padaryti tik užtikrinus pakankamą tėvų įsitraukimą į intervencijas, skirtas padėti šeimai (Winslow ir kt., 2018).

Tyrimu identifikuotos Kalvarijos socialinių paslaugų centro teikiamos socialinės pagalbos kokybės užtikrinimo prielaidos, kurios yra susijusios su socialinio darbuotojo asmeninėmis savybėmis, visų socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai proceso elementų išpildymu bei nuolatinio socialinės pagalbos besiskiriančiai šeimai tobulinimu atkreipiant dėmesį į specialistų prieinamumo bei įsitraukimo į pagalbos teikimą didinimą, nuolatinį socialinių darbuotojų kompetencijos tobulinimą, vaikų užimtumo užtikrinimą bei savitarpio pagalbos grupių besiskiriantiems asmenims prieinamumo užtikrinimą. Todėl tyrimas yra naudingas ir jo rezultatai gali būti praktiškai panaudojami, gerinant Kalvarijos socialinių paslaugų centro teikiamų paslaugų skyrybas išgyvenančioms šeimoms kokybę.

IŠVADOS

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą atskleista, kad skyrybų atveju šeimos dažnai patiria sunkumų, kurie daugiausiai susiję skaudžiais išgyvenimais, emociniais ir psichologiniais sunkumais ir traumomis, kadangi skyrybos – traumuojanti patirtis. Taip pat skyrybas išgyvenančios šeimos susiduria su iššūkiais dėl finansų ir vaiko globos klausimų. Dėl vyraujančios įtampos tarp besiskiriančiųjų ir patiriamų emocinių išgyvenimų, buvusiems sutuoktiniams dažnai kyla bendravimo ir komunikavimo sunkumų, dėl kurių rasti kompromisą dėl būsto, finansų pasidalijimo ir vaiko globos bei auklėjimo klausimų dažnai tampa labai sunku arba beveik neįmanoma. Visi šie sunkumai, su kuriais susiduria skyrybas išgyvenanti šeima, lemia socialinės pagalbos poreikį, kuri turėtų apimti šeimos narių individualios pagalbos poreikio identifikaciją, materialinę paramą, psichologinę pagalbą, bei tarpininkavimą sprendžiant skyrybų metu kylančias problemas.

2. Išnagrinėjus socialinio darbuotojo pagalbos teikimo skyrybas išgyvenančiai šeimai ypatybes nustatyta, kad skyrybas išgyvenančiose šeimose dažniausiai vaikai yra tie asmenys, kurie nukečia labiausiai. Netaikios skyrybos išryškina tokias problemas: vaiko įtraukimas į tėvų tarpusavio kovą ir nesugebėjimas ar nenoras izoliuoti nuo konflikto, vaiko nuomonės išklausymo problematika, smurtas ir vaiko interesų apsauga, susilpnėjusių ryšių su skyriumi gyvenančiu tėvų galimybė, trukdymas matytis su skyriumi gyvenančiu tėvu. Taip pat skyrybų metu pasitaiko atvejų kai vaiko teisės yra pažeidžiamos neleidžiant jam bendrauti su vienu iš tėvų, kuris gyvena atskirai. Taigi, vaiko patiriami sunkumai pasireiškia dėl vaiko apleistumo, nepakankamo dėmesio vaikui skyrimo, jo poreikių nepatenkinimo ir kitų vaiko teisių pažeidimų. Todėl socialiniam darbuotojui teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai tenka didelė atsakomybė organizuoti pagalbą taip, kad būtų užtikrinama kompleksinė pagalba visai šeimai, skiriant kuo didesnę dėmesį vaiko interesų apsaugai.

3. Ištyrus socialinių darbuotojų pagalbos galimybes ir būdus skyrybas išgyvenančioms šeimoms nustatyta, kad pagalba dažniausiai teikiama bendraujant, tarpininkaujant, informuojant ir konsultuojant bei teikiant kompleksinę pagalbą visiems šeimos nariams. Kompleksinė pagalba šeimai apima teisinę, socialinę, psichologinę ir kitą individualizuotą pagalbą, kurią teikiant svarbus įvairių specialistų ir kitų asmenų įsitraukimas bei koordinuotas veikimas. Tyrimu atskleista, kad teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai socialiniai darbuotojai susiduria su įvairiais sunkumais: nusistatymu, klientu priešišku vienas kitam, kitų specialistų prieinamumo ir įsitraukimo į pagalbos teikimą stoka, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, sunkumais užmegzti ryšį su vaiku, klientų nenoru priimti pagalbą ir sudėtingumu tolygiai paskirstyti teikiamą pagalbą visiems šeimos nariams.

REKOMENDACIJOS

Siekiant gerinti Kalvarijos socialinių paslaugų centro teikiamų paslaugų skyrybas išgyvenančioms šeimoms kokybę tikslinga:

- Savivaldybės administracija turėtų didinti specialistų (teisininkų, psichologų) prieinamumą savivaldybėje;
- Mokyklų vadovai turėtų užtikrinti didesnę mokykloje dirbančių specialistų įsitraukimą į pagalbos teikimą vaikui, kai vyksta skyrybų procesas;
- Kalvarijos socialinių paslaugų centro administracija ir savivaldybė turėtų užtikrinti nuolatinį Kalvarijos socialinių paslaugų centre dirbančių socialinių darbuotojų kompetencijos tobulinimą, tikslingam darbui su besiskiriančiomis šeimomis, kad būtų tobulinami įgūdžiai kaip „prieiti“ prie vaikų, bei praktiškai spręsti įvairias šeimoje vykstančias situacijas;
- Kalvarijos savivaldybė turėtų plėsti vaikų užimtumo veiklų kiekį ir didinti jų prieinamumą, kad savivaldybėje augantys vaikai turėtų galimybę visapusiškai vystytis, net ir patiriant sunkumus dėl tėvų skyrybų;
- Siekiant padėti besiskiriantiems sutuoktiniams išspręsti savo emocinius ir psichologinius sunkumus, Kalvarijos socialinių paslaugų centras turėtų organizuoti savitarpio pagalbos grupes, kuriose būtų dalijamasi patirtimi, išgyvenimais.

LITERATŪRA

1. Akpan, I. J. ir Ezeume, I. C. (2020). *The Challenges Faced by Parents and Children From Divorce. Challenge*, 1–13.
2. Bardauskiene, R. ir Pivorienė, J. (2018). The effectiveness of social work services for families whose children are in temporary custody. In *SHS Web of Conferences*, 40, 01003).
3. Barkauskienė, R. ir Zacharevičienė, A. (2019). *Darbas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija.
4. Bernt, C. (2018). Custody mediation in Norwegian Courts: a conglomeration of roles and processes, *Nordic Mediation Research*, 105-132.
5. Berntsen, K. N. ir Kravdal, Ø. (2012). The relationship between mortality and time since divorce, widowhood or remarriage in Norway, *Social Science and Medicine*, 75, 2267– 2274.
6. Bertelsen, B. (2021). Parent Education Beyond Learning: An Ethnographic Exploration of a Multi-family Program for Families in Post-divorce Conflict. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 42(3), 292-308.
7. Blbas, H. (2019). Statistical analysis for the most influential reasons for divorce between men and women in Erbil-Iraq. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 6(2), 207-216.
8. Bosch-Brits, E., Wessels, C., & Roux, A. (2018). Fathers' experience and perceptions of parent alienation in high-conflict divorce. *Social Work*, 54(1), 91-110.
9. Brophy, C. C., ir Crespo, C. P. (2019). Court-Based Interventions in Spain for Families in Divorce Transition: Challenges in the Implementation of (Co)-Parenting Coordination. *Family Court Review*, 57(3), 355–361.
10. Bružaitė, T. (2015). *Šiuolaikinės“ ar „tradicinės“ šeimos vertybės išgelbės pasaulį?* Prieiga per internetą: http://www.lietuviunamai.vilnius.lm.lt/index_files/konsulu_klubas_konferencija2015_03_27_pr10.pdf
11. Carrol-Pedro, J. (2020). *How Parents Can Help Children Cope With Separation/Divorce*. Prieiga per internetą: <http://www.child-encyclopedia.com/divorce-and-separation/according-experts/how-parents-can-help-children-cope-separationdivorce> [žiūrėta 2021 sausio 21]
12. Česnuitytė, V. (2015). *Lietuvos šeima: sampratos ir praktikos, daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas

13. Cohen, G. J., Weitzman, C. C., Yogman, M., Gambon, T. B., Lavin, A., Mattson, G., ... & Committee on psychosocial aspects of child and family health. (2016). Helping children and families deal with divorce and separation. *Pediatrics*, 138(6).
14. Cohen, O., & Finzi-Dottan, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(8), 581-601.
15. Constable, R. (2016). Social Work and Family Therapy: Interdisciplinary Roots of Family Intervention, *Nauki o Wychowaniu Studia Interdyscyplinarne*, 3 (2), 147–160.
16. D'Onofrio, B. ir Emery, R. (2019). Parental divorce or separation and children's mental health. *World Psychiatry*, 18(1), 100.
17. Demir-Dagdas, T., Isik-Ercan, Z., Intepe-Tingir, S., ir Cava-Tadik, Y. (2018). Parental divorce and children from diverse backgrounds: Multidisciplinary perspectives on mental health, parent–child relationships, and educational experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(6), 469-485.
18. Dervinytė-Bongarzoni, A. ir Gutauskienė, N. (2014). Vaikų psichologinės gerovės užtikrinimo sunkumai konfliktiškų šeimų bylose, *Sveikatos mokslai*, 24 (1), 42-49.
19. Didžklapytė, G. (2018). Tėvo / vyro patirtys auginant vaiką, turintį kompleksinę negalią, *Taikomieji tyrimai studijose ir praktikoje*, 14, 141-150.
20. Donahey, K. (2018). Effects of divorce on children: The importance of intervention. *Intuition: The BYU Undergraduate Journal of Psychology*, 13(1), 3.
21. Dudaitė, J. ir Kairienė, B. (2017). Attitudes towards implementation of the rights of childrens as formed by the media / žiniasklaidos formuojamas visuomenės požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą, *Specialusis ugdymas*, 1 (36), 77-116.
22. Eslami, M., Yazdanpanah, M., Andalib, P., Rahimi, A., Safizadeh, M., Dadvar, A., & Nakhaee, N. (2018). Development of a questionnaire to measure perceived reasons for divorce seeking: An instrument development study. *Electronic physician*, 10(7), 7071.
23. Europos Sąjunga. (2007). *Konvencija dėl tarptautinio vaikų ir kitokių šeimos išlaikymo išmokų išieškojimo*. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:192:0051:0070:LT:PDF>
24. Europos Sąjunga. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. (2016). Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=HU>
25. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, Europos Taryba. (2015). *Vaiko teisės reglamentuojančios Europos teisės vadovas*. Prieiga per internetą: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_lt.pdf

26. Europos Taryba. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32003R2201>
27. Ferraro, A. J., Malespin, T., Oehme, K., Bruker, M., & Opel, A. (2016). Advancing co-parenting education: Toward a foundation for supporting positive post-divorce adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 33(5), 407-415.
28. Forslund, T., Granqvist, P., van IJzendoorn, M. H., Sagi-Schwartz, A., Glaser, D., Steele, M., ... & Duschinsky, R. (2022). Attachment goes to court: child protection and custody issues. *Attachment & Human Development*, 24(1), 1-52.
29. Gaižauskaitė, I., ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: MRU.
30. Gudžinskienė, V., Burvytė, S., & Barkauskaitė, M. (2017). Vaikų dienos centrų specialistų patirtys ugdant vaikų socialinius įgūdžius. *Pedagogika*, t. 128, nr. 4, p. 128–146.
31. Hald, G. M., Strizzi, J. M., Ciprić, A., ir Sander, S. (2019). *The Divorce Conflict Scale*. *Journal of Divorce & Remarriage*.
32. Harold, G. T. ir Sellers, R. (2018). Annual research review: Interparental conflict and youth psychopathology: An evidence review and practice focused update, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59 (4), 374-402.
33. Hashemi, L., ir Hodayuni, H. (2017). Emotional divorce: Child's well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(8), 631-644.
34. Ivanauskienė, V. (2012). Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis, *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 10 (2), 83-241.
35. Jecinta E., Nnama-Okechukwu Ch., Uzuegbu Ch. ir Okoye U. (2019). *Social Work with Families. Social work in Nigeria: Book of readings*. Nsukka: University of Nigeria.
36. Johnsen, I. O., Litland, A. S., ir Hallström, I. K. (2018). Living in Two Worlds – Children's Experiences After Their Parents' Divorce – A Qualitative Study. *Journal of Pediatric Nursing*, 43, 44e51.
37. Jonynienė, Ž. V., ir Martinavičiūtė, P. (2014). Vaiko nuomonės nustatymas teisiniuose ginčuose dėl vaiko. *Mokytojų ugdymas*, 23(2), 34-52.
38. Jurčė, S. (2019). *Nevyriausybinių organizacijų ir vietos valdžios bendradarbiavimas įgyvendinant šeimos politiką Skuodo rajono savivaldybėje* (Doctoral dissertation, Kauno technologijos universitetas).

39. Kabašinskaitė, D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika, *Filosofija, sociologija*, 3, 43-49.
40. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (4), 1443-1455.
41. Kairienė, B. (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
42. Kairienė, B. ir Žiemienė, R. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimose, *Mokslo darbai*, 6 (2), 43-97.
43. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas.
44. Kaušylienė A., Cikavičienė Ž. ir Leliūgienė I. (2015). *The need of professional social support the families undergoing divorce*. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15580/12-248-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
45. Kavaliauskienė, V. (2005). Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai. *Acta Pedagogica Vilnensia*, Nr. 15: 230–239
46. Kessler, D., Potarca, G., & Bernardi, L. (2021). Measuring public-private-substitution after divorce: Ex-spouse income and the effect of marital separation on social assistance take-up. *International Journal of Social Welfare*.
47. Kim, H. ir Rose, K. M. (2014). Concept analysis of family homeostasis, *Journal of Advanced Nursing*, 70 (11), 2450-2468.
48. Kołodziej-Zaleska, A., & Przybyła-Basista, H. (2016). Psychological well-being of individuals after divorce: The role of social support. *Current Issues on Personality Psychology*, 4, 206-216.
49. Kuconytė-Būdelienė, D. (2017). Vienos vaikus auginančios motinos ir tarpgeneracinės paramos modeliai Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 8(1), 35-53.
50. Lau, Y. K. (2021). Evaluation of CPI-based co-parenting education programs in Hong Kong: Implications for social work. *Asian Social Work and Policy Review*, 15(2), 112-122.
51. Lawick, J. M. ir Visser, M. M. (2015). No kids in the middle: dialogical and creative work with parents and children in the context of high conflict divorces, *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36 (1), 33-49.
52. Lebow, J. L. (2020). The challenges of COVID-19 for divorcing and post-divorce families. *Family process*, 59(3), 967-973.

53. Leopold, T. (2016). *Gender Differences in the Consequences of Divorce: A Multiple-Outcome Comparison of Former Spouses, SOEP — The German Socio-Economic Panel study at DIW Berlin*. Prieiga per internetą: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.534419.de/diw_sp0841.pdf
54. Leopold, T. (2018). *Gender Differences in the Consequences of Divorce: A Study of Multiple Outcomes, Demography*. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s13524-018-0667-6>
55. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios* 2000-09-06, Nr. 74-2262
56. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios* 2002-04-06, Nr. 36-1340
57. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *Valstybės žinios* 2017-10-10, Nr. 16087
58. Lietuvos Respublikos Seimas. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios* 1995-07-21, Nr. 60-1501
59. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2006 m. įsakymas „dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-11-16). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr>
60. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas. (2020). *Smurtas artimoje aplinkoje*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=226411>
61. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas. (2021). *Lietuvos gyventojai (2020 m. leidimas): ištuokos*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvis-gyventojai-2020/santuokos-ir-istuokos/istuokos>
62. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. (2012). *Apžvalga dėl vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu*, Nr. 5-31. Prieiga per internetą: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7ucPjHI011QJ:vtaki.lt/lt/media/force_download/%3Furl%3D/uploads/documents/docs/70_a15e7c8e42c6c4030d4d6c7bf25de380.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt
63. Lietuvos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas *Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. A1-93 „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“ pakeitimo*, 2019 m. gegužės 22 d. Nr. A1-290

64. Limantė, A. ir Račkauskaitė-Burneikienė, A. (2018). Vaiko išklausymo reikalavimas šeimos bylose, *Teisė*, 106, p. 99-113.
65. Liobikienė, T. N. (2016). *Krizių intervencija socialinio darbo praktikoje: vadovėlis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
66. Mačėnaitė, O., & Požėrienė, J. (2020). Atskirtį patiriančių vyrų socialinių įgūdžių ugdymas ir įtraukties didinimas socialinių pokyčių grupėje. *Pedagogika*, 2020, t. 140, nr. 4, p. 94-115.
67. Mackay, R. (2005). *The Impact of Family Structure and Family change on Child Outcomes: A Personal Reading of the Research Literature*. Prieiga per internetą: <https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html>
68. Marschall, A. (2017). When everyday life is double looped. Exploring children's (and parents') perspectives on post-divorce family life with two households. *Children & society*, 31(5), 342-352.
69. Maslauskaitė, A. (2020). Skyrybų motyvai: individualūs, partnerystės, skyrybų proceso veiksniai, *Kultūra ir visuomenė*, 1, 7-29.
70. Maslauskaitė, A. (2020). Skyrybų motyvai: individualūs, partnerystės, skyrybų proceso veiksniai. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 11(1), 7-29.
71. Maslauskaitė, A. ir Baublytė, M. (2012). *Skyrybų visuomenė: ištuokų raida, veiksniai, pasekmės*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Demografinių tyrimų institutas.
72. Maslauskaitė, A. ir Kuconytė, D. (2016). Būti tėvu po skyrybų: tėvo kontaktai su nepilnamečiais vaikais, *Culture and Society*, 7 (11), 11-32.
73. Mbedzi, R. P. (2018). *Policy and practice guidelines for social work services to divorced persons: social workers 'and service users' experience-based perspectives*. Prieiga per internetą: <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/24799>
74. Mbedzi, R. P., ir Williams, H. M. (2021). Enhancing the wellbeing of divorced persons through social work services: service-users' experiences and suggestions. *Social Work*, 57(2), 133-151.
75. Merkys, G., Bubelienė, D. ir Blažaitė, G. (2021). *Paslaugų šeimoms prieinamumo analizė*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/%C5%A0eim%C5%B3_ATASKATA_galutin%C4%97.pdf
76. Meruvia, T., R. (2010). Supporting the child welfare workforce to reduce child maltreatment, *Practice Perspectives*, 2, 25-37.

77. Miller, P. A., Lloyd, C. A. ir Beard, R. (2017). Preadolescents' coping goals and strategies in response to postdivorce interparental conflict, *Qualitative Psychology*, 4 (3), p. 260-280
78. Minister of Public Works and Government Services Canada. (2015). *Helping Children and Youth Live with Separation and Divorce*. Prieiga per internetą: https://www.phac-aspc.gc.ca/publicat/mh-sm/pdf/booklet_e.pdf
79. Mizaras, V. (2014). *Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros*. Vilnius: Justitia.
80. Mnyango, R. P. ir Alpaslan, A. H. (2018). Let's talk about divorce-men's experiences, challenges, coping resources and suggestions for social work support. *Social work*, 54(1), 69-90.
81. Morales, J. ir Velando, A. (2013). Signals in family conflicts. *Animal behaviour*, 86(1), 11-16.
82. Nakhaee, N., Eslami, M., Yazdanpanah, M., Andalib, P., Rahimi, A., Safizadeh, M., & Dadvar, A. (2020). Reasons for seeking a divorce in Iran. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(10-11), 2863-2870.
83. National Association of Social Workers. (2013). *Child Welfare*. Prieiga per internetą: https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=zV1G_96nWoI%3D&portalid=0
84. Navaitis, G. (2007). Požiūris į valstybės paramos šeimai veiksmingumą, *Socialinis darbas: mokslo darbai*. 6 (1), 44-48.
85. Navaitis, G. (2010). Socialinio darbo su šeima metodai. *Socialinis darbas, profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 159-202.
86. Nichols, M. P. (2013) Family therapy: concepts and methods. In Nylund A., K. Ervasti, L. Adrian. *Nordic Mediation Research*, Springer International Publishing, 10th ed., Boston: Allyn and Bacon.
87. Obelenienė, B. (2011). Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei, *Logos*, 66, 108-121.
88. Pedro-Carroll, J. (2020). *How Parents Can Help Children Cope With Separation/Divorce. Divorce and Separation*. Prieiga per internetą: <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/expert/divorce-and-separation/according-experts/how-parents-can-help-children-cope-separationdivorce>
89. Piorienė, J. (2007). Atvejo vadyba socialinio darbo metodikoje, *Socialinis darbas*, Nr. 6 (1), 68-75.
90. Polukordienė, O. K. (2008). *Netekčių psichologija*. Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“.
91. Pramono, F. (2020). Analysis of the family's communication pattern and the benefits of mother school program for building a harmonious family. *Informasi*, 50(1), 1-14.

92. Prime, H., Wade, M. ir Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631.
93. Purvaneckienė G., Venslovaitė V., Stonkuvienė I., Žiliukaitė R. (2020). *Smurtas artimoje aplinkoje: prevencija, apsauga, pagalba, bendradarbiavimas: kokybinio tyrimo ataskaita*. Prieiga per internetą: <https://www.slideshare.net/Lyguslt/smurtas-artimoje-aplinkoje-prevencija-apsauga-pagalba-bendradarbiavimas>
94. Račkauskienė, S. (2018). Tėvų, patiriančių socialinę riziką, patirtys po pozityvios tėvystės mokymų. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, (14), 87-97.
95. Rakauskienė, O. G., Krinickienė, E. ir Servetkienė, V. (2020). *Motery ir vyrų pajamų atotrūkis Lietuvoje*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
96. Richardson, C. ir Bonnah, S. (2015). *Taking children's resistance seriously: A Response-Based approach to children experiencing violence*. Canada: Fernwood.
97. Rodgers, B., Gray, P., Davidson, T. ir Butterworth, P. (2011). *Parental divorce and adult family, social and psychological outcomes: the contribution of childhood family adversity*. Australia: Australian Government.
98. Rose, S. R. (2008). A Review of Effectiveness of Group Work with Children of Divorce, *Social Work with Groups*, 5, 222-229.
99. Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R. ir Motėčienė, R. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste, *Social Work Experience and Methods*, 12 (2), 9-44.
100. Sandler, I., Gunn, H., Mazza, G., Tein, J. Y., Wolchik, S., Berkel, C., ... ir Porter, M. (2018). Effects of a program to promote high quality parenting by divorced and separated fathers. *Prevention science*, 19(4), 538-548.
101. Šeimos santykių institutas (2016). *Ankstyvojo atpažinimo, prevencijos ir intervencijos (API) modelis šeimoms, išgyvenančioms konfliktiškas skyrybas ir/ar atsiskyrimą*. Prieiga per internetą: <https://www.ssinstitut.lt/wp-content/uploads/API-modelis.pdf>
102. Shor, E., Roelfs, D. J., Bugyi, P. ir Schwartz, J. E. (2012). Meta-analysis of marital dissolution and mortality: Reevaluating the intersection of gender and age, *Social Science and Medicine*, 75, 46–59.
103. Sondaitė, J. (2012). Subjektyvus tėvų atstūmimo išgyvenimas (tėvų perspektyva): kokybinė analizė, *Tiltai*, 3, 173-182.
104. Stokkebekk, J., Iversen, A. Ch., Hollekim, R. ir Ness, O. (2019). „Keeping balance“, „Keeping distance“ and „Keeping on with life“: Child positions in divorced families with prolonged conflicts, *Children and Youth Services Review*, 102, 108-119.

105. Švedaitė-Sakalauskė, B. (2006). Socialinio darbo kokybės dilema, *pranešimas konferencijoje „Socialinių darbuotojų vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje“*. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/STEPP/article/view/8705/6421>
106. Tamutienė, I., ir Auglytė, V. (2018). Institucinė rizika vaiko apsaugos srityje: specialistų galimybės ją suvaldyti. *Viešoji politika ir administravimas*, 17(3), 371-384.
107. Thompson, R. A. (2014). Stress and Child Development, *The Future of Children*, 24 (1), 41-59.
108. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimo metodologija*. Lietuvos Teisės Universitetas: Vilnius.
109. Tillman, K. H., ir Nam, C. B. (2008). Family structure outcomes of alternative family definitions. *Population Research and Policy Review*, 27(3), 367-384.
110. Turney, K. ir Goodsell, R. (2018). Parental incarceration and children's wellbeing. *The Future of Children*, 28(1), 147-164.
111. UAB „ESTEP“. (2013). *Palanki aplinka: vaikams ir jaunimui: iššūkiai ir galimybės*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/6114_2013-palanki_aplinka_vaikams_ir_jaunimui.pdf
112. van der Wal, R. C., Finkenauer, C., ir Visser, M. M. (2019). Reconciling mixed findings on children's adjustment following high-conflict divorce. *Journal of Child and Family Studies*, 28(2), 468-478.
113. Van Gasse, D., ir Mortelmans, D. (2020). Social support in the process of household reorganization after divorce. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(6), 1927-1944.
114. Vaus D., Gray M., Qu L. ir Stanton D. (2015). The economic consequences of divorce in six OECD countries, *Research report*, 31, 1-19.
115. Venclovienė, M. (2015). galinimo samprata ir veiksniai socialinio darbo metodų perspektyvoje, *Filosofija, sociologija*, 2, 113-121.
116. Verhallen, T., Hall, C. J., ir Slembrouck, S. (2019). Family support and child protection approaches. Historicising perspectives on contemporary discourses of social work. *Qualitative Social Work*, 18(2), 286-301.
117. VĮ Registrų Centras. (2022). *Statistinės suvestinės. Civilinės būklės aktų įrašų kiekis*. Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/p/853>
118. Vonbergen, A. (2012). *Parental Div ental Divorce: Social W ce: Social Workers Reflect on Long-term E ers Reflect on Long-term Effects for ect s for Young Adults*. Prieiga per internetą: https://sophia.stkate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1098&context=msw_papers

119. Vorevičienė, J., ir Butkevičienė, E. (2017). Nevyriausybinių organizacijų ir vietos valdžios bendradarbiavimas įgyvendinant šeimos politiką: Kauno miesto savivaldybės atvejis. *Viešoji politika ir administravimas*, 16(1), 121-137.
120. VšĮ „Šeimos santykių institutas“. (2009). *Socialinio bendradarbiavimo modelis (SBM): metodinė priemonė socialiniams darbuotojams ir jų padėjėjams*. Vilnius: VšĮ „Šeimos santykių institutas“.
121. VšĮ „Šeimos santykių institutas“. (2016). *Ankstyvojo atpažinimo, prevencijos ir intervencijos (API) modelis šeimoms, išgyvenančioms konfliktiškas skyrybas ir/ar atsiskyrimą*. Vilnius: VšĮ „Šeimos santykių institutas“.
122. Walsch F. (2012). The New Normal Diversity and Complexity in 21st-Century Families. In Walsch F. *Normal Family Processes: Growing Diversity and Complexity*. New York: Guilford Press.
123. Winslow, E. B., Braver, S., Cialdini, R., Sandler, I., Betkowski, J., Tein, J. Y., ... ir Lopez, M. (2018). Video-based approach to engaging parents into a preventive parenting intervention for divorcing families: Results of a randomized controlled trial. *Prevention Science*, 19(5), 674-684.
124. Wolf, B. (2016). Psychosocial and academic implications of divorce on adolescents: A Social Work perspective. *Social Work Master's Clinical Research Papers*. 632.
125. Zaitov, E. K., & Teshayev, D. M. (2022). Family Conflict and Divorce as A Social Problem. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 1-5.
126. Zare, H., Rajaeepur, S. (2013). The tasks of social workers working with children of divorce: A Review, *Journal of Management and Accounting Studies*. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/7266713/The_tasks_of_social_workers_working_with_children_of_divorce_A_Review
127. Žydzūnaitė, V. (2011). Baigiamojo darbo rengimo metodologija. *Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija*.

SUMMARY

„Social work with families which are in divorce process“

The problem of the research: taking into account the relevance of the issue of divorce, the painful consequences for the family and the growing concern at the state level for the well-being of the family, it is important to review whether there is sufficient availability and timeliness of social services for different families in Lithuania.

The object of the research is social work with divorced families.

The aim of the research is to analyze the possibilities of increasing the quality of social work with divorced families.

Objectives of the research: 1. To reveal the problems of a family surviving a divorce; 2. To examine the characteristics of the provision of social worker assistance to a family surviving a divorce; 3. To explore the possibilities and ways of social workers to help divorced families.

Research methods: analysis of scientific literature, qualitative research - interviews and content analysis were used in the work.

Structure: The work consists of an introduction, two theoretical chapters on families experiencing divorce, and the provision of support to them, as well as an empirical study revealing the need for family support, social work directions and quality assurance assumptions when working with a divorced family. Conclusions and recommendations are presented at the end of the work.

Conclusions: An examination of the characteristics of the provision of social worker assistance to a divorced family has shown that in divorced families, children are usually the ones who suffer the most. This is due to the child's neglect, insufficient attention to the child, failure to meet his needs and other violations of the child's rights. Therefore, when providing social assistance to a family surviving a divorce, there is a great responsibility to organize the assistance in such a way as to ensure comprehensive assistance to the whole family, paying as much attention as possible to the protection of the best interests of the child. An examination of the possibilities and ways of social workers' assistance to families experiencing divorce revealed that assistance is usually provided through communication, mediation, information and counseling, and the provision of comprehensive assistance to all family members. Comprehensive family support includes legal, social, psychological and other personalized assistance, which involves the involvement and coordinated action of various professionals and others.

Keywords: social work, divorce, family support.